

ISSN : 2774-0218 (Online)

Wishing Journal Review (WJR) วารสารภาวนาสารปริทัศน์

Vol.06 No.01 (January-April 2026)

ปีที่ 06 ฉบับที่ 01 (มกราคม-เมษายน 2569)

Wishing Journal Review. (WJR)

ISSN : 2774-0218 (ออนไลน์) วารสารภาวนาสารปริทัศน์

Volume 6 No 1 (January – April 2026) ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2569)

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน / ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม / ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม

วัตถุประสงค์ (Objective)

เพื่อส่งเสริมการผลิตผลงานทางวิชาการและงานวิจัยด้านการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี เพื่อให้บริการทางวิชาการในสังคมอุดมปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาและปรัชญา และเพื่อประชาสัมพันธ์ผลงานและกิจกรรมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี

คณะกรรมการที่ปรึกษา

พระธรรมปัญญารักษ์ (ไพฑูริย์ ชินวโร)
พระราชสุตถาภรณ์ (ประศักดิ์ อคฺคปญฺโญ) รศ.ดร.
พระเมธีธรรมาจารย์ (ประสาน จันทสโร) รศ.ดร.
ศาสตราจารย์ ดร. จำนง อติวัฒนสิทธิ
รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปุ
รองศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม

พระครูศรีธรรมนาท
พระสุวรรณเมธาภรณ์ (ขุนทอง สุวณฺณเมโธ) ผศ.
พระครูโสภณพุทธศาสตร์ (เชื้อว ชุตินฺธโร) ผศ.ดร.
รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม
รองศาสตราจารย์ ดร.ธีรยุทธ พึ่งเทียน

บรรณาธิการ (Chief Editor) : พระครูภาวนาโชติคุณ, ดร.

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Assistant Editors) : ผศ. ดร. นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ และ ดร. พจนพร วราโพธิ์

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

ภายใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ ดร. จำนง อติวัฒนสิทธิ
รองศาสตราจารย์ ดร. สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ
พระปลัดวรญาณ อคฺควิชโร, ดร.

ภายนอก

รองศาสตราจารย์ ดร. ชลวิทย์ เจียรจิต
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันชัย สุขตาม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชนันภรณ์ อารีกุล
พระมหาฉัตรชัย ขยญาณเมธี, ดร.
พระมหาคณาภูมิ อคฺคปญฺโญ
พระมหานพพร อภิพนฺโธ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
รองเจ้าคณะอำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เลขานุการ/ศิลปกรรม : ดร. พจนพร วราโพธิ์

สำนักงาน วัดถ้ำสิงโตทอง ตำบลปากช่อง อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี 70150 โทร 032-206290

สารจากบรรณาธิการ

วารสารภาวนาสารปริทัศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2569) นี้ นับได้ว่าเป็นวารสารที่มีคุณภาพทางด้านวิชาการเกี่ยวกับการศึกษา สังคมศึกษา พระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ที่ได้รับการยอมรับในระดับชาติ และจักพัฒนาฐานข้อมูลปรากฏในศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI (Thai-Journal Citation index Center) ในอนาคตอันใกล้นี้ บทความวิจัยและงานสร้างสรรค์ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนี้ ถือว่าเป็นข้อมูลทางวิชาการที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา การบริการวิชาการด้านสังคมและพระพุทธศาสนา และการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กับ สังคมศาสตร์สมัยใหม่ อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

สิ่งที่พึงตระหนักและพัฒนาควบคู่กันไปกับวิชาการคือความมีศีลธรรมและจรรยาบรรณของความเป็นนักวิชาการแบบสังคมพุทธ กล่าวคือ ต้องมีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลอย่างละเอียดถึงแหล่งสังคมปฐมภูมิ สังคมทุติยภูมิ เคระพภูกติกา และสิทธิของบุคคลที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งรายงานผลการวิจัยและข้อค้นพบตามความเป็นจริงในเชิงสร้างสรรค์ วิพากษ์ วิจาร์ณ อยู่บนฐานข้อมูลและหลักแห่งเหตุผล ที่สำคัญนักวิชาการทางสังคมทางพระพุทธศาสนานั้น พึงปลูกศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา สร้างสรรค์งานเพื่อให้สามารถนำไปพัฒนาประเทศชาติ และเทิดทูนไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์

ขออนุโมทนาทีมงานจัดทำวารสารภาวนาสารปริทัศน์ ที่ได้ช่วยกันผลิตงานวิชาการแก่สังคม สร้างองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้ชาวโลกได้ศึกษาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวางสืบไป

(พระครูภาวนาโชติคุณ)

บรรณาธิการ

วารสารภาวนาสารปริทัศน์

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลับกรองบทความ (Peer Review)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

พระมหาสมบุรณ์ สุธมโม รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระณรงค์ ฐานวุฑโฒ ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูภาวนาโชติคุณ, ดร.	เจ้าคณะตำบลปากช่อง เจ้าอาวาสวัดถ้ำสิงโตทอง
พระครูวัชรสุวรรณาท, ดร.	รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูสุนทรวัชรกิจ, ดร.	รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการวิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหากังวาน อธิธมโม, ดร.	วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.สิน งามประโคน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพล ใจเย็น	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.ชวาล ศิริวัฒน์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนทอง วัฒนประดิษฐ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิดา หมั่นมี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.ดลนพร วราโพธิ์	นักวิชาการอิสระ

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลับกรองบทความ (Peer Review)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

พระราชรัตนมณี (บุญเทียม ญาณินโท)	วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโศส นครปฐม
รองศาสตราจารย์ ดร.ปิยะนาถ บุญมีพิพิธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรศักดิ์ สุจริตรักษ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวน ภารังกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
รองศาสตราจารย์ ดร.วิษชุดา หุ่นวิไล	มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
รองศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิต	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นภาพรณ ัญญา	มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันชัย สุขตาม	มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธัญธร ตินภพ	มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รุ่งรังสิมา สัตยาไชย	มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนันภรณ์ อารีกุล	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนุวัต กระสังข์	มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี
อาจารย์ ศุภินันท์การย์ ระวังวงศา	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ดร. สีฟ้า ณ นคร	นักวิชาการอิสระ
ดร. อาทิตา ชุตระกุล	นักวิชาการอิสระ
ดร. ณัฏพงษ์ วิชัยอัชชะ	นักวิชาการอิสระ

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

สารจากบรรณาธิการ

i

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาถ้อยแถลงบทความ (Peer Review)

(1)

สารบัญ

ก

Academic Articles/บทความวิชาการ

1. Application Of Trisikkha Principles to Enhance Morality and Ethics In Thai Higher Education Institutions
การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย
Punnapa Boonrit, Niwes Wongsuwan, Suwatsan Ragkhanto, Surachai Kaewkoon
ปุนณภา บุญฤทธิ์, นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ, สุวัฒน์ รักขันโท, สุรัชชัย แก้วคุณ
AA 1-14
2. The Role of Social Studies Teachers in the Digital Age: Adapting to Respond to Gen Z Learners
บทบาทของครูสังคมศึกษาในโลกยุคดิจิทัล : การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อผู้เรียน Gen Z
Phra Sirithep Thammavaro (Sirirattanatrai), Monsiri Lowhabud, Tippawan Bohriphan
พระศิริเทพ ธรรมวโร (ศิริรัตนตรัย), มณฑลสิริ เลหาบุตร, ทิพวัลย์ บริพันธ์
AA 15-28
3. The Trisikkha (or Threefold Training) principles that promote the development of learner competencies.
หลักไตรสิกขาที่ส่งเสริมการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน
Phrakhru Sunthonwirawong (Junda) Raviwangso Phongwiset, Niwes Wonhsuwan, Sairoong Bubpaphan, Phra Sirithep Thammavaro (Sirirattanatrai)
พระครูสุนทรวิรังค์ (จันทา) รวิวิไล พงษ์วิเศษ, นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ, สายรุ้ง บุบผาพันธ์, พระศิริเทพ ธรรมวโร (ศิริรัตนตรัย)
AA 29-40
4. Teaching Social Studies to Promote Practitioners of Dhamma According to the Four Foundations of Mindfulness
การสอนสังคมศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัฏฐาน 4
Nuchareeporn Jaree
นุชจริภรณ์ จาห์รี
AA 41-56
5. The development of mind and intellect for teaching social studies
การพัฒนาจิตและปัญญาเพื่อการสอนสังคมศึกษา
Phra Athikarnpatiphan Ratanapanyo (Thongchan)
พระอธิการปฏิภาณ รตนปัญญา (ทองจันทร์)
AA 43-58

Research Articles/บทความวิจัย

หน้า

6. Guidelines for Developing Servant Leadership to Enhance Teachers' Understanding and Perceptions in Schools Under the Suphan Buri Primary Educational Service Area Office 3

แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู
ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

Pornpipat Pinwiyok, Pratoomtong Tritat

พรพิพัฒน์ พินวิโยค, ประทุมทอง ไตรรัตน์

AR 1-12

คำแนะนำสำหรับผู้นิพนธ์บทความ

หนึ่ง

การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาใน สถาบันอุดมศึกษาไทย

Application Of Trisikkha Principles to Enhance Morality And Ethics In Thai Higher Education Institutions

ปุณณภา บุญฤทธิ์¹ นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ² สุวัฒน์ รักขันโท³ สุรัชชัย แก้วคุณ⁴

หลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{1,2,3,4}

Punnapa Boonrit¹ Niwes Wongsuwan² Suwatsan Ragkhanto³ Surachai Kaewkoon⁴

Master of Education Program in Teaching Social Studies, Faculty of Education

Mahachulalongkornrajavidyalaya University^{1,2,3,4}

E-mail : Phichit.cha@mcu.ac.th

Received : 25 January 2026

Revised : 18 February 2026

Accepted : 20 March 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับสถาบันอุดมศึกษาไทย การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกัน ได้แก่ ศีล (ความประพฤติชอบ) สมาธิ (ความตั้งมั่นแห่งจิต) และปัญญา (ความรู้แจ้ง) สอดคล้องกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนทั้งการเติบโตทางปัญญา จิตวิญญาณ และจริยธรรม โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของสติซึ่งเป็นรูปแบบที่เข้าถึงได้ของการฝึกสมาธิ โดยใช้ให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้สติในทางปฏิบัติเพื่อพัฒนาการรับรู้ การควบคุมอารมณ์และการบริหารจัดการอารมณ์ ซึ่งช่วยเสริมสร้างกรอบไตรสิกขาอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น หลักคำสอน “ธรรมนาวา วัง” ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่ทรงคุณค่าสำหรับการฝึกตนเองและชี้นำทางจริยธรรมภายในโครงการทางการศึกษาเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาและแนวปฏิบัติในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน เพื่อเป็นการบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับมิติต่าง ๆ ของการบริหารจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษานั้นตั้งแต่การออกแบบหลักสูตร นวัตกรรมวิธีการสอน การพัฒนากิจกรรมเสริมหลักสูตร การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนถึงกลยุทธ์การประเมินผลการพัฒนาคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพ เป้าหมายสูงสุดคือการผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถทางวิชาการและทักษะเฉพาะทางควบคู่กับรากฐานคุณธรรมจริยธรรมที่มั่นคง มีความสามารถคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ มีความยืดหยุ่นทางอารมณ์ และมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นแนวทางแบบองค์รวมที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการรับมือกับความซับซ้อนของโลกยุคใหม่ ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศชาติ และเสริมสร้างรากฐานคุณธรรมในกระบวนการเรียนรู้ของนักศึกษา ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน 1) สร้างคุณธรรมพื้นฐานผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน 2) ส่งเสริมให้นักศึกษาได้มีจิตอาสา มีความเสียสละเพื่อส่วนร่วม และ 3) เสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับนักศึกษาผ่านการทำงานกลุ่ม การทำงานเป็นทีม และทักษะการดำเนินชีวิต

คำสำคัญ: คุณธรรมจริยธรรม, ธรรมนาวาวังค์, สังคมร่วมสมัย, อุดมศึกษาไทย, ไตรสิกขา

Abstract

This academic article aims to study and present the application of the Threefold Learning (Morality, Concentration, and Wisdom) principles in enhancing morality and ethics among students in Thai higher education institutions. This study aims to analyze the relationship and collaboration. These include morality (moral conduct), concentration (concentration of the mind) and wisdom (insight) in line with the desired characteristics of the learner in terms of intellectual, spiritual and ethical growth, with emphasis on the role of mindfulness, which is an accessible form of meditation practice. It highlights the practical application of mindfulness to develop awareness, emotional control and emotional management, which effectively reinforces the Threefold Training Framework, such as the teachings of "Dhammanawa Wang". It is a valuable conceptual framework for self-training and ethical guidance within educational programs on the Threefold Training and the practical guidelines for applying Buddhist principles in life and work, in order to integrate the Threefold Training with various dimensions. The administration of higher education education includes curriculum design, innovative teaching methods, development of extracurricular activities, creation of an organizational culture that promotes morality and ethics, and strategies for evaluating and evaluating effective moral development. The ultimate goal is to produce graduates who possess academic knowledge and specialized skills, coupled with a solid foundation of morality and ethics, the ability to think critically, have emotional flexibility, and a sense of social responsibility. This is a holistic approach that is essential for dealing with the complexities of the modern world, promoting sustainable national development, and strengthening the foundation of morality in students' learning processes. It consists of 3 steps: 1) Build basic morality through classroom teaching activities. 2) Encourage students to have a volunteer spirit and sacrifice for the common good. and 3) enhance learning experiences for students through group work, teamwork and life skills.

Keywords: Morality, Dhammanavawang, Contemporary Society, Thai Higher Education, Threefold Training

1. บทนำ

ในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัยที่ก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันซับซ้อนและรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ก้าวกระโดด ข้อมูลข่าวสารที่ยากต่อการกลั่นกรอง หรือความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจระดับโลก ล้วนส่งผลกระทบต่อคุณธรรมจริยธรรมของทั้งปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ปัญหาเชิงโครงสร้างทางสังคม อาทิเช่น การทุจริตคอร์รัปชันที่ฝังรากลึก พฤติกรรมการใช้สื่อออนไลน์ที่ขาดความรับผิดชอบ ปัญหาอาชญากรรมไซเบอร์ที่ทวีความรุนแรง และความเหลื่อมล้ำทางสังคม ล้วนสะท้อนภาพความเปราะบางของสังคม ภาวะที่

การพัฒนาเชิงวัตถุและเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียวมิได้นำมาซึ่งความเจริญที่สมบูรณ์ หากขาดซึ่งการเสริมสร้างรากฐานทางจิตใจและคุณธรรมที่เข้มแข็ง ในสภาวะการณ์เช่นนี้ "คน" จึงมิใช่เพียงทรัพยากรผู้มีความรู้และทักษะเท่านั้นหากต้องเป็น "มนุษย์ที่สมบูรณ์" เป็นผู้มีจิตใจบริสุทธิ์ มีวินัยในการควบคุมตนเอง และมีปัญญาในการแยกแยะสิ่งที่ควรหรือไม่ควร สามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างสร้างสรรค์และมีคุณภาพ เนื่องจากสถาบันอุดมศึกษาในฐานะแหล่งบ่มเพาะปัญญาและผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพสำหรับประเทศชาติ จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการตอบสนองต่อความท้าทายนี้ นอกเหนือจากการมุ่งสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการหรือทักษะวิชาชีพ การเสริมสร้างปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนผู้เป็นอนาคตของชาติซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมควบคู่ไปจัดเป็นภารกิจที่ไม่อาจละเลย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 1) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 มาตรา 6 ได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2553) ข้อกำหนดนี้ตอกย้ำถึงความจำเป็นในการบูรณาการมิติทางคุณธรรมเข้ากับการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

ปรัชญาพุทธศาสนา “ไตรสิกขา” อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา คือกรอบการฝึกฝนตนที่เป็นระบบครบถ้วน มุ่งสู่การพัฒนาตนอย่างรอบด้านและความหลุดพ้นจากทุกข์ ไตรสิกขามีได้เป็นเพียงหลักธรรมทางศาสนาเท่านั้นยังมีมิติที่เป็นสากลร่วมสมัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนในบริบทการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา หลักไตรสิกขานี้แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงระบบของการพัฒนาและฝึกฝนตนเอง 3 มิติอันได้แก่ การฝึกฝนด้านพฤติกรรม (ศีล) การฝึกฝนด้านจิตใจ (สมาธิ) และการฝึกฝนปัญญา (ปัญญา) ซึ่งหากเราทำความเข้าใจและนำมาประยุกต์ใช้ในเชิงการศึกษาสามารถนำมาเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการพัฒนาแบบองค์รวมในผู้เรียน และอาจจะเป็นกุญแจสำคัญในการออกแบบแนวทางการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนในบริบทระดับอุดมศึกษาไทย นอกจากนี้แนวคิดเรื่อง “สติ” (Mindfulness) ซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากลก็มีรากฐานมาจากหลักสมาธิในพุทธศาสนา และสามารถประยุกต์ใช้ในรูปแบบที่ไม่จำกัดกับศาสนาใดศาสนาหนึ่ง แต่ใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางจิต การรู้เท่าทันตน และคุณธรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันหลักคำสอนอันทรงคุณค่าอย่าง “ธรรมนาว่า วัง” ก็สามารถเป็นแนวทางเสริมที่ช่วยยกระดับการปลูกฝังจริยธรรมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในระดับอุดมศึกษา

บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ “หลักไตรสิกขา” เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมในหมู่นักศึกษาไทยในระดับอุดมศึกษา โดยเริ่มจากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์องค์ประกอบทั้งสามของไตรสิกขาอย่างลึกซึ้ง พร้อมบูรณาการแนวคิดเรื่องสติและธรรมนาว่าวัง จากนั้นสำรวจความท้าทายที่เผชิญอยู่ในสังคมร่วมสมัยที่ทำให้การพัฒนาคุณธรรมกลายเป็นภารกิจเร่งด่วนพร้อมวิเคราะห์กรณีศึกษาและแนวปฏิบัติที่ดีจากสถาบันที่ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา สุดท้ายคือการสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางเชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปปรับใช้จริง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อสถาบันอุดมศึกษาในการผลิตบัณฑิตผู้มีความรู้ความสามารถทางวิชาการและมีคุณธรรมอย่างสมดุล อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

2. การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม

2.1 หลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

การศึกษาเชิงลึกในความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบสามด้านของไตรสิกขาจัดเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการนำหลักธรรมดังกล่าวมาปรับใช้ในบริบทการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุม ไตรสิกขาในระบบการศึกษาแบบองค์รวมในพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และปัญญาอย่างแท้จริง ดังนี้

(1) ไตรสิกขา: ระบบการพัฒนาบุคคลแบบองค์รวม

ไตรสิกขา ซึ่งประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา คือกระบวนการการฝึกฝนตนเองที่มีลักษณะเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเอกภาพ เพื่อพัฒนาบุคคลให้บรรลุถึงความสมบูรณ์ของการเป็นมนุษย์และการหลุดพ้นจากทุกข์ ในแต่ละองค์ประกอบของไตรสิกขามีความสำคัญและสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ศีล (Sila) การฝึกฝนพฤติกรรมเชิงจริยธรรม การฝึกฝนความประพฤติทางกาย วาจา และใจให้เป็นไปในทางที่สมควร โดยงดเว้นจากการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ศีลจัดเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม และเป็นขั้นพื้นฐานที่ส่งเสริมให้จิตใจเกิดความสงบ ปราศจากความกังวลจากการกระทำผิดหรือความทุกข์ที่เกิดจากพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เพราะการรักษาศีลมิใช่เป็นเพียงการปฏิบัติตามข้อห้าม แต่เป็นการฝึกฝนพฤติกรรมให้มีลักษณะสร้างสรรค์เป็นไปในทางที่ดีงาม ก่อให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต และความเคารพซึ่งกันและกัน การมีวินัยและเคารพในกฎระเบียบ ซึ่งส่วนหนึ่งของศีลนั้นจำเป็นต้องอาศัยสติและสมาธิในการควบคุมตนเองให้ดำรงอยู่ในความถูกต้อง การมีศีลที่มั่นคงยังเป็นพื้นฐานสำคัญในการลดความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคม โดยเฉพาะในบริบทของห้องเรียนหรือสถาบันการศึกษา

สมาธิ (Samadhi) การพัฒนาความมั่นคงทางจิต การฝึกฝนจิตใจให้ตั้งมั่น สงบ มีอารมณ์เดียว หรืออารมณ์เป็นหนึ่งเป็นเอกภาพ ไม่ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ สมาธิมิได้เป็นเพียงสภาวะความสงบชั่วคราว แต่เป็นกระบวนการฝึกฝนที่พัฒนาคุณภาพของจิตให้มีความเข้มแข็ง มีพลัง และสามารถรวมศูนย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นสภาพที่ทำให้จิตมีกำลังเพียงพอสำหรับการเจริญวิปัสสนา (การรู้แจ้งและเห็นจริง) อันเป็นเหตุให้เกิดปัญญา และยังเป็นปัจจัยที่ย้อนกลับไปเสริมให้ศีลมีความมั่นคง จิตที่มีสมาธิจะสามารถควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น มีความเข้มแข็งในการเผชิญกับสิ่งเร้าต่างๆ โดยไม่หวั่นไหว และมีสติสัมปชัญญะ (ความรู้ตัว) ที่สมบูรณ์อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการมีคุณธรรมจริยธรรมที่ยั่งยืน ในบริบทการศึกษาสมาธิช่วยเสริมสร้างให้นักศึกษามีสมาธิเกิดความจดจ่อในการเรียนรู้บทเรียนได้ดีขึ้น ลดความฟุ้งซ่าน และเพิ่มประสิทธิภาพในการทำ ความเข้าใจและจดจำข้อมูล

การประยุกต์สติ (Mindfulness) ในบริบทร่วมสมัย ซึ่งปัจจุบันแนวคิดเรื่อง "สติ" หรือ Mindfulness ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในฐานะเครื่องมือสำหรับการพัฒนาสุขภาพจิตและคุณธรรม สติคือการรับรู้และใส่ใจในปัจจุบันขณะอย่างไม่ตัดสิน (present-moment awareness with non-judgmental acceptance) การฝึกสติเป็นการประยุกต์ใช้หลักสมาธิในชีวิตประจำวันทำให้บุคคลสามารถรับรู้ ความคิด อารมณ์ และความรู้สึกทางกายได้อย่างชัดเจนและเป็นกลาง การมีสติสามารถช่วยให้นักศึกษาสามารถจัดการกับความเครียดจากการเรียน ควบคุมอารมณ์ในสถานการณ์กดดัน และเพิ่มขีดความสามารถใน

การจดจ่อกับการเรียนรู้ นอกจากนี้สติยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมเช่น ความเมตตา (โดยการรับรู้ความทุกข์ของผู้อื่น) ความอดทน (โดยการรับรู้ความไม่สบายกายใจ) และความรับผิดชอบ (โดยการรับรู้ผลของการกระทำ) การศึกษาวิจัยหลายชิ้นในประเทศไทยได้แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของการฝึกสติในบริบทการศึกษา เช่น การลดความเครียดและเพิ่มคุณภาพชีวิตของนักศึกษา (พานทิพย์ แสงประเสริฐ, 2561) และการพัฒนาคุณธรรมด้วยโปรแกรมจิตวิวัฒน์ในนักศึกษา (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2554)

ปัญญา (Panna) การพัฒนาความรู้ ความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง การรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง ปัญญาจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงเมื่อจิตมีสมาธิเพียงพอที่จะพิจารณาไตร่ตรองสิ่งต่างๆ อย่างแยบคาย เห็นแจ้งในเหตุและผลของสรรพสิ่ง ปัญญาที่เกิดจากสมาธิจะช่วยให้บุคคลสามารถแยกแยะผิดชอบชั่วดีได้อย่างแท้จริง มีวิจาร์ณญาณในการตัดสินใจ และดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในสถานการณ์ที่ซับซ้อน วุ่นวายของสังคมร่วมสมัย ปัญญาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการฝึกฝนไตรสิกขา ซึ่งนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่มีความสุขและปราศจากทุกข์ (แม่ชีประครอง งามชัยภูมิ และคณะ, 2568)

โดยสรุปองค์ประกอบทั้งสามของไตรสิกขาได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา มีความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลเป็นวงจรดังกล่าแล้ว ศีลเป็นพื้นฐานให้สมาธิเกิดขึ้นได้ง่ายและจิตสงบ สมาธิเป็นกำลังหนุนให้ศีลมั่นคงและปัญญาเจริญงอกงาม และปัญญาเป็นเครื่องนำทางให้การรักษาศีลและการเจริญสมาธิเป็นไปอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาจึงเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งพฤติกรรม จิตใจ และความเข้าใจ อันนำไปสู่คุณธรรมจริยธรรมที่ยั่งยืนและเป็นรากฐานของการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ

(2) คุณธรรมจริยธรรมในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

คุณธรรมจริยธรรมในบริบทของสังคมไทยมีรากฐานอันแข็งแกร่งจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและค่านิยมที่สั่งสมตามวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา คุณลักษณะที่พึงประสงค์เหล่านี้มิได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงนามธรรม แต่เป็นคุณสมบัติที่แสดงออกผ่านพฤติกรรมและการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสังคมที่สงบสุขและเจริญรุ่งเรือง คุณธรรมที่มีความสำคัญในบริบทไทยร่วมสมัยได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จำเป็นในการสร้างความไว้วางใจในทุกระดับของสังคม ตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระดับองค์กรและประเทศชาติ ในยุคข้อมูลข่าวสารที่บิดเบือนได้ง่าย (Fake News) และเกิดการทุจริตในรูปแบบต่างๆ ความซื่อสัตย์ในการรับรู้ การประมวลผล และการเผยแพร่ข้อมูลจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

ความรับผิดชอบ คือ การตระหนักถึงหน้าที่และผลกระทบจากการกระทำของตนเองทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม ในสังคมยุคใหม่ที่ปัจเจกบุคคลมีอิสระมากขึ้นเช่น การแสดงความคิดเห็นบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อป้องกันปัญหาทางสังคมเช่น การกลั่นแกล้งบนโลกไซเบอร์ (ไซเบอร์บูลลี่) หรือการสร้างความเกลียดชัง ความมีวินัย การควบคุมตนเองให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อตกลงร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน การมีวินัยยังรวมถึงวินัยทางการเงิน วินัยในการเรียน และวินัยในการใช้ชีวิต

ความเมตตากรุณา คือ การมีจิตใจปรารถนาดีต่อผู้อื่น และความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ คุณธรรมนี้เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเห็นอกเห็นใจ ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมที่มีความหลากหลายทางความคิดและวัฒนธรรม

การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม คือ การคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งเป็นรากฐานของการสร้างสังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืน โดยเฉพาะในประเด็นระดับชาติเช่น การรักษาสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน และการส่งเสริมประชาธิปไตย การเคารพผู้อาวุโสและกตัญญูเป็นค่านิยมที่ฝังรากลึกในวัฒนธรรมไทย ซึ่งส่งเสริมความสามัคคี ระบบความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม และการสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในสถาบันการศึกษาจึงเป็นการปลูกฝังคุณลักษณะเหล่านี้ให้นักศึกษา เพื่อให้พวกเขาสามารถเป็นพลเมืองที่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงาม งานวิจัยของรณชัย บริสุทธิ์และ จักรกฤษณ์ โปณะทอง ได้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาตามศีล (พฤติกรรม) จะทำให้ผู้เรียนเกิด “คุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์” ปฏิบัติงานโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อผู้อื่นและไม่ให้เกิดการเบียดเบียนผู้อื่น เคารพกฎ ระเบียบวินัย และกฎหมายบ้านเมือง ทำงานตามหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ ตามครรลองครองธรรมแห่งศีลธรรมความถูกต้องต่อไป

2.2 การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย

การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในสถาบันอุดมศึกษาไทยมีความหลากหลายและสามารถปรับให้เข้ากับบริบทที่แตกต่างกันได้เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมในการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษา การประยุกต์ใช้ควรเป็นไปอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ครอบคลุมทั้งในและนอกห้องเรียนรวมถึงการใช้ประโยชน์จากแนวคิดและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องในสังคมร่วมสมัย

(1) การบูรณาการไตรสิกขาในหลักสูตรการเรียนการสอน

การนำหลักไตรสิกขามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงรายวิชาทางศาสนา แต่สามารถบูรณาการเข้ากับวิชาอื่นๆ เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมได้อย่างเป็นธรรมชาติและมีประสิทธิภาพเช่น การพัฒนารายวิชาเฉพาะด้าน จัดให้มีรายวิชาที่เน้นการฝึกศีล เช่น การฝึกวินัย ความรับผิดชอบ การอยู่ร่วมกันในสังคม การใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีจริยธรรม สมาธิ เช่น การฝึกสติ การจดจ่อ การบริหารจัดการอารมณ์ ความเครียดจากการเรียนและการทำงาน และปัญญา เช่น การคิดวิเคราะห์เชิงจริยธรรม การแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล การรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร รายวิชาเหล่านี้ควรเน้นการปฏิบัติจริงและกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของนักศึกษาในยุคปัจจุบันเพื่อให้พวกเขาสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ได้ ดังนั้นการสอดแทรกหลักไตรสิกขาในรายวิชาทั่วไป อาจารย์สามารถสอดแทรกแนวคิดและกิจกรรมที่ส่งเสริมศีล สมาธิ ปัญญา ในระหว่างการเรียนการสอนในทุกๆ รายวิชาตัวอย่าง เช่น

ศีล ในวิชาที่เน้นการทำงานเป็นกลุ่ม สามารถกำหนดกติกาการทำงานที่ส่งเสริมความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ การไม่เบียดเบียนกัน และการเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง ในวิชาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยสามารถเน้นย้ำถึงจริยธรรมการวิจัย การอ้างอิงแหล่งที่มาอย่างถูกต้อง และการหลีกเลี่ยงการคัดลอกผลงานผู้อื่น

สมาธิ (รวมถึงสติ) การเริ่มต้นชั้นเรียนด้วยการนำนักศึกษานั่งสมาธิสั้นๆ 5 – 15 นาที หรือการฝึกสติ (Mindfulness) เพื่อเตรียมจิตใจให้พร้อมสำหรับการเรียนรู้ ลดความฟุ้งซ่าน และเพิ่มความจดจ่อ การมอบหมายงานที่ต้องใช้ความละเอียดรอบคอบและสมาธิในการทำจะช่วยฝึกฝนจิตใจนักศึกษาโดยอ้อม

การฝึกสติยังช่วยให้นักศึกษารับรู้และจัดการกับอารมณ์ของตนเองได้ดีขึ้นซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่กดดัน

ปัญญา การกระตุ้นให้นักศึกษาใช้ปัญญาในการวิเคราะห์และถกเถียงประเด็นทางจริยธรรมที่ซับซ้อนในวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคม กฎหมาย วิทยาศาสตร์ หรือเทคโนโลยีเช่น การอภิปรายเกี่ยวกับจริยธรรมของปัญญาประดิษฐ์ (AI) ตลอดจนผลกระทบทางจริยธรรมของการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ หรือการตัดสินใจเชิงจริยธรรมในสถานการณ์จำลองทางวิชาชีพ จิตที่มีสติอันเกิดจากสมาธิจะช่วยให้นักศึกษาสามารถพิจารณาข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัลได้อย่างรอบคอบ แยกแยะข้อมูลจริงเท็จ (Fake News) และไม่หลงเชื่ออะไรง่าย ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเจริญปัญญา

การใช้ไตรสิกขาเพื่อเสริมสร้างจรรยาบรรณวิชาชีพ ในหลักสูตรเฉพาะทางเช่น ครู อาจารย์ แพทย์ วิศวกรรม นิติศาสตร์ สามารถสอดแทรกการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขาเพื่อเสริมสร้างจรรยาบรรณวิชาชีพ (ศีล) และความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีสติและรอบคอบ (สมาธิและปัญญา) ตัวอย่างเช่น การฝึกจิตให้มีสมาธิก่อนการวินิจฉัยโรคที่ซับซ้อน หรือก่อนการตัดสินใจคดีความที่ละเอียดอ่อนเพื่อลดอคติและความผิดพลาด และการปลูกฝังความรับผิดชอบต่อชีวิตและสังคมเป็นต้น

(2) กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เน้นไตรสิกขา กิจกรรมนอกห้องเรียนเป็นช่องทางสำคัญที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้สัมผัสและฝึกฝนหลักธรรมในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย ซึ่งมักจะก่อให้เกิดประสบการณ์ตรงและการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและยั่งยืน ค่ายปฏิบัติธรรมและค่ายคุณธรรม จัดค่ายปฏิบัติธรรมที่เน้นการฝึกศีล เช่น การอยู่ร่วมกันอย่างมีวินัย การเคารพกฎระเบียบของค่าย การฝึกความอดทน สมาธิ เช่น การนั่งสมาธิ เดินจงกรม การฝึกสติในชีวิตประจำวัน และปัญญาเช่น การสนทนาธรรม การพิจารณาตนเอง การฟังธรรมบรรยาย การตั้งคำถามเชิงปรัชญา กิจกรรมภายในค่ายควรรวมถึงการสนทนาธรรมเพื่อให้นักศึกษาได้ใช้ปัญญาไตร่ตรองและนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตจริง พระดีเรกศักดิ์ อดตทีโป (พิมพ์บุตร) และคณะได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

โครงการจิตอาสาและบำเพ็ญประโยชน์ จัดโครงการจิตอาสาที่ส่งเสริมให้นักศึกษาได้ปฏิบัติตามหลักศีลเช่น การไม่เบียดเบียน การช่วยเหลือผู้อื่น การเสียสละ การทำงานเพื่อส่วนรวม *ฝึกสมาธิ*เช่น การมีสติในการทำงาน การอดทนต่อความยากลำบาก การจดจ่อกับงานที่ทำ และใช้ปัญญาเช่น การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การวางแผนงาน การเรียนรู้จากประสบการณ์ ตัวอย่างเช่น โครงการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ต้องใช้ความเมตตาและสติในการดูแล โครงการรณรงค์สิ่งแวดล้อมที่ต้องใช้ความอดทนและสมาธิในการทำงานต่อเนื่อง หรือโครงการสอนหนังสือเด็กด้อยโอกาส ชมรมพัฒนาตนตามแนวพุทธและชมรมคุณธรรม ส่งเสริมการจัดตั้งชมรมที่เน้นการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน เพื่อให้นักศึกษาได้รวมกลุ่มกันฝึกปฏิบัติและแลกเปลี่ยนประสบการณ์อย่างสม่ำเสมอ ชมรมสามารถจัดกิจกรรมเช่น การอ่านหนังสือธรรมะร่วมกัน การทำบุญ การสนทนาธรรมเพื่อพัฒนาปัญญา หรือการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรมในมหาวิทยาลัยและชุมชน สถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งในประเทศไทยได้เริ่มจัดหลักสูตรหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ Mindfulness ซึ่งสะท้อนถึงการยอมรับในประโยชน์ของการปฏิบัติดังกล่าวเช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีหลักสูตร "Mindfulness for Life and Work" (วิทยาลัยการศึกษาลดชีวิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2566) และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีการอบรม "Mindfulness-based Coping" (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2567)

การประยุกต์ใช้หลักธรรมนาถ การนำหลักคำสอนที่ประกอบด้วย "หลักการชาวพุทธ" "อริยสัจภาวนา" "หลักปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์" และ "แนวทางปฏิบัติธรรมนาถ" "วัง" มาเป็นกรอบแนวคิดหรือเนื้อหาในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เช่น การจัดเสวนาธรรม การจัดกลุ่มศึกษาธรรมะ หรือการจัดโครงการปฏิบัติธรรมระยะสั้น โดยเน้นการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของนักศึกษา เพื่อเสริมสร้างศีล สมาธิ และปัญญาอย่างเป็นรูปธรรม กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมพื้นฐานผ่านไตรสิกขา การฝึกฝนไตรสิกขาช่วยให้จิตใจสงบและมีพลังในการพัฒนาคุณธรรมพื้นฐานต่างๆ ตัวอย่างเช่น การที่จิตมีสมาธิจะช่วยให้เกิดความเมตตากรุณาและเห็นอกเห็นใจผู้อื่นได้ง่ายขึ้น การมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ (ศีล) ก็ต้องอาศัยสติและสมาธิในการจดจ่อและทำภารกิจให้สำเร็จ (พระครูปลัดบุญเสริม สุขเมธโส และคณะ, 2567)

(3) การสร้างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนไตรสิกขาในสังคมร่วมสมัย การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาจะเกิดผลอย่างยั่งยืนเมื่อสถาบันสร้างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนและเป็นแบบอย่างที่ดีอย่างต่อเนื่อง นโยบายผู้บริหารที่เน้นความรู้ควบคู่คุณธรรม ผู้บริหารควรประกาศนโยบายที่ชัดเจนและมุ่งมั่นในการสนับสนุนการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยใช้หลักไตรสิกขาเป็นแกนหลัก นโยบายนี้ควรรวมถึงการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรที่จำเป็นอย่างเพียงพอสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมและคุณธรรม การส่งเสริมการวิจัยด้านจริยธรรม และการให้รางวัลแก่ผู้ที่ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

ต้นแบบจากคณาจารย์และบุคลากร คณาจารย์และบุคลากรของสถาบันควรเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติตนตามหลักศีล มีสมาธิในการทำงานและการแก้ปัญหา และมีปัญญาในการบริหารจัดการ การแสดงออกถึงความเมตตาและกรุณา ความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบในปฏิสัมพันธ์กับนักศึกษาและเพื่อนร่วมงานจะเป็นการปลูกฝังคุณธรรมที่มาจากไตรสิกขาอย่างเป็นรูปธรรม การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างอาจารย์-นักศึกษา โดยอาจารย์เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์ในเรื่องของการใช้ชีวิตที่มีคุณธรรมและปฏิบัติตนในสังคมอย่างมีสันติจะช่วยให้นักศึกษาซึมซับและเกิดการเรียนรู้ การจัดพื้นที่สำหรับฝึกไตรสิกขา จัดให้มีพื้นที่ที่เงียบสงบและเอื้อต่อการฝึกสมาธิภายในสถาบัน เช่น ห้องปฏิบัติสมาธิ สวนธรรม หรือห้องสมุดที่มีมุมสำหรับอ่านหนังสือธรรมะและศึกษาหลักธรรม เพื่อส่งเสริมการเจริญปัญญา การเข้าถึงพื้นที่เหล่านี้ได้ง่ายจะช่วยกระตุ้นให้นักศึกษาใช้เวลาในการพัฒนาจิตใจ

การจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมสติและความรับผิดชอบในยุคดิจิทัล ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารมีการบิดเบือนและกระแสสังคมที่รวดเร็ว อาจารย์ผู้สอนสามารถใช้หลักสติและปัญญาจากไตรสิกขาเพื่อสอนให้นักศึกษาเข้าใจผลกระทบของการกระทำบนโลกออนไลน์ (ศีล) ใช้สมาธิในการกลั่นกรองข้อมูลก่อนเชื่อหรือแชร์ และใช้ปัญญาในการแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์และไม่เบียดเบียนผู้อื่น การส่งเสริมการคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณเป็นสิ่งสำคัญในการรับมือกับข้อมูลที่หลากหลาย

การสร้างวัฒนธรรมการให้และแบ่งปัน ส่งเสริมกิจกรรมที่เน้นการให้ การแบ่งปัน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในสถาบันและชุมชน เพื่อปลูกฝังคุณธรรมด้านความเสียสละและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

2.3 อุปสรรคและความท้าทายในการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในสถาบันอุดมศึกษาไทยในปัจจุบันแม้จะมีประโยชน์อย่างมากมหาศาลแต่ก็ยังคงเผชิญกับอุปสรรคและความท้าทายหลายประการที่ต้องพิจารณาและหาแนวทางพัฒนาต่อ

ค่านิยมที่เน้นผลสัมฤทธิ์เชิงวัตถุและปริมาณ สังคมไทยในปัจจุบันยังคงให้ความสำคัญกับความสำเร็จทางวัตถุ การแข่งขันที่สูง และการบรรลุเป้าหมายที่วัดผลได้เชิงประจักษ์เช่น เกรดเฉลี่ยสูง การได้งานดี รายได้สูง มากกว่าการพัฒนาจิตใจและคุณธรรม สิ่งนี้อาจทำให้การจัดสรรเวลาและทรัพยากรสำหรับการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขาถูกมองข้าม หรือถูกมองว่าไม่สำคัญเท่าการเรียนรู้วิชาการหลัก นักศึกษาเองก็อาจให้ความสำคัญกับการสอบและเกรดมากกว่าการพัฒนาคุณธรรม

(1) ข้อจำกัดด้านหลักสูตรและเวลา หลักสูตรการศึกษาในระดับอุดมศึกษามักจะถูกออกแบบมาอย่างหนาแน่น โดยเน้นการครอบคลุมเนื้อหาทางวิชาการและทักษะเฉพาะทางในสาขาวิชานั้นๆ ทำให้มีข้อจำกัดในการเพิ่มเนื้อหาหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมและการฝึกสมาธิ การจัดสรรเวลาสำหรับกิจกรรมเหล่านี้จึงทำได้ยาก เนื่องจากนักศึกษามีตารางเรียนที่เต็มและอาจารย์มีภาระงานสอนและงานวิจัยที่มาก

(2) การขาดความเข้าใจเชิงลึกในหลักไตรสิกขาที่ถูกต้อง ผู้บริหาร คณาจารย์ และนักศึกษาบางส่วนอาจยังไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าไตรสิกขาคือกระบวนการพัฒนาตนเองที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ในทุกมิติ ทั้งด้านการเรียนรู้ การทำงาน และการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม บางคนอาจมองว่าเป็นเรื่องทางศาสนาที่แยกขาดจากวิชาการ เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล หรือเป็นเรื่องที่ล้าสมัย ไม่เข้ากับยุคสมัยใหม่ การส่งเสริมความเข้าใจที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งจำเป็น

(3) ความแตกต่างทางความเชื่อและศาสนา แม้พุทธศาสนาจะเป็นศาสนาหลักในประเทศไทย แต่สังคมไทยมีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในสถาบันการศึกษาจำเป็นต้องพิจารณาถึงความอ่อนไหวและความหลากหลายทางความเชื่อของนักศึกษา เพื่อให้เกิดการยอมรับ ไม่สร้างความรู้สึกแปลกแยก และทุกคนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างสบายใจ การนำเสนอควรเป็นไปในลักษณะของหลักจิตวิทยาและการพัฒนาตนเองที่เป็นสากลและเป็นประโยชน์ต่อทุกคน ปัญหาความจذبและการติดเทคโนโลยีในยุคดิจิทัล นักศึกษาในปัจจุบันเติบโตมากับเทคโนโลยีและสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาเรื่องสมาธิสั้น การจذبกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ไม่นาน และการติดเสพติดการกระตุ้นจากภายนอก สิ่งเหล่านี้เป็นความท้าทายโดยตรงต่อการฝึกสมาธิซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของไตรสิกขาและส่งผลกระทบต่อความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองโดยรวม

(4) การขาดแคลนบุคลากรผู้เชี่ยวชาญที่มีทักษะการสื่อสารที่เหมาะสม การสอนหลักไตรสิกขาในบริบทอุดมศึกษาต้องการบุคลากรที่มีความรู้ลึกซึ้งในหลักธรรม มีประสบการณ์ในการปฏิบัติ และที่สำคัญคือสามารถสื่อสารหลักธรรมให้เข้ากับชีวิตประจำวันของนักศึกษาได้อย่างน่าสนใจ เป็นรูปธรรม และเข้าใจง่าย ไม่ใช่แค่การสอนในเชิงทฤษฎีหรือการท่องจำ บุคลากรเหล่านี้ควรมีความสามารถในการเป็นพี่เลี้ยงและให้คำปรึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(5) การขาดการสนับสนุนที่ยั่งยืนจากภาครัฐและเอกชน การที่โครงการหรือกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมจะประสบความสำเร็จและยั่งยืนได้นั้น ต้องอาศัยการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านนโยบาย งบประมาณ และทรัพยากรบุคคลจากผู้บริหารระดับสูงของสถาบันรวมถึงการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน หากการสนับสนุนไม่ต่อเนื่องอาจทำให้โครงการหยุดชะงักและไม่สามารถพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพ

ดังนั้นการวิเคราะห์เชิงแนวคิดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทยแสดงให้เห็นถึงศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของระบบการศึกษาแบบองค์รวมที่มีรากฐานมาจากภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา ไตรสิกขา ในฐานะกรอบการพัฒนาบุคคลที่ครอบคลุมทั้งศีล สมาธิ และปัญญา สามารถตอบสนองความต้องการในการสร้างบัณฑิตที่มีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับความรู้ความสามารถทางวิชาการในสังคมร่วมสมัยเนื่องจากการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในบริบทการศึกษาสามารถดำเนินการได้ผ่านหลากหลายช่องทางตั้งแต่การบูรณาการเข้ากับหลักสูตรการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ไปจนถึงการสร้างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุน อย่างไรก็ตาม การนำไปปฏิบัติในทางปฏิบัติยังคงเผชิญกับความท้าทายสำคัญหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมที่เน้นผลสัมฤทธิ์เชิงวัตถุ ขัดจำกัดด้านหลักสูตรและเวลา และการขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักไตรสิกขา เพราะฉะนั้นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาโดยใช้หลักไตรสิกขาจึงต้องการการวางแผนที่รอบคอบ การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในหมู่ผู้เกี่ยวข้อง และการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากทุกระดับ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนและมีความหมายในการพัฒนาบุคคลให้เป็นพลเมืองที่มีคุณธรรมและสามารถสร้างสรรค์สังคมให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

2.4 แนวปฏิบัติที่ดีและข้อเสนอแนะ

ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย และส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถเสนอแนะแนวปฏิบัติที่ดีได้ดังนี้

(1) **การพัฒนาหลักการเรียนรู้ที่เน้นไตรสิกขา** ออกแบบหลักสูตร "การพัฒนาตนเพื่อชีวิต" ที่เป็นสากล: พัฒนารายวิชาหรือโมดูลการเรียนรู้ที่เน้นการฝึกศีล สมาธิ และปัญญาในบริบทที่เข้าถึงได้สำหรับทุกคน โดยไม่จำกัดอยู่เพียงศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ควรเน้นประโยชน์ที่จับต้องได้ในชีวิตประจำวันเช่น การลดความเครียด การเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ และการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม (ศีล) หลักสูตรควรมีความยืดหยุ่นและสามารถปรับให้เข้ากับสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น การพัฒนาจริยธรรมวิชาชีพ "ห้องเรียนแห่งสติ" และการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้คณาจารย์นำเทคนิคการฝึกสติ (Mindfulness) และสมาธิสั้น ๆ มาปรับใช้ในการจัดการเรียนการสอนในทุกรายวิชา เช่น การฝึกหายใจก่อนเริ่มเรียน การหยุดพักเพื่อให้สติรู้ตัวระหว่างการบรรยาย หรือการส่งเสริมให้นักศึกษามีสติในการทำงานกลุ่มและการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เน้นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) และการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Experiential Learning) เพื่อให้นักศึกษาได้ลงมือทำและเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง บูรณาการกรณีศึกษาทางจริยธรรมร่วมสมัย ใช้กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาจริยธรรมในโลกยุคใหม่เช่น จริยธรรม AI ความรับผิดชอบบนสื่อสังคมออนไลน์ การละเมิดข้อมูลส่วนบุคคล มาให้นักศึกษาฝึกใช้ปัญญาในการวิเคราะห์และพัฒनावิจารณญาณอย่างมีคุณธรรม

(2) **การฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง** อบรม "ครูผู้สร้างคุณธรรม": จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับคณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาในด้านการเข้าใจและการนำหลักไตรสิกขาไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการใช้ชีวิตประจำวันและการอบรมควรเน้นทักษะการเป็นพี่เลี้ยง (Mentoring) และการให้คำปรึกษา (Counseling) เพื่อให้บุคลากรเป็นแบบอย่างที่ดีและสามารถเป็น "ผู้ถ่ายทอด" หลักธรรมสู่การปฏิบัติของนักศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างเครือข่ายและชุมชนการเรียนรู้: สนับสนุนการสร้างเครือข่ายของคณาจารย์และบุคลากรที่มีความสนใจและเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาและคุณธรรมเพื่อเป็น

แหล่งเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และพัฒนานวัตกรรมการสอนร่วมกัน และการส่งเสริมวิจัยประยุกต์: สนับสนุนการทำวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในบริบทการศึกษาไทยร่วมสมัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ และแนวปฏิบัติที่ดีที่สามารถนำไปเผยแพร่ได้

(3) **การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนการเจริญภาวนา** ผู้บริหารเป็นผู้นำด้านคุณธรรม: ผู้บริหารระดับสูงของสถาบันควรแสดงออกถึงความมุ่งมั่นในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมอย่างชัดเจน และจัดให้มีนโยบายสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง นโยบายควรรวมถึงการจัดตั้งศูนย์พัฒนาจิตและคุณธรรม การจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง และการให้รางวัลแก่ผู้ที่ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และการบูรณาการคุณธรรมเข้ากับวิสัยทัศน์และพันธกิจของสถาบัน สร้างพื้นที่ "แห่งความสงบ" จัดให้มีพื้นที่ที่เงียบสงบ และเอื้อต่อการฝึกสมาธิภายในสถาบัน เช่น ห้องสมาธิ สวนธรรม หรือห้องสมุดที่มีมุมสำหรับอ่านหนังสือธรรมะ เพื่อส่งเสริมการเจริญปัญญา และสื่อสารคุณค่าของไตรสิกขาในชีวิตร่วมสมัย: สร้างสื่อประชาสัมพันธ์ และจัดกิจกรรมที่สื่อสารคุณค่าและประโยชน์ของไตรสิกขาในชีวิตประจำวันของนักศึกษาในยุคดิจิทัล เช่น การจัดเสวนาเกี่ยวกับ "การใช้สติในโลกโซเชียล" "สมาธิกับการสร้างสรรค์นวัตกรรม" หรือ "จริยธรรมในยุค AI" เป็นต้น

(4) **การประเมินผลที่เน้นกระบวนการและคุณลักษณะที่พึงประสงค์** ประเมินผลเชิงคุณภาพ: พัฒนาเครื่องมือและวิธีการประเมินผลการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่เน้นเชิงคุณภาพและกระบวนการเช่น การใช้แฟ้มสะสมงาน (Portfolio) ที่บันทึกการเรียนรู้และประสบการณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตพฤติกรรมในสถานการณ์จริง หรือการประเมินจากเพื่อนร่วมงาน/เพื่อนร่วมชั้น (Peer Assessment) เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในคุณลักษณะของนักศึกษาที่เกิดจากการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา การประเมินตนเอง และการสะท้อนคิด: ส่งเสริมให้นักศึกษาได้ประเมินตนเอง (Self-assessment) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม อารมณ์ และความคิดของตนเองภายหลังการฝึกฝนและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ และเขียนบันทึกประจำวันหรือการสนทนากลุ่มเพื่อสะท้อนคิด (Reflection) เพื่อให้เขารับรู้ถึงความก้าวหน้าในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของตนเอง

3. บทสรุป

การประยุกต์ใช้ "หลักไตรสิกขา" เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในนักศึกษาในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยนั้นจัดเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างสรรค์บัณฑิตที่มีความพร้อมอย่างรอบด้านและเป็นพลเมืองคุณภาพ หลักไตรสิกขาอันประกอบด้วยศีล (ความประพฤติชอบ) สมาธิ (ความตั้งมั่นแห่งจิต) และปัญญา (ความรู้แจ้ง) เป็นกระบวนการพัฒนาตนเองอย่างเป็นองค์รวมที่ส่งเสริมให้บุคคลมีความประพฤติชอบ มีจิตใจที่มั่นคง และมีปัญญาในการแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องและลึกซึ้ง การปฏิบัติศีลเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่ความสงบทางกายและวาจา การเจริญสมาธิเป็นกำลังหนุนที่ช่วยให้จิตใจตั้งมั่นและมีพลังรวมถึงการฝึกสติในชีวิตประจำวัน และการพัฒนาปัญญาเป็นเครื่องนำทางให้เห็นแจ้งในสภาวะธรรมและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมอย่างยั่งยืนในโลกซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับการจัดการศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไม่ว่าจะผ่านการออกแบบหลักสูตรที่เน้นการปฏิบัติ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่ส่งเสริมการฝึกฝนทั้งสามด้านอย่างเป็นรูปธรรม เช่น ค่ายปฏิบัติธรรม โครงการจิตอาสา การใช้หลักธรรมนวัต การสร้างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมองค์กรที่

ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและคุณธรรม ตลอดจนการพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้ถ่ายทอดและเป็นแบบอย่างที่ดีล้วนเป็นแนวทางที่จำเป็นเพื่อตอบสนองต่อความท้าทายด้านคุณธรรมจริยธรรมในปัจจุบัน แม้จะต้องเผชิญกับอุปสรรคและค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมร่วมสมัยเช่น ค่านิยมวัตถุนิยม ข้อจำกัดด้านเวลา และปัญหาความจืดจางในยุคดิจิทัล อย่างไรก็ตามด้วยความเข้าใจในความสำคัญของไตรสิกขาและความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสถาบันการศึกษา การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาจะสามารถสร้างผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืนโดยบัณฑิตที่ได้รับการบ่มเพาะให้ยึดมั่นในศีล มีสมาธิ และมีสติปัญญาจะเป็นกำลังสำคัญในการแก้ไขปัญหาของสังคมด้วยความรับผิดชอบและมีคุณธรรม สร้างสรรค์นวัตกรรมด้วยความเข้าใจในผลกระทบทางจริยธรรม และเป็นพลเมืองดีที่สามารถนำพาประเทศไทยไปสู่ความเจริญอย่างยั่งยืนและมีความสุขอย่างแท้จริง ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยการลงทุนในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมผ่านหลักไตรสิกขาในสถาบันอุดมศึกษาจึงเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าและจำเป็นอย่างยิ่งต่ออนาคตของชาติ

4. เอกสารอ้างอิง

- กองการต่างประเทศ กรมประชาสัมพันธ์. (2567). "ธรรมนาวา วัง" คือ หนังสือคู่มือชีวิตพระราชทาน ที่รวบรวมกระบวนการและวิธีการในการดับทุกข์ด้วยปัญญาของตนผ่านหลักสัจจศาสตร์ศาสตร์แห่งความจริงอันประเสริฐ.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2568). กลวิธีการเผชิญปัญหาบนพื้นฐานของการมีสติ (Mindfulness-based Coping). สืบค้นเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2568. <https://www.chula.ac.th/news/171303/>
- พระใบฎีกาธีรศักดิ์ สุธีโร (น้อยอ่อน). (2560). ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โรงเรียนกระสังพิทยาคม ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระบุญเสริม ปภสสโร. (2564). การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระดิเรกศักดิ์ อดตทีโป (พิมพ์บุตร) และคณะ. (2567). กิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน. วารสารเสียงธรรมจากมหายาน. 10 (2) : 325 – 335.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2558). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 52). กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก.
- พานทิพย์ แสงประเสริฐ. (2561). ผลของการฝึกสติต่อพฤติกรรมสุขภาพและคุณภาพชีวิตในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง. ปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาเวชศาสตร์ชุมชนและเวชศาสตร์ครอบครัว. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2568). หลักสูตร *Mindfulness for Life and Work : สติเพื่อชีวิตและการทำงาน*. สืบค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2568. จาก <https://www.lifelong.cmu.ac.th/old/files/curriculum/000440>.
- รณชัย บริสุทธิ์และจักรกฤษณ์ โปณะทอง. (2568). แนวทางการพัฒนาความสุขทางการเรียนตามหลักไตรสิกขาสำหรับนิสิตนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาไทย. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. 8 (1) : 13-35.
- วิมลมาลย์ ศรีรุ่งเรือง และคณะ. (2554). ผลของการพัฒนาคุณธรรมด้วยโปรแกรมจิตวิวัฒน์ในนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2553). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- แม่ชีประครอง งามชัยภูมิและคณะ. (2568). การพัฒนาศักยภาพและการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของนักศึกษาตามหลักไตรสิกขา. รายงานวิจัย. คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา
- Bhikkhu Analayo. (2020). *The Centrality of Mindfulness-Related Meditations in Early Buddhist Discourse*. *Mindfulness*. 11 (4): 1935-1942.
- Eviatar Shulman. (2524). *Ethics, Mindfulness, and Consciousness: A Study of Their Relation in Early Buddhism*. *Mindfulness*. 15 (8): 2415-2427.
- Ruth Baer. (2015). *Ethics, values, virtues, and character strengths in mindfulness-based interventions: a psychological science perspective*. *Mindfulness*. 6 (6). 956-969.

Volume 6 No 1 (January – April 2026)
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2569)

~ AA 14 ~

Wishing Journal Review.
วารสารภาวนาสารปริทัศน์

บทบาทของครูสังคมศึกษาในโลกยุคดิจิทัล : การปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อผู้เรียน Gen Z The Role of Social Studies Teachers in the Digital Age: Adapting to Respond to Gen Z Learners

พระศิริเทพ ธรรมวโร (ศิริรัตนตรัย)¹ มณฑลสิริ เลหาบุตร² ทิพวัลย์ บริพันธ์³

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{1,2,3}

Phra Sirithep Thammavaro (Sirirattanatray)¹ Monsiri Lowhabud² Tippawan Bohriphan³

Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education

Mahachulalongkornrajavidyalaya University^{1,2,3}

E-mail : Thammawaro9@gmail.com

Received : 25 January 2026

Revised : 18 February 2026

Accepted : 20 March 2026

บทคัดย่อ

ในโลกยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว บทบาทของครูสังคมศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้และความคาดหวังของผู้เรียนยุคใหม่ โดยเฉพาะกลุ่ม Gen Z ซึ่งเติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสังคมออนไลน์ งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาบทบาทของครูสังคมศึกษาในด้านการสอน การสื่อสาร และการใช้สื่อดิจิทัล เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ รวมถึงแนวทางการปรับตัวของครูในการออกแบบการเรียนรู้เชิงรุกที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เช่น การใช้สื่ออินเทอร์แอคทีฟ การจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับประเด็นร่วมสมัย และการส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ ผลการศึกษาเสนอว่า ครูสังคมศึกษาควรมีทักษะด้านเทคโนโลยีควบคู่กับทักษะด้านการสื่อสารระหว่างบุคคล เข้าใจโลกทัศน์ของผู้เรียนรุ่นใหม่ และสามารถทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (facilitator) ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สอดคล้องกับเป้าหมายของการศึกษาสังคมที่มุ่งเน้นการสร้างพลเมืองที่มีวิจรรณญาณและตื่นตัวต่อสังคมในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ: ครูสังคมศึกษา, โลกยุคดิจิทัล, การปรับตัว, ผู้เรียน Gen Z

Abstract

In the digital age where technology is changing rapidly. The role of social studies teachers needs to adapt to the learning habits and expectations of modern learners, especially Gen Z, who have grown up with information technology and social media. This research aims to study the role of social studies teachers in teaching. This includes teachers' adaptive approach to designing learner-centered proactive learning, such as the use of interactive media. Organizing activities that are linked to contemporary issues and promoting critical thinking. The results suggest that social studies teachers should have technology skills along with interpersonal communication skills. Understand the worldview of the new

generation of learners and be able to act as a facilitator for learning. This is in line with the goal of social education that focuses on creating critical and socially alert citizens in the 21st century.

Keywords: Social Studies Teacher, Digital World, Adaptation, Gen Z Learners

1. บทนำ

บริบทของโลกในศตวรรษที่ 21 มีลักษณะเด่นที่เป็นยุคดิจิทัลซึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้กลายเป็นส่วนสำคัญของชีวิตประจำวันและสังคมทั่วโลก ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและเชื่อมต่อกันได้อย่างรวดเร็วผ่านอินเทอร์เน็ตและอุปกรณ์ดิจิทัลต่าง ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตและพฤติกรรมของคนรุ่นใหม่ ซึ่งมักถูกเรียกว่าเป็น "ชาวดิจิทัล" หรือ Digital Natives เพราะเติบโตมากับเทคโนโลยีดิจิทัล พวกเขามีความคล่องตัวในการใช้เทคโนโลยีสูง และมีทักษะการรู้เท่าทันสื่อและเทคโนโลยี (Media Literacy) ที่ช่วยให้สามารถปรับตัวและใช้เทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลกระทบเชิงบวกของเทคโนโลยีต่อชีวิตคนรุ่นใหม่ ได้แก่ เพิ่มความสะดวกสบายในการสื่อสารและการทำงาน เช่น การติดต่อสื่อสารผ่านแอปพลิเคชัน การทำงานระยะไกล และการเข้าถึงข้อมูลอย่างรวดเร็ว ส่งเสริมประสิทธิภาพในการผลิตและการพัฒนาอุตสาหกรรมด้วยเทคโนโลยีอัตโนมัติและหุ่นยนต์ และสนับสนุนการเรียนรู้และการค้นคว้าวิจัยสิ่งใหม่ ๆ อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง

อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีดิจิทัลก็มีผลกระทบในเชิงลบ เช่น การเสพติดเทคโนโลยี โดยเฉพาะโซเชียลมีเดียและเกมออนไลน์ ซึ่งอาจส่งผลเสียต่อสุขภาพจิตและพฤติกรรมทางสังคม ความเปราะบางด้านความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยข้อมูลส่วนบุคคล การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภคที่เน้นการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้น ส่งผลต่อวิถีชีวิตและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (เรียงดาว ทวะชาลี, 2567 : 37-38) ในด้านพฤติกรรมของคนรุ่นใหม่ พบว่าพวกเขาใช้สื่อสังคมออนไลน์มากกว่าสื่อประเภทอื่น เช่น Facebook, Line และนิยมใช้การสื่อสารผ่านข้อความ รูปภาพ หรือวิดีโอเพื่อรักษาความสัมพันธ์กับคนรู้จัก และยังคงให้ความสำคัญกับการสื่อสารแบบเจอหน้าในบางสถานการณ์ เช่น การติดต่อกับครู เพื่อนร่วมงาน หรือเพื่อนเรียน (ศศิธร ยุวโกศล, 2564 : 19-23)

การเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีแนวโน้มสำคัญที่เน้นการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการทำงานในโลกยุคดิจิทัล โดยเฉพาะทักษะการคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ซึ่งเป็นหัวใจของการเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและซับซ้อนได้ (วิชัย วงษ์ใหญ่ และคณะ, 2563 : 5) แนวโน้มของการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 คือ การเรียนรู้ต้องก้าวข้ามจากการเน้นเพียงการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบเดิม ๆ ไปสู่การพัฒนาทักษะที่จำเป็นสำหรับชีวิตจริง เช่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และการสังเคราะห์ความรู้ใหม่ ๆ การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ (Creative Learning) เป็นแนวทางที่เน้นให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง ใช้ศักยภาพของตนเองในการคิดริเริ่มและสร้างนวัตกรรม โดยผู้สอนทำหน้าที่เป็นโค้ชและผู้สนับสนุนการเรียนรู้ ไม่ใช่เพียงผู้ถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสิ่งจำเป็นในโลกที่เทคโนโลยี

และความรู้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้เรียนต้องมีทักษะในการเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (เบญจวรรณ ถนอมชยธวัช, 2559 : 208)

ผู้เรียน Generation Z (Gen Z) ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในปัจจุบันมีลักษณะและพฤติกรรมการเรียนรู้ที่โดดเด่น คือ พฤติกรรมการเรียนรู้ของ Gen Z Gen Z เติบโตมาพร้อมกับเทคโนโลยีดิจิทัล อินเทอร์เน็ต สมาร์ทโฟน และโซเชียลมีเดีย จึงมีความคุ้นเคยและพึ่งพาเทคโนโลยีเหล่านี้อย่างสูงในการเรียนรู้และชีวิตประจำวัน พวกเขาชอบเรียนรู้ผ่านสื่อดิจิทัลที่ใช้งานง่ายและโต้ตอบได้ เช่น วิดีโอสั้น ๆ บนแพลตฟอร์มอย่าง TikTok, YouTube Shorts รวมถึงการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อค้นคว้าข้อมูลและพัฒนาทักษะด้วยตนเอง Gen Z มีพฤติกรรมมัลติทาสก์ (Multitasking) ใช้อุปกรณ์หลายหน้าจอพร้อมกัน และชอบการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายและยืดหยุ่น เช่น การเรียนแบบผสมผสาน (Hybrid Learning) และการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่เน้นการปฏิบัติจริง (Learning by Doing) พวกเขาชอบการเรียนรู้ที่มีส่วนร่วม มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชั้น และชอบทำงานกลุ่มในสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการสื่อสารและความร่วมมือ Gen Z มีความสนใจสั้น ต้องการเนื้อหาที่กระชับและน่าสนใจ ครูจึงควรออกแบบการเรียนการสอนที่เน้นการสื่อสารสั้น ๆ และใช้กิจกรรมที่กระตุ้นให้ผู้เรียนได้ลงมือทำและคิดวิเคราะห์ พวกเขาให้ความสำคัญกับการเชื่อมต่อทางสังคมออนไลน์ และมักได้รับอิทธิพลจากเพื่อนผ่านโซเชียลมีเดีย ซึ่งส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้และการตัดสินใจต่าง ๆ (ดนูลดา จามจุรี, 2563 : 1-4)

ความคาดหวังของผู้เรียน Gen Z ต่อครูและการเรียนรู้ในยุคใหม่ Gen Z คาดหวังให้ครูเป็นผู้เอื้ออำนวยและส่งเสริมการเรียนรู้ มากกว่าการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แบบเดิม ๆ ครูควรมีบทบาทเป็นโค้ชและผู้สนับสนุนที่ช่วยกระตุ้นแรงจูงใจและสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมาย พวกเขาต้องการการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น ใช้เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน เช่น การใช้วิดีโอออนไลน์ เกม การศึกษา และแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียที่เหมาะสม Gen Z ไม่ชอบการบรรยายยาว ๆ หรือการเรียนรู้แบบเน้นฟังอย่างเดียว แต่ชอบการเรียนรู้แบบ Active Learning ที่ให้ออกมาได้คิด วิเคราะห์ และประยุกต์ใช้ความรู้ในสถานการณ์จริง พวกเขาต้องการการตอบสนองและฟีดแบ็กที่รวดเร็ว เพื่อให้รู้ว่าตนเองกำลังพัฒนาไปในทิศทางใด และต้องการความชัดเจนในเป้าหมายของการเรียนรู้ Gen Z ยังให้ความสำคัญกับความเป็นส่วนตัวและการสร้างตัวตนบนโลกออนไลน์ จึงคาดหวังให้ครูและระบบการศึกษาปรับตัวรองรับความต้องการเหล่านี้ด้วย

ความสำคัญของรายวิชาสังคมศึกษาในบริบทปัจจุบัน วิชาสังคมศึกษาเป็นแกนกลางสำคัญในการสร้างพลเมืองดิจิทัลที่เข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม และการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ (พระสิทธิชัย รินฤทธิ์, 2563 : 206-207) เป้าหมายหลักของวิชาสังคมศึกษา คือ สร้างพลเมืองดี ที่มีจิตสาธารณะ ผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ ศีลธรรม และการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย ส่งเสริมความเข้าใจสังคม ในมิติประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์ และศาสนา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ และพัฒนาทักษะศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดเชิงนวัตกรรม การสื่อสาร และการทำงานร่วมกัน ซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมดิจิทัล (กนก จันทร์ทอง, 2560 : 228-229)

ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ครูสังคมศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ตั้งแต่การปรับบทบาทการสอน การออกแบบวิธีการเรียนรู้ที่ตอบโจทย์ผู้เรียน Gen Z และการบูรณาการเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับเป้าหมายการสร้างพลเมืองดิจิทัลที่มีจิตสาธารณะ ปัญหาที่ครูสังคมศึกษาต้องเผชิญ ประกอบด้วย ความไม่พร้อมด้านทักษะดิจิทัล คือ ครูบางส่วนขาดความคล่องตัวในการใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น แพลตฟอร์มออนไลน์ หรือสื่อ Interactive เพื่อจัดการเรียนรู้ พฤติกรรมผู้เรียน Gen Z คือ ผู้เรียนยุคใหม่มีลักษณะเฉพาะ เช่น ความสนใจสั้น ชอบการเรียนรู้ผ่านสื่อสั้น ๆ (TikTok, YouTube Shorts) และต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแบบ Active Learning ซึ่งวิธีการสอนแบบเดิมที่เน้นการบรรยายไม่ตอบโจทย์ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี คือ ผู้เรียนบางกลุ่มขาดอุปกรณ์หรือทักษะดิจิทัลพื้นฐาน ส่งผลต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้ การรักษาคุณธรรมควบคู่กับนวัตกรรม คือ การใช้เทคโนโลยีอาจทำให้ผู้เรียนขาดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหรือละเลยจริยธรรม หากครูไม่ออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องคุณค่า (ฐากร สิทธิโชค, 2564 : 23-26) ความจำเป็นในการปรับตัว ประกอบด้วย เปลี่ยนบทบาทจากผู้ถ่ายทอดเป็นผู้อำนวยความสะดวก คือ ครูต้องเน้นการโค้ช (Coaching) และออกแบบกิจกรรมที่กระตุ้นการคิดวิเคราะห์ แทนการสอนแบบทางเดียว ใช้เทคโนโลยีเชิงสร้างสรรค์ คือ เช่น การสอนผ่านเกมการศึกษา (Gamification) หรือใช้แพลตฟอร์ม Moodle เพื่อสร้างสภาพแวดล้อมการเรียนรู้แบบ Hybrid Learning และพัฒนาทักษะดิจิทัลของครู คือ ผ่านการฝึกอบรมและการแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติ (Best Practices) ระหว่างครูด้วยกัน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2562 : 7) ซึ่งบทความนี้มุ่งเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาด้านการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในยุคดิจิทัล ผ่านการปรับบทบาทครู การใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ และการรักษาคุณภาพระหว่างนวัตกรรมกับจริยธรรม

2. วัตถุประสงค์ของบทความ

- 1) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของครูสังคมศึกษาในบริบทของโลกยุคดิจิทัล
- 2) เพื่อสำรวจลักษณะและพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน Gen Z ที่มีผลต่อการจัดการเรียนการสอน
- 3) เพื่อเสนอแนวทางการปรับตัวของครูสังคมศึกษาในการออกแบบการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อผู้เรียนในยุคดิจิทัล
- 4) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาสำหรับครูสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

3. ความหมายและบทบาทของครูสังคมศึกษาในบริบทการศึกษาไทย

ความหมายของวิชาสังคมศึกษาและเป้าหมายของการเรียนรู้ คือ วิชาสังคมศึกษาเป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่ครอบคลุมเนื้อหาหลากหลาย เช่น สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจในโลกและสังคม สามารถปรับตัวและเตรียมตัวเป็นพลเมืองดีของประเทศ มีคุณธรรม มีความรับผิดชอบต่อสังคม และมีพฤติกรรมที่สังคมต้องการ เช่น การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในระบอบประชาธิปไตย การเรียนการสอนเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสถานการณ์จริง ฝึกคิดวิเคราะห์ และรู้จักตัวเองและผู้อื่น เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีทั้งด้านพฤติกรรม คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม เป้าหมายของการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา คือ ให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงชีวิตทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม สร้าง

จิตสำนึกสาธารณะและคุณธรรม เพื่อเป็นพลเมืองที่ดี มีความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ ส่งเสริมความรักชาติ ภูมิใจในวัฒนธรรมไทย และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติสุข และช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น (ทวีโชค เจริญไกร, 2567 : 246-249)

หน้าที่และบทบาทพื้นฐานของครูสังคมศึกษาในโรงเรียน ครูสังคมศึกษาคือผู้สอนในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีบทบาทสำคัญในการพัฒนานักเรียนให้เป็นพลเมืองดี ที่มีความรู้ ความสามารถ คุณธรรม และจริยธรรม ครูสังคมศึกษาต้องมีความรู้ในสาขาสังคมศาสตร์ มีประสบการณ์ทางสังคม และมีทักษะการเป็นผู้นำที่ดี สามารถสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและผู้ปกครองได้ดี รวมทั้งมีความสามารถในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีประสบการณ์ตรง นอกจากนี้ ครูสังคมศึกษายังมีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาและให้บริการด้านวิชาการแก่ชุมชน เช่น การบรรยายเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพลังงาน หน้าที่และบทบาทพื้นฐานของครูสังคมศึกษาในโรงเรียน มีรายละเอียดสำคัญดังนี้

1) ผู้ถ่ายทอดความรู้และปลูกฝังคุณธรรม ครูสังคมศึกษามีหน้าที่สอนเนื้อหาวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อให้ให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในสังคมและโลก พร้อมทั้งปลูกฝังเจตคติ อุดมคติ ค่านิยม และคุณธรรมที่พึงประสงค์ เช่น ความรับผิดชอบ ความมีน้ำใจ และความเป็นพลเมืองดี

2) พัฒนาทักษะการคิดและแก้ปัญหา ครูต้องส่งเสริมให้นักเรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ วิเคราะห์ปัญหา และแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างสร้างสรรค์ รวมถึงการปรับตัวเข้ากับสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในระบอบประชาธิปไตย

3) ผู้นำและผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูสังคมศึกษาควรมีทักษะในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีประสบการณ์จริง เช่น กิจกรรมที่เชื่อมโยงกับชุมชนและสังคม เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติและมีส่วนร่วม

4) ผู้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ครูมีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยการเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ของนักเรียนและชุมชน นำความรู้จากชุมชนมาใช้ในการสอน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

5) ผู้ให้คำปรึกษาและบริการวิชาการแก่ชุมชน ครูสังคมศึกษามีบทบาทในการให้คำปรึกษาแก่ชุมชน และให้บริการด้านวิชาการ เช่น การบรรยายเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือการส่งเสริมความรู้ทางสังคมแก่ประชาชน

6) ผู้มีคุณลักษณะและทักษะเฉพาะ ครูสังคมศึกษาที่ดีต้องมีความรู้ในสาขาสังคมศาสตร์ มีประสบการณ์ทางสังคม มีความเชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตย มีทักษะมนุษยสัมพันธ์และการแก้ปัญหา รวมถึงมีบุคลิกภาพดี มีความรับผิดชอบ และมีจิตสำนึกสูง

4. ลักษณะเฉพาะของโลกยุคดิจิทัลและผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้

เทคโนโลยีดิจิทัลกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการเรียนรู้มีกระบวนการเรียนรู้ผ่าน 5 มิติหลัก ดังนี้

1) รูปแบบการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) คือ การผสมผสานออนไลน์-ออฟไลน์ ใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ (เช่น MOOC, LMS) ร่วมกับการสอนในห้องเรียน เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นและประสิทธิภาพ โมเดล Hybrid Classroom การใช้ Chromebook และระบบคลาวด์เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงเนื้อหาได้ทุกที่

2) นวัตกรรมเครื่องมือดิจิทัล คือ VR/AR และ Simulation สร้างประสบการณ์การเรียนรู้เสมือนจริง เช่น การจำลองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หรือการทดลองวิทยาศาสตร์ AI-Powered Adaptive Learning ปัญญาประดิษฐ์ปรับเนื้อหาการสอนตามความสามารถผู้เรียนแบบเรียลไทม์ แอปพลิเคชันเชิงโต้ตอบ: เช่น Kahoot! และ Quizizz เพื่อสร้าง engagement ในการเรียน

3) การเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้เรียนและครู คือ ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นทักษะการค้นคว้าและเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านแหล่งข้อมูลออนไลน์ ครูในฐานะโค้ช ออกแบบกิจกรรมที่ใช้เทคโนโลยีเป็นตัวขับเคลื่อน (Digital-Driven Activities) แทนการบรรยายแบบเดิม

4) ทักษะจำเป็นในยุคดิจิทัล คือ Digital Literacy 9 ด้าน ทักษะการใช้คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ความมั่นคงปลอดภัย และการสร้างเนื้อหาดิจิทัล Data Literacy ความสามารถตีความและใช้ข้อมูลเพื่อตัดสินใจ Collaboration Skills การทำงานร่วมกันผ่านเครื่องมือดิจิทัล เช่น Google Worksp

5) แนวโน้มอนาคต คือ Lifelong Learning Ecosystem การเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ที่ออกแบบเฉพาะบุคคล Micro-Credential ระบบรับรองทักษะย่อยผ่านบล็อกเชน EdTech Startups ภาวเอกชนพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น แอปฝึกภาษาแบบ AI (ฐิติมา จันทะศิริ, 2565: 350-356)

สื่อสังคมออนไลน์กับการสร้างตัวตนและโลกทัศน์ของผู้เรียน ประกอบด้วย

1) การสร้างตัวตนดิจิทัล (Digital Identity) คือ การออกแบบโปรไฟล์ออนไลน์ ผู้เรียนสร้างตัวตนผ่านการเลือกแสดงข้อมูลส่วนตัว รูปโปรไฟล์ และเนื้อหาที่แบ่งปันบนแพลตฟอร์ม เช่น เฟซบุ๊ก อิน스타그램 การแบ่งปันคอนเทนต์ การโพสต์ภาพ/ข้อความสะท้อนความสนใจและค่านิยม เช่น การเป็น "เน็ตไอดอล" ที่เน้นการสร้างอิทธิพลทางสังคม ความเสี่ยง การสร้างตัวตนที่เกินจริง (Curated Self) อาจนำไปสู่ปัญหาความไม่สอดคล้องระหว่างตัวตนออนไลน์และชีวิตจริง

2) อิทธิพลต่อโลกทัศน์ (Worldview) คือ Filter Bubble อัลกอริทึมของสื่อสังคมคัดกรองข้อมูลให้สอดคล้องกับความเชื่อเดิม ส่งผลให้ผู้เรียนรับข้อมูลแบบจำกัดและขาดมุมมองหลากหลาย การเรียนรู้ค่านิยมสังคม ผู้เรียนซึมซับแนวคิดจากคอนเทนต์ที่เป็นกระแส เช่น ความเท่าเทียมทางเพศ หรือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การรับรู้ความสำเร็จ วัดค่าจากจำนวนไลค์/แชร์ ส่งผลให้เกิดค่านิยมแข่งขันและเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น

3) บทบาทเชิงบวกของสื่อสังคมในการเรียนรู้ คือ การแสวงหาความรู้ ใช้เป็นช่องทางค้นคว้าข้อมูล และแลกเปลี่ยนแนวคิดกับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ พัฒนาทักษะการสื่อสาร ฝึกการแสดงความคิดเห็นและโต้แย้งอย่างสร้างสรรค์ผ่านคอมเมนต์หรือฟอรัมออนไลน์ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เชื่อมต่อกับชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice) ที่มีเป้าหมายร่วมกัน

4) ความท้าทายและแนวทางจัดการ คือ Cyberbullying การกลั่นแกล้งออนไลน์ที่กระทบสุขภาพจิต ต้องสอนทักษะการรับมือและรายงานปัญหา ข้อมูลส่วนตัวรั่วไหล ฝึกให้ผู้เรียนตั้งค่าความเป็นส่วนตัว (Privacy Settings) และหลีกเลี่ยงการแชร์ข้อมูลสำคัญ การเสพติดสื่อสังคม การกำหนดเวลาใช้งานและส่งเสริมกิจกรรมออฟไลน์เพื่อสร้างสมดุล

5) ทักษะจำเป็นสำหรับผู้เรียน คือ Digital Literacy รู้เท่าทันการจัดการข้อมูลและประเมินความน่าเชื่อถือของคอนเทนต์ Critical Thinking วิเคราะห์ข้อมูลข้ามแหล่งที่มาเพื่อหลีกเลี่ยง Fake News Digital Empathy การแสดงความเห็นอกเห็นใจในโลกออนไลน์ (วารสารภาวนาสารปริทัศน์, 2564: 5-7)

5. คุณลักษณะและพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน Generation Z

ลักษณะทั่วไปของ Gen Z หรือ คนเจน Z คือกลุ่มคนที่เกิดระหว่างปี 1997-2012 ซึ่งเติบโตขึ้นในช่วงที่เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตและการสื่อสารดิจิทัลมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ดังนั้น พวกเขาจึงมีคุณสมบัติเด่นหลายประการ ดังนี้ 1) ทักษะดิจิทัลและการใช้ชีวิตออนไลน์ ประกอบด้วย (1) ดิจิทัลเนทีฟ คือ เกิดและเติบโตพร้อมอินเทอร์เน็ตและสมาร์ตโฟน ใช้เวลาส่วนใหญ่ในโลกออนไลน์ (2) พฤติกรรมการบริโภคคือ นิยมซื้อสินค้าออนไลน์ เปรียบเทียบราคาและอ่านรีวิวก่อนตัดสินใจ (3) การสื่อสารคือ ใช้โซเชียลมีเดีย (TikTok, Instagram) เป็นช่องทางหลัก เน้นคอนเทนต์สั้น/วิดีโอ 2) ทักษะคิดและค่านิยม ประกอบด้วย (1) เปิดกว้างทางวัฒนธรรม คือ ยอมรับความหลากหลายทางเพศ เชื้อชาติ ศาสนา (2) ความเท่าเทียม คือ เชื่อในสิทธิสตรี LGBTQ+ และความหลากหลายทางเพศสภาพ 3) จิตสำนึกสังคม คือ ให้ความสำคัญกับ ESG (สิ่งแวดล้อม สังคม ธรรมาภิบาล) และความยั่งยืน 3) ลักษณะนิสัยเฉพาะ ประกอบด้วย (1) ความมั่นใจในตนเอง คือ กล้าแสดงออก ตั้งคำถามกับแนวทางเดิมๆ (2) ใจร้อน/ไม่ชอบรอ คือ คาดหวังผลลัพธ์ทันที เนื่องจากเคยชินกับความเร็วของเทคโนโลยี (3) มัลติทาสกิ้ง คือ ทำหลายงานพร้อมกันได้ แต่มีความอดทนต่ำ 4) พฤติกรรมการทำงานและการเรียนรู้ ประกอบด้วย (1) เน้นการปฏิบัติ คือ ต้องการทดลองทำเองมากกว่าฟังคำบอกเล่า (2) ตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ คือ ไม่ยอมรับอำนาจแบบเดิม ต้องการเหตุผลที่ชัดเจน (3) การเรียนรู้อย่างรวดเร็ว คือ เข้าถึงข้อมูลได้ทันทีผ่านอินเทอร์เน็ต 5) ความท้าทาย ประกอบด้วย (1) Digital Overload คือ เสพข้อมูลมากเกินไปจนขาดการวิเคราะห์ลึกซึ้ง (2) Cyberbullying คือ ประสบปัญหาการกลั่นแกล้งออนไลน์ (3) การปรับตัวกับระบบเดิม คือ ขัดแย้งกับวัฒนธรรมองค์กรแบบลำดับขั้น

พฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน Generation Z หรือ Gen Z มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากรุ่นก่อนๆ เนื่องจากพวกเขาเติบโตขึ้นในยุคดิจิทัลและเชื่อมต่อกับเทคโนโลยีอย่างลึกซึ้ง ลักษณะของพฤติกรรมการเรียนรู้ของพวกเขามี ดังนี้ 1) การเรียนรู้แบบดิจิทัลเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วย (1) Digital Natives คือ ใช้เทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน เช่น ค้นคว้าข้อมูลผ่าน Google และ YouTube เป็นหลัก (2) Bite-Sized Learning คือ ชอบการเรียนรู้แบบสั้น กระชับ ผ่านวิดีโอ TikTok หรือคอนเทนต์อินโฟกราฟิก (3) Hybrid Learning คือ คู่กันเคยกับการเรียนทั้งออนไลน์และออฟไลน์ โดยใช้แพลตฟอร์มเช่น Zoom หรือ Google Classroom 2) ความต้องการความเป็นอิสระ ประกอบด้วย (1) Self-Directed Learning คือ ต้องการกำหนดแนวทางการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผ่านแหล่งข้อมูลที่เข้าถึงได้ทันที (2) การเรียนรู้ตามความสนใจ คือ เน้นเนื้อหาที่เชื่อมโยงกับเป้าหมายชีวิต เช่น ทักษะการเป็น Content Creator 3) ปฏิสัมพันธ์และการทำงานกลุ่ม ประกอบด้วย (1) Interpersonal Learning คือ สนุกกับการทำงานกลุ่มและกิจกรรมเชิงสังคม แต่ยังต้องการพื้นที่ส่วนตัว (2) Interactive Tools คือ ตอบสนองดีต่อสื่อการเรียนรู้แบบโต้ตอบ เช่น เกมการศึกษา (Gamification) และ Simulation 4) การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง ประกอบด้วย (1) Learning by Doing คือ ต้องการลงมือปฏิบัติจริง เช่น ฝึกเขียนโค้ดหรือตัดต่อวิดีโอมากกว่าทฤษฎี (2) Experiential Learning คือ ชอบกรณีศึกษาและกิจกรรมที่จำลองสถานการณ์จริง 5) ทักษะแห่งอนาคต ประกอบด้วย (1)

Digital Literacy คือ ให้ความสำคัญกับทักษะการใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัยและจริยธรรม (2) Critical Thinking คือ ฝึกวิเคราะห์ข้อมูลข้ามแหล่งที่มาเพื่อหลีกเลี่ยง Fake News (ภวิกา ภักษา, 2564 : 8-9)

6. ความท้าทายของครูสอนสังคมศึกษาในการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนยุคใหม่

ความท้าทายในการทำให้เนื้อหาสังคมศึกษาทันสมัยและเชื่อมโยงกับชีวิตจริง การทำให้เนื้อหาสังคมศึกษาทันสมัยและเชื่อมโยงกับชีวิตจริงเป็นเรื่องที่มีความท้าทายหลายประการ เนื่องจากสังคมและโลกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตจริงของผู้เรียน โดยเฉพาะในยุคที่เทคโนโลยีและข้อมูลเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นสิ่งที่ต้องการการพัฒนาและความคิดสร้างสรรค์ ดังนี้ คือ 1) การปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีดิจิทัลและสังคมออนไลน์ เนื้อหาสังคมศึกษาต้องอัปเดตให้ครอบคลุมประเด็นใหม่ เช่น จริยธรรมดิจิทัล การจัดการข้อมูลส่วนตัว และผลกระทบของ AI ต่อสังคม กระแสโลกาภิวัตน์ ต้องบูรณาการประเด็นข้ามวัฒนธรรม เช่น การย้ายถิ่นฐานสากลและความขัดแย้งทางภูมิรัฐศาสตร์ 2) การออกแบบการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงชีวิตจริง Active Learning ใช้กรณีศึกษาใกล้ตัว เช่น ปัญหาขยะชุมชนหรือความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ มาเป็นโจทย์ให้ผู้เรียนวิเคราะห์และเสนอแนวทางแก้ไข Project-Based Learning เปิดโอกาสให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริง เช่น จัดโครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือสร้างนวัตกรรมทางสังคม 3) การพัฒนาทักษะศตวรรษที่ 21 Critical Thinking การฝึกวิเคราะห์ข้อมูลข่าวปลอม (Fake News) และประเด็นสังคมที่ซับซ้อน Collaboration Skills การใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น Padlet หรือ Miro เพื่อทำงานกลุ่มข้ามโรงเรียน 4) ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร Digital Divide การให้ผู้เรียนในพื้นที่ห่างไกลขาดแคลนอุปกรณ์และอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง การพัฒนาสื่อการสอน ครูต้องออกแบบสื่อที่ใช้งานได้ทั้งออนไลน์และออฟไลน์ เช่น คลิปวิดีโอสั้นหรือสมุดกิจกรรม 5) การปรับบทบาทครูสู่ Facilitator ทักษะการโค้ช ครูต้องเปลี่ยนจากการบรรยายสู่การตั้งคำถามกระตุ้นการคิด เช่น "นักเรียนจะแก้ปัญหาอย่างไรหากเป็นผู้กำหนดนโยบาย" การเรียนรู้ตลอดชีวิต ครูต้องอัปเดตความรู้ใหม่ ๆ ผ่านชุมชนวิชาชีพออนไลน์ (PLC) (กนก จันทร์ทอง, 2560: 229-230)

ช่องว่างทางเทคโนโลยีระหว่างครูกับผู้เรียน เป็นหนึ่งในความท้าทายที่สำคัญในระบบการศึกษายุคใหม่ เนื่องจากการพัฒนาเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างครูและนักเรียนในด้านการใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอน แม้ว่าเทคโนโลยีจะมีบทบาทสำคัญในกระบวนการศึกษาที่ทันสมัย แต่ความสามารถในการใช้และการเข้าถึงเทคโนโลยีของครูและผู้เรียนมีความแตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดปัญหาหลายประการในการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี คือ 1) ลักษณะของช่องว่างทางเทคโนโลยี เช่น ทักษะดิจิทัล ผู้เรียน Gen Z เป็น ดิจิทัลเนทีฟ ที่คุ้นเคยกับการใช้แอปพลิเคชันและสื่อสังคมออนไลน์ ในขณะที่ครูบางส่วนยังขาดความชำนาญในการใช้เครื่องมือดิจิทัลขั้นสูง เช่น AI หรือแพลตฟอร์มการเรียนรู้แบบปรับตัว (Adaptive Learning) การเข้าถึงอุปกรณ์ ผู้เรียนบางกลุ่ม (โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล) ขาดแคลนอุปกรณ์ดิจิทัล แต่ครูก็อาจขาดความรู้ในการจัดการเรียนการสอนแบบผสมผสาน (Hybrid Learning) อย่างมีประสิทธิภาพ พฤติกรรมการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องการการเรียนรู้แบบ Just-in-Time และมีส่วนร่วมผ่านเกม/สื่อโต้ตอบ ในขณะที่ครูบางส่วนยังยึดรูปแบบการสอนแบบบรรยาย 2) สาเหตุสำคัญ เช่น การพัฒนาทักษะไม่ทันเทคโนโลยี ครูขาดโอกาสฝึกอบรมทักษะดิจิทัลเฉพาะทาง เช่น การใช้ ChatGPT หรือเครื่องมือวิเคราะห์ข้อมูล นโยบายที่ไม่สอดคล้อง การนำเทคโนโลยีเข้าห้องเรียนมักขาดการปรึกษาหารือกับครูผู้ปฏิบัติจริง ทำให้เกิดความไม่ต่อเนื่องระหว่างนโยบายกับการใช้งาน วัฒนธรรมองค์กร โรงเรียนบางแห่งยังใช้

ระบบประเมินผลแบบเดิมที่ไม่ได้ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีเชิงสร้างสรรค์ 3) ผลกระทบ เช่น ประสิทธิภาพการสอนลดลง ครูไม่สามารถใช้ประโยชน์จาก EdTech เพื่อออกแบบการเรียนรู้แบบ Active Learning ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา นักเรียนในเมืองเข้าถึงเทคโนโลยีล้ำหน้ากว่า ขณะที่ครูในชนบทขาดแพลตฟอร์มสนับสนุน ความเครียดของครู ครูรู้สึกกดดันจากความคาดหวังให้ใช้เทคโนโลยีโดยขาดทักษะพื้นฐาน 4) แนวทางแก้ไข เช่น ฝึกอบรมครูแบบมีส่วนร่วม พัฒนาหลักสูตรที่ตอบโจทย์ครูโดยตรง เช่น โมดูล ICDL ที่สอนการใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อออกแบบกิจกรรมกลุ่ม การสร้างชุมชนนักปฏิบัติ (PLC) ใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ให้ครูแลกเปลี่ยนแนวทางการใช้เทคโนโลยี เช่น การสร้างคลิปการสอนด้วย Canva การปรับระบบประเมินผลวัดผลจากการใช้เทคโนโลยีสร้างสรรค์มากกว่าการท่องจำ เช่น การประเมินผ่านโครงการแก้ปัญหาชุมชนด้วยเทคโนโลยี การลดช่องว่างอุปกรณ์ จัดสรรงบประมาณเพื่อให้ครูและนักเรียนในพื้นที่ห่างไกลเข้าถึงอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและอุปกรณ์พื้นฐาน

7. รูปแบบและกลยุทธ์การจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน Generation Z (Gen Z)

การออกแบบให้ตอบสนองต่อพฤติกรรม นิัย และความคาดหวังของผู้เรียนกลุ่มนี้ ซึ่งเติบโตขึ้นในยุคเทคโนโลยีดิจิทัล มีการใช้สมาร์ทโฟน อินเทอร์เน็ต และโซเชียลมีเดียในชีวิตประจำวันอย่างเป็นธรรมชาติ ดังนั้น แนวทางการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับ Gen Z ควรมีลักษณะ ดังนี้

1) การเรียนรู้แบบ Active Learning (การเรียนรู้เชิงรุก) คือ Active Learning เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนผ่านการปฏิบัติจริงและการคิดวิเคราะห์ แทนการรับความรู้แบบ passive โดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้ Active Learning ส่งเสริมการมีอิสระทางความคิดและการกระทำของผู้เรียน รวมถึงการมีวิจรณ์ญาณและการคิดสร้างสรรค์ ผู้เรียนจะมีโอกาสได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริง และได้ใช้วิจรณ์ญาณในการคิดและตัดสินใจระหว่างการดำเนินกิจกรรม โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้กำกับทิศทางการเรียนรู้ของตนเอง ค้นพบสไตล์การเรียนรู้ที่เหมาะสม และก้าวสู่การเป็นผู้รู้คิด รู้ตัดสินใจด้วยตนเอง (Metacognition) จึงเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนาความคิดขั้นสูง (Higher Order Thinking) ทั้งด้านการมีวิจรณ์ญาณ การวิเคราะห์ การคิดแก้ปัญหา การประเมินผล การตัดสินใจ และการคิดสร้างสรรค์ Active Learning สนับสนุนให้เกิดความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพ การทำงานร่วมกันในกลุ่มทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การร่วมกันแก้ปัญหา และนำไปสู่ความสำเร็จร่วมกันในภาพรวม Active Learning กระตุ้นให้ผู้เรียนทุ่มเทและมีแรงจูงใจในการเรียนรู้ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงออกถึงความรู้ความสามารถ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างกระตือรือร้น ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ผ่านกิจกรรมที่หลากหลายซึ่งครูจัดเตรียมไว้ ผู้เรียนสามารถเลือกกิจกรรมตามความสนใจและความถนัดของตนเอง ทำให้เกิดความรับผิดชอบในตนเอง และมุ่งมั่นไปสู่ความสำเร็จ Active Learning ส่งเสริมการพัฒนาเชิงบวกทั้งในตัวผู้เรียนและครูผู้สอน โดยผู้เรียนมีโอกาสใช้ความถนัด ความสนใจ และศักยภาพเฉพาะบุคคลที่แตกต่างกัน (Individual Differences) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพหุปัญญา (Multiple Intelligences) ช่วยให้ผู้เรียนได้แสดงออกถึงตัวตนอย่างเต็มศักยภาพ ในขณะเดียวกัน ครูผู้สอนต้องตระหนักถึงบทบาทของตนในการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงรุกตามนโยบาย "ลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้" โดยครูควรแสวงหาวิธีการและกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคนอย่างเหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้ครูพัฒนาทักษะการสอน เกิดความเชี่ยวชาญในบทบาทหน้าที่ และเป็นการพัฒนาตน พัฒนางาน และพัฒนาผู้เรียนไปพร้อมกัน Active Learning

ช่วยรักษาผลการเรียนรู้ให้อยู่ในความทรงจำอย่างยั่งยืน มากกว่าการเรียนรู้แบบ Passive Learning เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกสอดคล้องกับการทำงานของสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับความจำ ซึ่งสามารถจดจำเนื้อหาได้ดีจากการมีส่วนร่วม มีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ผู้สอน และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง

กระบวนการแบบการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning Process) สามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน รวมทั้งสามารถใช้ได้กับนักเรียนทุกระดับ ทั้งการเรียนรู้เป็นรายบุคคล การเรียนรู้แบบกลุ่มเล็ก และการเรียนรู้แบบกลุ่มใหญ่ เสนอเทคนิคการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะช่วยให้ผู้เรียนเชิงรุกได้แก่ ผู้เรียนคิดเกี่ยวกับประเด็นที่กำหนด แลกเปลี่ยนความคิดและนำเสนอความคิดเห็น ผู้เรียนวางแผนทำงานร่วมกับผู้เรียนคนอื่น ๆ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทบทวนความรู้และพิจารณาข้อสงสัยต่าง ๆ ในการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งครูผู้สอนจะคอยช่วยเหลือกรณีที่มีปัญหาภายใต้เครื่องมือในการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ การใช้เกมส์ วีดีโอ แบบทดสอบที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างขึ้นมา เป็นต้น ทั้งนี้ กระบวนการแบบการเรียนรู้เชิงรุกเพื่อจัดการเรียนการสอน ควรมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดสิ่งที่ผู้เรียนจะต้องทำ (Define) หมายถึง การกำหนดเป้าหมายในสิ่งที่ ผู้สอนต้องการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาใด โดยผู้สอนสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากแผนการเรียน การสอนที่ผ่านมาในอดีต หรือคุณภาพของการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้รับในอดีตเพื่อนำข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการออกแบบกิจกรรมการจัดการเรียนสอน

ขั้นตอนที่ 2 การวางแผน (Plan) หมายถึง การที่ผู้สอนมีการตั้งสมมติฐานเบื้องต้นเพื่อพิจารณาผู้เรียนตลอดจนสามารถเข้าใจความสามารถของผู้เรียน เช่น ผู้เรียนมีความพร้อมในการเรียน ผู้เรียนมีเครื่องมือในการเรียนเพียงพอ

ขั้นตอนที่ 3 การลงมือปฏิบัติ (Action) หมายถึง การที่ผู้สอนอธิบายกิจกรรมที่เตรียมไว้สำหรับผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนใช้ทักษะในการคิดและแก้ปัญหาด้วยกันกับผู้เรียนคนอื่น ๆ โดยผู้เรียนสร้างสรรค์ชิ้นงานร่วมกับเพื่อน

ขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนความรู้ (Review) หมายถึง การที่ผู้เรียนนำเสนอสิ่งที่ได้ลงมือปฏิบัติ(ชิ้นงานที่ได้รับมอบหมาย) ความรู้ที่ได้รับ ต่อผู้สอนและผู้เรียนทั้งหมด หลังจากนั้นผู้สอนทำการสรุปประเมินความรู้ที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน (กริมา วิจิตรสถิตกุล, 2565: 30)

การใช้เกมและกิจกรรมเสมือนจริง (Gamification & Virtual Simulation) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เทคโนโลยีทั้งสองรูปแบบนี้ถูกนำมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วมและประสบการณ์เชิงปฏิบัติ ดังนี้

1) Gamification คือ การใช้กลไกเกมในกระบวนการเรียนรู้ การนำ "กลไกของเกม" เช่น การตั้งเป้าหมาย การให้รางวัล และการสร้างการแข่งขัน มาใช้ในกระบวนการเรียนรู้ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจอยากเรียน และพัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่อง ยิ่งไปกว่านั้น Gamification ยังเข้ากับการเรียนรู้ยุคใหม่อย่าง Active Learning และ Hybrid Learning ได้อย่างลงตัว ทำให้การเรียนสนุกขึ้นแม้เรียนออนไลน์ 5 เหตุผลที่ Gamification เหมาะกับ Gen Z คือ (1) เปลี่ยนการเรียนให้เป็น "เกมที่น่าเล่น" เพราะเกมทำให้เราตื่นเต้นทุกครั้งที่เราเล่นระดับ หรือผ่านด่าน! Gamification ช่วยให้คุณได้ฝึกทักษะการคิด เช่น การแก้ปัญหาและการวิเคราะห์ข้อมูล ผ่านกิจกรรมที่สนุกและท้าทายเหมือนเกมจริงๆ (2) แก้ปัญหาแบบ "โปรเพลเยอร์" จินตนาการ

ว่าคุณกำลังเจอด้านยากในเกม แล้วต้องหาวิธีเอาชนะให้ได้ Gamification จะช่วยให้คุณพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา (Problem Solving) ผ่านการลองผิดลองถูก ฝึกคิดอย่างสร้างสรรค์ และรู้สึกภูมิใจเมื่อผ่านอุปสรรค (3) ได้ฝึกใช้เทคโนโลยีแบบง่ายๆ Gamification ไม่ใช่แค่การเรียนในหนังสือ แต่คุณยังได้ลองใช้เครื่องมือดิจิทัล เช่น Kahoot!, QuizWhizzer หรือ 99Math ที่ไม่เพียงช่วยให้สนุก แต่ยังฝึกให้คุณคุ้นเคยกับเทคโนโลยีในยุคใหม่ (4) เรียนเป็นกลุ่ม เพิ่มความสนุกแบบทีมเวิร์ค ใครว่าการเรียนต้องทำคนเดียว? คุณสามารถใช้ Gamification กับกิจกรรมที่ต้องทำงานเป็นทีม เรียนรู้ไปพร้อมกับเพื่อนๆ และช่วยกันเก็บแต้ม แข่งกันทำภารกิจให้สำเร็จ และ(5) สอนให้คุณ "แพ้ได้ เริ่มใหม่ได้" เกมทุกเกมมีโอกาสให้เริ่มใหม่ได้เสมอ เช่นเดียวกับ Gamification ที่เปลี่ยนความผิดพลาดเป็นบทเรียน และผลักดันให้คุณมุ่งมั่นจนกว่าจะสำเร็จ

2) Virtual Simulation คือ การจำลองสถานการณ์เสมือนจริง ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลองมีขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ

1.1 การเตรียมทีมผู้สอน

ทีมผู้สอนต้องได้รับการเตรียมความพร้อมอย่างรอบด้าน เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้ตั้งแต่ขั้นตอนการสร้างสถานการณ์จำลอง การนำสถานการณ์จำลองเข้าสู่โปรแกรมคอมพิวเตอร์ การควบคุมการทำงานของหุ่นยนต์และซอฟต์แวร์ ตลอดจนการจัดเตรียมอุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงการเตรียมการอภิปราย สรุป และสะท้อนคิดหลังการเรียนรู้ ผู้สอนต้องวางแผนอย่างละเอียด โดยระบุจำนวนผู้สอนที่จำเป็น หน้าที่ของแต่ละคน และศึกษาสถานการณ์จำลองอย่างลึกซึ้ง พร้อมทั้งมีการประชุมเตรียมความพร้อมทุกครั้งก่อนการสอน รวมถึงการซักซ้อมการใช้สถานการณ์และอุปกรณ์ให้เรียบร้อยก่อนการดำเนินการจริง

1.2 การเตรียมผู้เรียน

ผู้เรียนต้องได้รับการเตรียมตัวก่อนเข้าสู่การเรียนรู้ในสถานการณ์จำลอง โดยครูผู้สอนจะต้องอธิบายขั้นตอน วิธีการเรียนรู้ การใช้งานหุ่นจำลอง อุปกรณ์ และเครื่องมือต่าง ๆ อย่างชัดเจน ผู้เรียนควรศึกษาหาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสถานการณ์จำลองมาก่อนล่วงหน้า พร้อมทั้งเน้นย้ำให้แสดงบทบาทสมมุติที่ได้รับอย่างสมจริง ร่วมมือในกิจกรรมการเรียนรู้ทุกขั้นตอน ปฏิบัติตามกฎ กติกา และตั้งใจเรียนอย่างมีวินัย

1.3 การเตรียมสถานการณ์จำลอง

สถานการณ์จำลองต้องมีความสมจริงและเกี่ยวข้องกับการใช้งานหุ่นจำลอง รวมถึงโปรแกรมควบคุมอุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ที่จำเป็น นอกจากนี้ยังควรจัดเตรียมสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง เช่น ห้องพยาบาล หรือสภาพห้องฉุกเฉิน ตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น แพทย์ ญาติผู้ป่วย หรือเจ้าหน้าที่ เพื่อให้สถานการณ์จำลองมีความใกล้เคียงกับสถานการณ์จริงมากที่สุด

2. ขั้นสอน

2.1 การอธิบายก่อนการปฏิบัติ

เป็นขั้นตอนของการแนะนำและเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่กิจกรรม ผู้สอนจะอธิบายวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ บทบาทของผู้สอนและผู้เรียน อธิบายรายละเอียดของสถานการณ์จำลอง อุปกรณ์ สภาพแวดล้อม บุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงกฎและระเบียบที่ต้องปฏิบัติ โดยเน้นย้ำถึง ความเคารพผู้ป่วย และ

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพื่อปลูกฝังจริยธรรมและจิตสำนึกในวิชาชีพ จากนั้นจึงสอบถามความรู้สึกและความคาดหวังของผู้เรียน พร้อมเปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถามข้อสงสัยก่อนเริ่มกิจกรรม

2.2 การปฏิบัติตามสถานการณ์จำลอง

ในระหว่างที่ผู้เรียนดำเนินการตามสถานการณ์จำลอง ผู้สอนจะทำหน้าที่ สังเกตพฤติกรรม และเป็นผู้ช่วย เพื่อให้การปฏิบัติของผู้เรียนเป็นไปอย่างราบรื่น หากผู้เรียนประสบปัญหา ไม่สามารถดำเนินการได้ หรือขอความช่วยเหลือ ผู้สอนจะต้องสามารถควบคุมสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม โดยการ ให้ข้อมูลเพิ่มเติม ปรับเปลี่ยนข้อมูล หรือสิ่งกระตุ้น เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของบทเรียนที่กำหนดไว้ได้สำเร็จ

3. ชั้นประเมินผล

3.1 การประเมินผลตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้

เป็นการประเมินความรู้ ความเข้าใจ และทักษะของผู้เรียนว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ ตัวอย่างเช่น ประเมิน ความรู้และการใช้ความรู้ ในสถานการณ์จำลอง ประเมิน เทคนิคการพยาบาล เช่น การประเมินสภาพผู้ป่วย การสังเกตอาการ และการตัดสินใจทางวิชาชีพ ประเมิน ทักษะที่ไม่ใช่เทคนิคทางการพยาบาล เช่น ทักษะการสื่อสาร การทำงานเป็นทีม ความเป็นผู้นำ หรือทักษะการจัดการ

3.2 การประเมินปัญหาและอุปสรรคในการเรียนการสอน

เป็นการประเมินเพื่อวิเคราะห์ ข้อจำกัด ปัญหา หรืออุปสรรค ที่เกิดขึ้นระหว่างการเรียนการสอน เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการ ปรับปรุงและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในครั้งต่อไป (วรารคณา คุ่มสุข, 2564: 5-6)

การส่งเสริมการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended Learning) เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ผสมผสานการเรียนออนไลน์กับการสอนแบบเผชิญหน้า (Face-to-Face) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความยืดหยุ่นในการเรียนรู้ โดยมีแนวทางส่งเสริม คือ 1) การออกแบบหลักสูตรและกิจกรรม ประกอบด้วย บูรณาการเทคโนโลยีใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ (เช่น Google Classroom, LMS) ร่วมกับการสอนในห้องเรียน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงเนื้อหาได้ทุกที่ การใช้กิจกรรมแบบ Active Learning เน้นการลงมือปฏิบัติจริง เช่น โครงงานกลุ่ม กรณีศึกษา และการอภิปราย Microlearning แบ่งเนื้อหาเป็นส่วนสั้น 5-10 นาที ผ่านคลิปวิดีโอหรืออินโฟกราฟิก เพื่อตอบสนองพฤติกรรม Gen Z ที่ชอบการเรียนรู้แบบรวดเร็ว 2) บทบาทครูและผู้เรียน ประกอบด้วย ครูเป็น Facilitator และออกแบบกิจกรรมที่กระตุ้นการคิดวิเคราะห์ และให้คำปรึกษาแบบรายบุคคลผ่านช่องทางออนไลน์ ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางส่งเสริมการค้นคว้าด้วยตนเองผ่านแหล่งข้อมูลดิจิทัล และมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ และปฏิสัมพันธ์สองทางใช้เครื่องมือเช่น Mentimeter หรือ Padlet เพื่อสร้าง Engagement ในห้องเรียน และ3) การปรับสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ ประกอบด้วย Hybrid Classroom เป็นการจัดพื้นที่เรียนที่รองรับทั้งการทำงานกลุ่มและเรียนออนไลน์แบบ Real-Time และ Flipped Classroom ให้นักเรียนศึกษาบทเรียนล่วงหน้าผ่านวิดีโอ แล้วใช้เวลาชั้นเรียนเพื่ออภิปรายเชิงลึก

8. สรุป

การจัดการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน Generation Z ต้องออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทของยุคดิจิทัล โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมผ่านเทคโนโลยีและกิจกรรมเชิงปฏิบัติ เพื่อให้ตอบสนองต่อพฤติกรรม นิสัย และความคาดหวังของผู้เรียนกลุ่มนี้ที่เติบโตมากับสมาร์ทโฟน อินเทอร์เน็ต และโซเชียลมีเดีย หนึ่งในแนวทางสำคัญคือ

Active Learning หรือการเรียนรู้เชิงรุก ซึ่งเน้นการลงมือปฏิบัติจริง ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา และการทำงานร่วมกัน ทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กำกับทิศทางการเรียนรู้ของตนเองตามความถนัดและความสนใจ พร้อมเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎี เพื่อพัฒนาศักยภาพรายบุคคล นอกจากนี้ ยังสามารถใช้กลยุทธ์ Gamification (การเรียนรู้ผ่านกลไกของเกม) และ Virtual Simulation (สถานการณ์จำลองเสมือนจริง) เพื่อกระตุ้นแรงจูงใจ เพิ่มการมีส่วนร่วม และสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่ใกล้เคียงสถานการณ์จริง การเรียนรู้แบบ Blended Learning ซึ่งผสมผสานการเรียนออนไลน์กับการเรียนในห้องเรียน ก็เป็นอีกทางเลือกที่ตอบโจทย์ โดยอาศัยแพลตฟอร์มดิจิทัล ร่วมกับการออกแบบกิจกรรมแบบ Active Learning พร้อมปรับบทบาทครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) และส่งเสริมผู้เรียนให้ค้นคว้าด้วยตนเองอย่างมีเป้าหมาย สุดท้าย การเรียนรู้แบบ Flipped Classroom และการสร้างสภาพแวดล้อมที่ยืดหยุ่น เช่น Hybrid Classroom ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา โดยใช้เวลาในชั้นเรียนเพื่ออภิปรายเชิงลึกและสร้างปฏิสัมพันธ์ทางวิชาการอย่างแท้จริง

9. เอกสารอ้างอิง

- กนก จันทร์ทอง. (2560). *การสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21*. วารสารวิทยุบริมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม).
- ฐากร สิทธิโชค. (2564). *ครูสังคมศึกษากับการจัดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล*. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ. ปีที่ 21 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน).
- ฐิติมา จันทะศิริ. (2565). *การเรียนรู้การสอนออนไลน์ในยุคดิจิทัล*. Journal of Modern Learning Development. ปีที่ 7 ฉบับที่ 10 (พฤศจิกายน).
- ดนุลดา จามจุรี. (2563). *การออกแบบการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน Gen Z*. พิมพ์ครั้งแรก. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2563.
- ทวีโชค เจริญไกร. (2567). *แนวทางการสอนและการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21*. วารสารมหาจุฬานาครธรรม. ปีที่ 11 ฉบับที่ 5 (พฤษภาคม).
- เบญจวรรณ ถนอมชยธวัช. (2559). *ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21: ความท้าทายในการพัฒนานักศึกษา*. วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม).
- พระสิทธิชัย รินฤทธิ์. (2563). *การจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21*. Journal of Roi Kaensarn Academi. ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม).
- ภริมา วินาสถิตกุล. (2565). *การเรียนรู้เชิงรุก: แนวทางการเรียนการสอนที่เป็นเลิศในศตวรรษที่ 21*. วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย. ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน - ธันวาคม).
- ภวิกา ภักษา. (2565). *การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญสำหรับผู้เรียน Generation Z*. วารสารบัณฑิตวิจัย JOURNAL OF GRADUATE RESEARCH. ปีที่ 13 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม).
- เรียงดาว ทะชาลี. (2567). *นวัตกรรมและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในยุคดิจิทัล*. วารสารนวัตกรรมสังคมศาสตร์. ปีที่ 1 ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน - ธันวาคม).
- วรางคณา คุ่มสุข. (2564). *การเรียนรู้โดยใช้สถานการณ์จำลองเสมือนจริง*. วารสารสภาการสาธารณสุขชุมชน. ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน).

- วรางคณา โตโพธิ์ไทย. (2564). *สื่อสังคมเพื่อการศึกษา*. วารสารเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา. ปีที่ 16 ฉบับที่ 20 (มกราคม – มิถุนายน).
- วิชัย วงษ์ใหญ่ และคณะ. (2563). *การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ (Creative Learning)*. พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพฯ: บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.
- ศศิธร ยุวโกศล. (2564). *เจเนอเรชันกับความคิดเห็นและพฤติกรรมการใช้สื่อในยุคดิจิทัล*. วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม. ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (18) (กรกฎาคม - ธันวาคม).
- สำนักงานเลขาธิการ สภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (2562). *ครูไทยยุคใหม่สนใจดิจิทัล*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท พรักหวานกราฟฟิค จำกัด.

หลักไตรสิกขาที่ส่งเสริมการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน The Trisikkha (or Threefold Training) principles that promote the development of learner competencies.

พระครูสุนทรวิจิตรวงศ์ (จันดา) รวิวิโส พงษ์วิเศษ¹ นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ²

สายรุ้ง บุบผาพันธ์³ พระศิริเทพ ธมฺมวโร (ศิริรัตนตรัย)⁴

สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{1,2,3,4}

Phrakhru Sunthonwirawong (Junda) Raviwangso Phongwiset¹ Niwes Wonhsuwan²

Sairoong Bubpaphan³ Phra Sirithep Thammavaro (Sirirattanatrai)⁴

Department Teaching Social Studies, Faculty of Education

Mahachulalongkornrajavidyalaya University^{1,2,3,4}

E-mail : Thammawaro9@gmail.com

Received : 25 January 2026

Revised : 18 February 2026

Accepted : 20 March 2026

บทคัดย่อ

ความสัมพันธ์ระหว่างหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา กับการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนในยุคศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีและสังคมอย่างรวดเร็ว การพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่เหมาะสมจึงเป็นภารกิจสำคัญของการศึกษา หลักไตรสิกขาประกอบด้วย ศีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งสามารถส่งเสริมสมรรถนะผู้เรียนทั้งด้านการคิด การปฏิบัติ และจิตใจให้สมบูรณ์ เป็นแนวทางในการสร้างผู้เรียนที่มีคุณภาพทั้ง “คนดี คนเก่ง และมีความสุข” ตามเป้าหมายของการศึกษาไทยและเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้เรียน โดยมีครูทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดและลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม ในการนี้ แนวพุทธจึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อส่งเสริมสมรรถนะของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการบูรณาการหลักพุทธ 3 ความสำเร็จ คือ ศีล สมาธิ และปัญญามาใช้เป็นยุทธศาสตร์การศึกษาโดยรวมซึ่งครอบคลุม การพูด การกระทำและการคิด” และเมื่อไตรสิกขาเป็นหลักการการศึกษาที่สำคัญ ดังนั้น พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) จึงย้าว่า “ภารกิจของสถานศึกษาก็คือการฝึกบุคคลครบทั้ง ๓ ระดับ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา”^๑เป็นต้น เพื่อให้การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาของครูให้ประสบความสำเร็จสูงสุดตามเป้าหมายที่กำหนดไว้คือการนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ร่วมกับการเรียน การสอนให้เหมาะสมต่อไป หลักไตรสิกขาหมายถึง หลักธรรมที่จะนำไปปฏิบัติเป็นขั้นตอนของการ ฝึกอบรมตนที่มีลำดับของความเจริญงอกงามขึ้นตามหลักไตรสิกขา คือ ข้อศีล สมาธิ และ ปัญญาที่ควรศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตและปัญญา

คำสำคัญ: หลักไตรสิกขา, ส่งเสริมการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน, หลักพุทธศาสนา

Abstract

The relationship between the principle of Trisikkha (The Threefold Training) in Buddhism and the development of learner competencies in the 21st century, which is an era of rapid technological and social change. Therefore, developing learners to possess appropriate knowledge, skills, and attributes is a crucial mission of education. The principle of Trisikkha comprises *Sīla-sikkhā* (Training in Morality/Discipline), *Samādhī-sikkhā* (Training in Concentration/Mental Development), and *Paññā-sikkhā* (Training in Wisdom), which can foster the complete competence of learners in terms of thinking, practical action, and mental/spiritual well-being. It serves as a guideline for creating quality learners who are "good people, capable people, and happy people" according to Thai educational goals and is linked to the learners' experience.

The teacher serves as the designer of the learning process that encourages learners to think and actively engage in practice/action. In this context, the Buddhist approach can be effectively applied in Social Studies learning management to enhance learner competencies. Specifically, through the integration of the Buddhist principles of the Three Successes (*Sīla*, *Samādhī*, and *Paññā*) as an overall educational strategy covering speech, action, and thought. And since Trisikkha is a crucial educational principle, Phra Rajavoramuni (Prayudh Payutto) emphasized that "the mission of educational institutions is to train individuals at all three levels: *Sīla*, *Samādhī*, and *Paññā*."

In order for the development of teaching models based on the Trisikkha principle by teachers to achieve maximum success according to the stated goal, it is necessary to appropriately apply the Trisikkha principle in conjunction with teaching and learning going forward. The Trisikkha principle means the Dharma principle (teaching) to be practiced as a step-by-step self-training process that fosters growth and development, comprising the practices of *Sīla*, *Samādhī*, and *Paññā* that should be studied. These are the fundamental practices for study, which involve training the body, speech, mind, and wisdom.

Keywords: Trisikkha in Social Studies Education, Promoting the Development of learners' Competencies, Buddhist Principles

1. บทนำ

การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ให้สามารถเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข ตลอดจนสามารถนำเอาความรู้ ความเข้าใจนั้นไปปรับใช้ให้เข้ากับสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสม สมดุล และยั่งยืน จุดมุ่งหมายสำคัญของ รายวิชาสังคมศึกษาโดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้มีทักษะต่าง ๆ เช่น ทักษะทางสังคม ทักษะการคิด ทักษะการตัดสินใจ และทักษะการแก้ปัญหาที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของ

ผู้เรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมในการสร้างพลเมืองดีของประเทศ อันเป็นรากฐานของพลโลกต่อไป ดังนั้นการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาหรือสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จึงต้องใช้วิธีการเรียนรู้ที่จะช่วยสร้างเสริมเติมเต็มประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้ใช้สติปัญญา ความรู้ ความคิด ความสามารถ ทักษะ ค่านิยมและเจตคติที่ดีตลอดจนต้องจัดให้เหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ของตนเอง พัฒนาและขยายความคิดของตนเองจากความรู้ที่ได้เรียน (วิภาพรรณ พินลา. 2561, 105)

การปฏิรูประบบการจัดการเรียนรู้เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการปฏิรูปการศึกษาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูผู้สอนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองจากการเป็นผู้บอกความรู้ให้จบไปในแต่ละครั้งที่เข้าสอน มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนกล่าวคือ เป็นผู้กระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน และจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาให้เต็มศักยภาพความสามารถ ความถนัด และความสนใจของแต่ละบุคคล และต้องจัดกิจกรรมที่ฝึกให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้า และลงมือปฏิบัติจริง ฝึกการคิด วิเคราะห์ วิจัย สร้างสรรค์ และค้นพบด้วยตนเอง ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาค้นคว้า มิใช่ความรู้ที่ได้รับจากครูผู้สอน แต่เพียงแหล่งเดียว โดยครูผู้สอนต้องสอนวิธีแสวงหาความรู้มากกว่าสอนตัวความรู้ สอนการคิดมากกว่าสอนให้ท่องจำสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมากกว่าเน้นที่เนื้อหาวิชา วิธีการเหล่านี้ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีความสนใจใฝ่หาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และเป็นคนคลั่งการการเรียนรู้ อันนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต (วิชัย ต้นศิริ. 2547, 132)

2. การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา

การสอนสังคมศึกษา (Teaching Social Studies) คือ การถ่ายทอด อบรม การแลกเปลี่ยน กระบวนการปรับการสอน หรือการถ่ายทอดความรู้ของครูสู่ผู้เรียน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรับวิธีคิดเปลี่ยนวิธีการสอน โดยครูออกแบบการเรียนรู้จากการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้เรียนคิดและสืบค้นข้อมูล เรียนรู้จากกิจกรรมที่หลากหลาย ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต แล้วให้ผู้เรียนสะท้อนความคิด ซึ่งสามารถนำไปใช้ใน ชีวิตจริงได้โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติที่น่าสนใจ 6 วิธีคือ 1) จัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning) 2) การจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน (Projectbased Learning) 3) การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning : PL) 4) การเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน (Action-based Learning) 5) การเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) และ 6) การจัดการเรียนรู้แบบ Brianbased Learning : การใช้สมองเป็นฐานในการเรียนรู้ (BBL) รวมทั้งรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ แจ็ก หม่า เสนอว่า ครูต้องเปลี่ยนวิธีการสอนจากเดิมที่เน้นความรู้เป็นหลัก (Knowledge-based) มาเป็นสอนแนวทางใหม่ เพื่อให้มีการเรียนรู้สิ่งต่อไปนี้ ความชำนาญ (Skills) ค่านิยม (Values) ความศรัทธา (Believing) คิดอิสระ (Independent Thinking) ทำงานเป็นทีม (Team Work) แคร่คนอื่น (Care for other) กีฬา (Sports) ดนตรี (Music) ศิลปะ (Art) สอนสิ่งที่ทำให้เป็นคน (Human) สอนสิ่งที่โดดเด่นเฉพาะ (Unique)

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต ความสามารถและความสนใจของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติจริงทุกขั้นตอนจนเกิดการ เรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ คือ 1) ให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยการแสวงหาข้อมูล ศึกษาทำความเข้าใจคิดวิเคราะห์ ตีความแปลความ สร้างความหมายแก่ตนเอง สรุปข้อความรู้ได้ 2) ให้ผู้เรียน

มีบทบาทและมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ให้มากที่สุด 3) ให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และได้เรียนรู้จากกันและกัน ได้แลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ความคิดและประสบการณ์แก่กันและกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ 4) ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ "กระบวนการ" ควบคู่ไปกับ "ผลงาน/ข้อความรู้ที่สรุปได้" และ 5) ให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตจริง ซึ่งแนวความคิดในการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการเรียนรู้ โดยผสมผสานแนวคิดทางการของนักการศึกษาชาวตะวันตกเข้ากับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา โดยสรุปเป็นหลักการได้ 3 ประการ (Sirimahasakorn, 2002 : 3) คือ 1. การเรียนรู้ต้องเริ่มต้นที่ตนเอง (Self Learning) จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวคิดของเบน เอ็ม แฮริส (Ben M. Haris) มีอยู่ 4 ประการคือ “KUSA” (คุชา) ได้แก่ 1) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transmission) 2) พัฒนาความเข้าใจ (Improve Understanding) 3) ให้ทักษะ (Skill Development) 4) เปลี่ยนแปลงเจตคติ (Changing Value Attitude) มีคำถามที่น่าคิดอยู่ว่า จุดมุ่งหมายในข้อใดมีความสำคัญต่อผู้เรียนมากที่สุด คำตอบคือ การเปลี่ยนแปลงเจตคติของผู้เรียน ด้วยความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาใช้คำว่า สอนให้เกิดฉันทะคือ ความรู้สึกรักในสิ่งที่เรียน เพราะถ้ามีฉันทะจะเกิดวิริยะความเพียรพยายามที่จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติมเกิดจิตตะความเอาใจใส่ไม่ทอดทิ้งการเรียน และเกิดวิมังสา คือการตรวจสอบตนเองเพื่อปรับปรุงการเรียนให้ดีขึ้น ดังนั้น ถ้าครูสามารถสอนให้นักเรียนเกิดเจตคติที่ดีในการเรียนได้นักเรียนก็จะแสวงหาความรู้ (Knowledge) เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจ (Understanding) และฝึกฝนให้มีทักษะ (Skill) ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาอย่างครบถ้วน 2. การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ (Learning by Doing) การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ ถ้าจะเปรียบเทียบจุดมุ่งหมายทางการศึกษากับจุดมุ่งหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนาจะพบข้อความรู้ที่น่าสนใจ อันจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ กระบวนการสอนของครูที่สามารถดึงเอาศักยภาพของผู้เรียนออกมาเพื่อพัฒนาความเจริญงอกงาม จุดมุ่งหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนา คือ ต้องการให้ผู้เรียนเกิดปัญญาคือความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง ได้แก่ รู้จักทุกข์ (ปัญหา) รู้สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) รู้วิธีแก้ปัญห (นิโรธ) และรู้ถึงผลที่จะเกิดขึ้นเมื่อใช้วิธีแก้ปัญหาด้วยวิธีนั้น ๆ (มรรค) ปัญญาที่ว่านี้มีอยู่ 3 ประการ ได้แก่ สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จากการฟังหรือการอ่าน จินตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จากการนำเรื่องที่ฟังหรือเรื่องที่อ่านมาคิด พิจารณาจนมีความรู้ลึกซึ้งแตกฉานในเรื่องนั้น มากขึ้น และภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิด จากการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นปัญญาสูงสุด ในพระพุทธศาสนา

การเรียนรู้ต้องควบคู่กับความ สนุกสนาน (Enjoy Learning) หมายถึง การเรียนรู้ ที่เน้นความสนุกสนาน มีความสุขไม่เครียด ในการเรียน เป็นลักษณะการเรียนรู้แบบเล่นปน เรียน (Play and Learn) เป็นการเรียนรู้ที่ช่วยให้ เกิดความเข้าใจมากที่สุด แบบยึดผู้เรียนเป็น ศูนย์กลางของการเรียนรู้ และเข้ากับการจัดการเรียนรู้ที่ใช้กิจกรรมเป็นฐาน จึงทำให้ไม่เบื่อหน่าย และเกิดเจตคติที่ดีหรือมีฉันทะ ความพอใจต่อ การเรียน ความสนุกสนานมิได้หมายถึง การสร้าง ความตลกขบขันหรือทำให้ผู้เรียนหัวเราะอย่างมี ความสุขเท่านั้นแต่หมายรวมถึงบทเรียนนั้น มีความน่าสนใจ ผู้เรียนมีความสุขที่ได้หลุดพ้นจาก ความไม่รู้ เช่นกับพระพุทธเจ้าที่ได้เสวยวิมุตติสุข การทำให้เด็กชอบในวิชาที่เรียนนั้น มีหลายวิธี เช่น การใช้วิธีเล่นเป็นเรียน (Play Way : Playing is Learning)

3. หลักการและความสำคัญในการเรียนรู้สาระสังคมศึกษา

ในยุคที่ความรู้ คือ อำนาจ แต่ขาดจรรยา มารยาท ทางพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทอย่างไร ในการจัดการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนด องค์ความรู้ ทักษะและคุณลักษณะสำคัญที่เป็น จุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียน คือ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันในสังคมไทย และ สังคมโลกอย่างสันติสุข การเป็นพลเมืองที่ดี ศรัทธา ในหลักธรรมของศาสนา การเห็นคุณค่าของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมความรักชาติและความภูมิใจในความเป็นคนไทย (Phra Witespromkhun and Wongsuwan, 2017 : 267)

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจึงมีความสำคัญในด้านการพัฒนาคุณลักษณะต่างๆของผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี มีเหตุผลด้วยกุศลจิตคิดสรรค์มั่นในคุณธรรม และสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กันและมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลายได้กำหนดสาระต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

1) ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

2) หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปณิธานค่านิยมที่ดีมีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

3) เศรษฐศาสตร์ การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ และการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในวิถีประจำวัน

4) ประวัติศาสตร์ เวลา และยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ความเป็นมาของชาติไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลกและ

5) ภูมิศาสตร์ ลักษณะของโลกทางกายภาพแหล่งทรัพยากร ภูมิอากาศของประเทศไทยและภูมิภาคต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 : 132-133)

สรุปได้ว่ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมจัดเป็น 5 สาระ คือ สาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม สาระเศรษฐศาสตร์ สาระประวัติศาสตร์ และสาระภูมิศาสตร์ มีจุดมุ่งจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดทักษะเข้าใจการดำรงชีวิตของมนุษย์และการอยู่ร่วมกันกับคนในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เรียนรู้และเข้าใจถึงการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยและกาลเวลา ทำให้ผู้เรียนเกิด

ความเข้าใจในตนเอง และผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่าง มีคุณธรรมจริยธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลก

4. การสอนสังคมศึกษาตามหลักแนวพุทธ

ปรัชญาพื้นฐานการสอนของพระพุทธ ศาสนา มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งที่ต่างจากศาสนาทั่วไป โดยมีปัญญาเป็นสำคัญ ไม่บังคับศรัทธา ให้เสรีภาพทางความคิด ไม่เรียกร้องและบังคับ ความเชื่อ ไม่กำหนดข้อปฏิบัติที่บังคับแก่ศาสนิกชนแต่ให้พิจารณาเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง เรียกว่า ศาสนาแห่งปัญญา และสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ การศึกษาหรือสิกขา เป็นสาระสำคัญของการสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบและการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และ ปัญญา มีสาระสำคัญ (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997 : 9-10) คือ 1) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม ทางกาย วาจา อย่างถูกต้องมีผลดี 2) สมาธิ คือ การฝึกฝนพัฒนา ด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจ เป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรม ทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจ หรือเจตนา และเป็น ไปตามเจตจำนงหรือแรงจูงใจที่มีอยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาดังมาแล้ว ก็จะสามารถควบคุมและ นำพฤติกรรมไปในทางที่ดียิ่งได้ และ 3) ปัญญา คือ พัฒนาปัญญาช่วยให้การดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จในชีวิตและช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม

หลักการสอนของพระพุทธเจ้า คำว่า การสอน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) ตรงกับคำว่า อนุสาสนี คือ การพรัสอน การสอนบ่อย ๆ จัดเป็นเรื่องสำคัญ ของพระพุทธศาสนา เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริยะ การสอนคือกรรมวิธีสำหรับเร้าให้ผู้เรียนเกิดความ รู้ในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงสูงสุด การสอน ที่จะมผลดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ อย่าง เช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ ความสามารถและความเอาใจใส่ของครู ตลอดจน วิธีการสอนที่ดีด้วย พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ทรงสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ ถึงขั้นวิชชญาณ และสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูด ธรรมคา และ สามารถให้ผู้ฟังรู้ถึงขั้นอริยะสัจจะเกิด การเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ การศึกษาถึงคุณสมบัติและวิธีการสอนของ พระพุทธเจ้าเท่ากับเป็นการศึกษาถึงวิธีสอนตาม หลักพุทธศาสตร์ และสามารถนำหลักการบางอย่าง มาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้ หลักการสอนของ พระพุทธเจ้านั้น (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto) and Wannapok, 2003 : 28-30) ได้สรุปแบ่งเนื้อหาเป็น 3 หมวด ดังนี้

1. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน เรื่องที่จะทำให้การสอนมีความสำคัญอย่างยิ่ง คนที่จะสอนคนอื่นต้องรู้ว่าอะไรจะเอาเรื่องอะไร มาสอน ต้องรู้เนื้อหาที่จะสอนให้เข้าใจอย่าง กระจำแจ้งเสียก่อน และต้องคิดก่อนว่าจะเอา อะไรไปสอน ดังนั้นผู้สอนควรได้คำนึงถึงหลักการ สอนของพระพุทธเจ้า และนำมาเป็นแนวทางใน การสอนได้ ดังนี้ 1) สอนจากสิ่งที่รู้ที่เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจแล้วไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก เนื้อหาต้องเป็นเนื้อหาที่คนฟังเข้าใจง่าย ค่อยสอน โยงไปหาเนื้อหาที่เข้าใจยากหรือยังไม่เข้าใจตาม ลำดับ เช่น การสอนตามหลักอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ หนทางปฏิบัติให้เกิด ความดับทุกข์ 2) สอนเนื้อหาที่ลุ่มลึกลงไปตาม ลำดับ หรือสอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไป ตามลำดับขั้น 3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟัง หรือได้ทดลองปฏิบัติจริงอย่างที่เรียกว่า สอนด้วย ประสบการณ์ตรง 4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ตรงประเด็น หรือที่เรียกว่าสอนตรงเนื้อหานั้นเอง สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นได้จริง 5) สอนเท่าที่ จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่า ผู้สอนมีความรู้มาก 6) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาค่อยเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัว

เขาเอง และการสอนสิ่งที่มีความหมายนั้น เห็นควร เทียบเคียงกับพระพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้า ในข้อหนึ่งที่ว่า “ วาจาใดจริงถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกตรัสวาจานั้น ” (Wannapok, 1999 : 62-63)

2. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน สิ่งที่ต้องคำนึงถึงตัวผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนย่อมมี ความแตกต่างกัน ทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม เพศ สติปัญญา ที่เรียกว่า “ความแตกต่างระหว่าง บุคคล” จึงจะทำให้ การสอนเกิดประโยชน์ต่อ ผู้เรียนมากที่สุด สิ่งที่ต้องสอนควรยึดเป็นแนวทาง ในการสอน ดังนี้ 1) พระพุทธเจ้าจะ ทรงสอนใคร พระองค์จะทรงพิจารณาบุคคลผู้รับการสอนก่อน ว่าบุคคลนั้น ๆ เป็นคนประเภทใด มีพื้นความรู้ เข้าใจ มากน้อยเพียงใด 2) ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับ บุคคล ไม่สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้วิธี การต่างกัน และคำนึงถึงความพร้อมของบุคคล พิจารณาผู้เรียนเป็นรายๆ ไป 3) สอนโดยให้ผู้เรียน ลงมือทำ ด้วยตนเอง และ 4) การสอนดำเนินไป ในรูปแบบที่รู้สึกว่าคุณผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาท ร่วมกันในการแสวงหา ความจริง

3. เกี่ยวกับวิธีการสอน คือ กรรมวิธี สำหรับช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ และการสอนที่จะเกิดผลดีและมีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น สติปัญญาความสามารถ ของนักเรียน ความเอาใจใส่ ของครู และสภาพแวดล้อม สิ่งที่ต้องสอนสามารถนำมาเป็นแนวทาง ในการสอนได้ 1) การเริ่มต้นที่ดีในการสอน นั้น เป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง เพราะการเริ่มต้นที่ดี มีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลเป็นอย่างมาก อย่างน้อย ก็เป็นเครื่องดึงดูดความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้ 2) สร้างบรรยากาศในการสอนให้เป็น กันเอง ไม่ให้เกิด ความอึดอัดใจและให้เกียรติแก่ ผู้เรียน 3) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความ เข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ 4) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกละเอียดเป็นสิ่งที่มีความ ค่า และ 5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล เหมาะสม

5. หลักการจัดการเรียนรู้ของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าได้รับยกย่องว่า ทรงเป็น “พระบรมครู” หรือ “ศาสดาเอก” ใน โลกเพราะพระองค์ทรงมี วิธีสอนที่ดีเยี่ยม ทำให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง มีคำกล่าวที่ว่าถ้าพระพุทธองค์ทรง ตัดสินพระทัยจะแสดงธรรมโปรด ใครเขาผู้นั้นย่อมได้บรรลุผลไม่ระดับใดก็ระดับหนึ่ง (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อจะทรงสอนใครแต่ละครั้งพระองค์ก็ทรงอาศัยองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างในการสอนบุคคลระดับต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานความรู้สติปัญญา ที่แตกต่างกันพระองค์ได้ประยุกต์คำสอนแต่ละ ลักษณะให้มีความเหมาะสมเป็นการสอนที่แสดงถึงพุทธลีลาของพระองค์ ที่สำคัญการสอนในลักษณะนี้ของ พระองค์เป็นการนำเนื้อหาที่มีอยู่มาทำการตีความ โดยอาศัยข้อมูลที่มี อยู่ตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แล้ว นำเข้าสู่หลักการที่ถูกต้องตามคำสอน ทางพระพุทธศาสนาจากการศึกษาค้นคว้าแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพุทธ วิธีการสอนมีผู้ให้ความคิดเห็นเกี่ยววิธีการสอนของ พระพุทธเจ้าไว้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2559 : 134-135) ได้กล่าวถึงลีลาการสอนของพระพุทธเจ้าว่า เมื่อมอง กว้างๆ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลา ในการสอน 4 อย่าง ดังนี้ 1) สันติสนา คือ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา 2) สมาทปนา คือ จูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ 3.) สมุตเตชนา คือ เร้า ใจให้แก่วรรณกถาบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข่งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นย่อต่อความเหนื่อย

ยาก 4) สัมผัสสังขาร คือ ขโลมใจให้แหล่มขึ้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับการปฏิบัติ

อรรถกถาชี้แจงเพิ่มเติมว่า ข้อ 1 ปลดเปลื้องความเขลาหรือความมืดมัว ข้อ 2 ปลดเปลื้องความประมาท ข้อ 3 ปลดเปลื้องความอิดคร้าน ข้อ 4 สัมฤทธิ์ การปฏิบัติ จำ 4 ข้อนี้สั้นๆ ว่า ชี้ให้ชัด ขวนให้ปฏิบัติ ใ้ให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่กล้า ร่าเริง สรุปได้ว่า สติในการสอนของพระพุทธเจ้า 4 อย่าง ที่ทรงใช้สอนและประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี มีองค์ประกอบเป็นคุณลักษณะพิเศษ คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพุทธสาวก พุทธสาวิกา โดยใช้วิธีการต่างๆ ที่หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของบุคคลที่จะรับการเทศนา สั่งสอน เนื่องจากแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน ซึ่งวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าองค์มีลักษณะ ดังนี้ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ เป็นการสอนที่อาศัยความสามารถพิเศษเฉพาะตัวของผู้สอนจะใช้กับผู้ที่ดี หวั่นไหวอย่างมีมัจฉาปฏิภาณ เพื่อปราบให้สยบยอมรับฟัง 2) อาเทศนา ปาฏิหาริย์ คือ การตกใจ หายใจจาก สภาพจิตของบุคคล โดยพูดเป็นคำสั้นๆ ที่กินใจ และประทับใจช่วยกันขยายปริศนาธรรม และ 3) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ เป็นการกระทำที่พระพุทธเจ้า ทรงใช้มากที่สุดและได้ผลมากที่สุดแม้จะใช้วิธีที่ 1 ถึง 2 แต่ต้องใช้วิธีที่ 3 ด้วยทุกครั้ง พุทธวิธีสอนนี้ มีผู้รวบรวมไว้หลายวิธี เช่น พุทธสาธกิกขุ กล่าวว่าพระพุทธองค์ทรงพูดด้วยปากทำให้ดู อยู่ให้เห็น (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto) เขียนไว้ ในพุทธวิธีในการสอน ดังนี้ 1. การสอนแบบบรรยาย มีวิธีการสอน ดังนี้ 1) ขึ้นเสนอหลักการหรือข้อเท็จจริง เช่น เรื่องการสอนเบญจศีลเบญจธรรม ผู้สอนจะอธิบาย ช้องดเว้น 5 ข้อ และข้อปฏิบัติ 5 ข้อ พร้อมเสนอ สื่อประกอบในแต่ละข้อ 2) ขึ้นซักไซ้ไล่เรียงผู้สอน จะสนทนากับผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ หาเหตุผลว่า เหตุผลใดจึงต้องงดเว้น (ศีล 5) และ เหตุใดจึงต้องปฏิบัติตาม (ธรรม 5) และ 3) ท่าน สรุปใจความสำคัญเป็นขั้นที่ผู้สอน 2. การสอนแบบไตรสิกขา คือ การสอน ที่ผ่านกระบวนการ 3 ขั้นตอนของศีล สมาธิ ปัญญา 1) อธิศีลสิกขา คือ การควบคุมกาย วาจา ใจให้คิด ดีทำดี พูดดี 2) อธิจิตสิกขา คือ การฝึกอบรมจิตให้ มั่นคงแน่วแน่จดจ่อปลอดโปร่งตั้งใจที่จะรับรู้สิ่งดีๆ 3) อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกอบรมให้เกิดความรู้ ที่สูงขึ้น เริ่มจากความเห็นถูก ความคิดถูกวิธีการ สอนนี้ ผู้สอนนำกระบวนการไตรสิกขาไปฝึกให้ เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยใช้ร่วมกันกับวิธีสอนอื่นๆ ด้วยผู้สอนก็ควบคุมให้ผู้เรียนสำรวมกาย วาจา ใจ ให้ตั้งใจและบันทึกซักถามให้เกิดปัญญา 3. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา คือ วิธีสอน ที่ใช้หลักการสนทนาเป็นสำคัญ เป็นการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และอภิปรายร่วมกัน วิธีการสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นวิธีการสอน ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยวิธีหนึ่ง ทรงใช้ถามนำคู่ สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรม ส่งเสริมให้มีการ สนทนาธรรมกันในหมู่สาวก วิธีการสอนแบบธรรมสากัจฉานี้ โดยกำหนดขั้นตอนให้เหมาะสม กับการเรียนรู้ของนักเรียน 4. วิธีสอนแบบอริยสัจ 4 มีกระบวนการ สอน ได้แก่ การกำหนดปัญหา (ทุกข์) การตั้งสมมุติ ฐานของปัญหา (สมุทัย) การทดลองเก็บข้อมูลทำให้ แจ่มด้วยตนเอง (นิโรธ) และขั้นวิเคราะห์ข้อมูลสรุป ผล (มรรค) 1) กำหนดปัญหา ทุกข์เพราะมีอายตน จริงหรือ 2) สาเหตุปัญหา ตากระทบรูป ทำให้เกิด ทุกข์ 3) ทดลองเก็บข้อมูล นำเสนอภาพให้นักเรียน ดูหลายภาพ ทั้งน่าดูและไม่น่าดู 4) วิเคราะห์ข้อมูล การกระทบทำให้เกิดการปรุงแต่ง ตากระทบรูป บางครั้งเป็นทุกข์ บางครั้งเป็นสุข 5. วิธีสอนแบบปุจฉา-วิสัชนา วิธีการ สอนแบบนี้จะมีปรากฏในพระไตรปิฎกจำนวนมาก คือเป็นลักษณะถามตอบระหว่างผู้สอน ผู้เรียน ผู้สอนไม่ต้องตอบคำถามเอง แต่ผู้สอนจะกระตุ้น ใ้ด้วยคำถามให้ผู้เรียนช่วยกันหาคำตอบ ผู้เรียน จะเกิดปัญญาด้วยตัวเอง 6. วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน เป็นวิธี

สอนที่เน้นกระบวนการหาความจริงด้วยการ ตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่แนวทางในการหาคำตอบ ดังนี้ 1) การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา 2) การ เสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมุติฐาน 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล 4) การทดลอง/ทดสอบ สมมุติฐานด้วยข้อมูล และ 5) การสรุปผล

จากพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวสรุปได้ว่า วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า คือ สันตัสสนา คือ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา สมาทปนา คือ จูงใจให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ สมุตเตชนา คือ เราใจให้แกลัวกล้ำบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นย่อต่อความเหนื่อยยาก สัมปหังสนา คือ ขโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเรึง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับการปฏิบัติ ปลดเปลื้องความเคลาหรือความมืดมัว ปลดเปลื้องความประมาท ปลดเปลื้องความอิดคร้าน สัมฤทธิ์การปฏิบัติ โดยสรุป 4 ข้อสั้นๆ ว่าชี้ให้ชัด ขวนให้ปฏิบัติ เราให้กล้า ปลุกให้ร่าเรึง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แกลัวกล้ำ ร่าเรึง สรุปได้ว่า ลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า 4 อย่าง ที่ทรงใช้สอนและประสบสำเร็จเป็นอย่างดี มีองค์ประกอบเป็นคุณลักษณะพิเศษ คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเรึง

ปรัชญาพื้นฐานการสอนของพระพุทธ ศาสนา มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งที่ต่างจากศาสนา ทั่วไป โดยมีปัญหาเป็นสำคัญ ไม่บังคับศรัทธา ให้เสรีภาพทางความคิด ไม่เรียกร้องและบังคับ ความเชื่อ ไม่กำหนดข้อปฏิบัติที่บังคับแก่ศาสนิกชนแต่ให้พิจารณาเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง เรียกว่า ศาสนาแห่งปัญญา และสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ การศึกษาหรือสิกขา เป็นสาระสำคัญของการสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบและการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พุทธิกรรม จิตใจ และ ปัญญา มีสาระสำคัญ (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997 : 9-10) คือ 1) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพุทธิกรรม ทางกาย วาจา อย่างถูกต้องมีผลดี 2) สมาธิ คือ การฝึกฝนพัฒนา ด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจ เป็นฐานของพุทธิกรรม เนื่องจากพุทธิกรรม ทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็น ไปตามเจตจำนงหรือแรงจูงใจที่มีอยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาดังมาแล้ว ก็จะควบคุมและ นำพุทธิกรรมไปในทางที่ดีงามได้ และ 3) ปัญญา คือ พัฒนาปัญญาช่วยให้การดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จในชีวิตและช่วย ให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม

6. องค์ความรู้ใหม่

ไตรสิกขา : รากฐานแห่งการฝึกฝนตนเอง

หลักไตรสิกขา หมายถึง หลักปฏิบัติที่เป็นขั้นตอนของการฝึกอบรมตน ซึ่งเป็นรากฐานของการศึกษาในพุทธศาสนา ประกอบด้วย การฝึกฝน 3 ประการ ที่ส่งเสริมความเจริญงอกงามของบุคคลอย่างมีลำดับ ได้แก่

1. ศีลสิกขา (Sīla-sikkhā): การฝึกอบรมกายและวาจา

- เป็นการฝึกฝนให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ และจริยธรรมที่ดีงาม
- มุ่งเน้น การพัฒนาพฤติกรรมภายนอกและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์

2. สมาธิสิกขา (Samādhi-sikkhā): การฝึกอบรมจิต

- เป็นการฝึกฝนให้จิตมีความมั่นคง ตั้งมั่น และสงบ ซึ่งนำไปสู่ความสามารถในการจดจ่อ (Focus) และความสามารถในการรู้ตัว

- มุ่งเน้น การพัฒนาความเข้มแข็งทางจิตใจและความพร้อมในการรับมือกับความท้าทาย

3. ปัญญาศึกษา (Pañcā-sikkhā): การฝึกอบรมปัญญา

- เป็นการฝึกฝนการรู้แจ้ง การคิดวิเคราะห์ การใคร่ครวญ และการทำความเข้าใจโลกตามความเป็นจริง

- มุ่งเน้น การพัฒนาความสามารถในการคิดขั้นสูงและการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

การส่งเสริมสมรรถนะ 21st Century ผ่านหลักไตรสิกขา

หลักไตรสิกขาสามารถบูรณาการเข้ากับการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนในยุคใหม่ได้อย่างลงตัว โดยแต่ละองค์ประกอบจะส่งเสริมทักษะเฉพาะทางที่จำเป็นต่อการประสบความสำเร็จ ดังนี้

1. ศีลสิกขา $\rightarrow$ สมรรถนะด้านความรับผิดชอบและการทำงานร่วมกับผู้อื่น (Collaboration & Ethics) การมีวินัยในตนเองและความรับผิดชอบต่อหลักศีล เป็นพื้นฐานของการเป็นพลเมืองที่ดีและมีจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยี การเคารพสิทธิผู้อื่น และการทำงานเป็นทีมที่มีประสิทธิภาพ (Soft Skills)

2. สมาธิสิกขา $\rightarrow$ สมรรถนะด้านการจดจ่อและการแก้ปัญหา (Focus & Problem Solving) การฝึกสมาธิช่วยเพิ่ม ช่วงความสนใจ (Attention Span) และความสามารถในการ คิดอย่างลึกซึ้ง โดยไม่ถูกรบกวนจากสิ่งรบกวนภายนอก ทำให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ข้อมูลที่ซับซ้อนและหาวิธีแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ปัญญาสิกขา $\rightarrow$ สมรรถนะด้านการคิดวิเคราะห์และนวัตกรรม (Critical Thinking & Innovation) ปัญญาสิกขาคือแก่นหลักของการเรียนรู้เชิงสำรวจและการตั้งคำถาม ช่วยให้ผู้เรียนไม่รับข้อมูลอย่างง่ายดาย แต่สามารถ ประเมิน แยกแยะ และ สร้างองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นทักษะสำคัญในการสร้างสรรค์นวัตกรรม

บทบาทของครูในการออกแบบการเรียนรู้

เพื่อให้การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาประสบผลสำเร็จสูงสุด ครูจึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้ออกแบบกระบวนการเรียนรู้ ที่บูรณาการหลักธรรมเหล่านี้เข้ากับเนื้อหาวิชาการอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ใช่เพียงแค่การสอน "ศีลธรรม" เท่านั้น แต่คือการใช้ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นยุทธศาสตร์การศึกษาโดยรวมที่ครอบคลุมการพูด การกระทำ และการคิด

ตัวอย่าง: การมอบหมายให้ผู้เรียนทำโครงงานกลุ่ม (Active Learning) จะเป็นการฝึกฝนทั้ง 3 ด้านไปพร้อมกัน

1. ศีล: การแบ่งงาน การรักษาคำพูด การส่งงานตามกำหนด (วินัย)

2. สมาธิ: การจดจ่อในการค้นคว้าข้อมูลและการประชุมกลุ่ม

3. ปัญญา: การวิเคราะห์ข้อมูล การสังเคราะห์ทางออก และการนำเสนออย่างมีเหตุผล.

สรุปเป้าหมายการศึกษาสู่ความสมบูรณ์

หลักไตรสิกขาจึงเป็นหลักการศึกษาคือหัวใจที่ช่วยเติมเต็มเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาไทย นั่นคือการสร้างผู้เรียนให้เป็น “คนดี คนเก่ง และมีความสุข” การฝึกฝนตนเองครบทั้ง 3 มิติ ได้แก่ กาย (ศีล) จิต (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 มีความสมบูรณ์พร้อมในการเผชิญหน้ากับความท้าทายของโลกอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุขอย่างแท้จริง

7. สรุป

การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และนำความรู้ ความเข้าใจที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม สมดุล และยั่งยืน จุดมุ่งหมายสำคัญของวิชาสังคมศึกษาคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะทางสังคม ทักษะการคิดวิเคราะห์ ทักษะการตัดสินใจ และทักษะการแก้ปัญหา เพื่อเตรียมความพร้อมสู่การเป็นพลเมืองดีของประเทศและของโลกในอนาคต

หลักสูตรไตรสิกขาร่วมกับแผนผังความคิดเพื่อให้นักเรียนมีความคิดรวบยอดในการเรียนรู้และมีคุณธรรม และจริยธรรมตามหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นหลักการเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพด้านความคิด การพูด และการกระทำของมนุษย์ให้มีคุณภาพคู่คุณธรรม มีพฤติกรรมที่ประกอบด้วยไตรสิกขาทั้ง ๓ ข้อดังกล่าวได้ทำให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่าง ๆ เป็นไปได้อย่างมี สมรรถนะ ไม่ว่าจะเป็นสมรรถนะด้านการคิด เช่น สามารถคิดได้อย่างละเอียด มีความคิดสร้างสรรค์หรือแม้แต่สมรรถนะด้านการสื่อสารและสมรรถนะด้านการกระทำ เช่น การทำงานให้เกิดมีประสิทธิภาพ มีผลผลิต ที่เป็นไปตามเป้าหมาย หรือแผนงาน ตลอดจนก่อให้เกิดความผิดพลาดน้อยที่สุด ดังนั้น การมีหลักไตรสิกขา เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการชีวิตและการทำงาน ตลอดจนการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ย่อมทำให้ทุกอย่างประสบผลสำเร็จเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนสร้างทักษะในชีวิตที่จำเป็นสำหรับการผสมผสานระหว่างความรู้และหลักธรรมทางศาสนาพุทธเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนการจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปด้วยความรู้คู่คุณธรรมเกิดประสิทธิภาพ และบรรลุตามวัตถุประสงค์

8. เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา. (2558). *หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2558 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 34). มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2565. จาก https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/dictionary_of_buddhism_pra-muan-dhaama.pdf.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). *พุทธวิธีการสอน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิชัย ตันศิริ. (2547). *โฉมหน้าการศึกษาไทยในอนาคต : แนวคิดสู่การปฏิรูปในพระราชบัญญัติการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิภาพรรณ พินลา และวิภาดา พินลา. (2561). *การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1997). *Buddhism for Human and Society Development*. Bangkok: Local Press.

- Phra Witespromkhun and Wongsuwan, N. (2017). *Buddhist Social Studies Material. Social Studies Teaching*. Faculty of Education. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Sirimahasakorn, B. (2002). *Human Emphasis Education as the Center of Development*. Bangkok: Book Point.
- Vitthaya Thongdee and Suphawit Rompaen. (2018). *The Approach to Develop Social Studies Teaching According to Buddhist Method at Thailand 4.0*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Khonkean Campus. Thailand
- Wannapok, S. (1999). *Buddhist Teaching Methods in the Tipitaka*. Bangkok: Amarin Book Centre Company.

การสอนสังคมศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัฏฐาน 4 Teaching Social Studies to Promote Practitioners of Dhamma According to the Four Foundations of Mindfulness

นุชจริกรณ จาห์รี,
นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Nuchareeporn Jaree
Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail : Aurora888lofoten@gmail.com

บทคัดย่อ

การปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ที่สำคัญที่สุดคือการปฏิบัติตามหลัก มรรคมีองค์ 8 คือทางอันประเสริฐแห่งความหลุดพ้น เป็นแนวทางการปฏิบัติตนที่สำคัญที่สุดในพุทธศาสนา องค์ประกอบทั้ง 8 คือ (1) สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ มีทรรณะหรือมุมมองที่ถูกต้อง เห็นความเป็นจริงของสรรพสิ่งตามกฎ ไตรลักษณ์ เห็นนิพพานเป็นจุดมุ่งหมาย เห็นความเป็นเหตุผล หรือสาเหตุปัจจัยตามหลักปฏิจจนสมุุปบาท เห็นความดีว่าเป็นสิ่งที่พึงกระทำ เห็นความชั่วว่าเป็นสิ่งที่พึงละเว้น (2) สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ มีความคิดที่ดียิ่งเป็นกุศล เว้นจากความคิดอกุศล (3) สัมมาวาจา คือ วาจาชอบ การเจรจาด้วยวจีสัจจจิต ไม่นินทาว่าร้าย ไม่ยุแหย ไม่ส่อเสียด ไม่เพ้อเจ้อ (4) สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ ประพฤติแต่ความดี ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ไม่ประกอบกรรมชั่ว (5) สัมมาอาชีวะ คือ การหาเลี้ยงชีพชอบ ทำมาหากินด้วยความสุจริต ไม่คดโกง ไม่ฉ้อโกง (6) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ ประกอบความเพียรในทางดีงาม (7) สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ มีสติรู้เท่าทันความคิด คำพูด และการกระทำของตน ไม่ให้ตกไปอยู่ในฝ่ายอกุศล และ (8) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งมั่นแห่งจิตชอบ ตั้งมั่นจิตอยู่ในอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย

อริยมรรคนี้ สามารถกล่าวโดยย่อลงเป็น “ไตรสิกขา” หรือการศึกษาทั้ง 3 อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยที่ - สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ จัดเป็นศีล - สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ จัดเป็นสมาธิ- สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ จัดเป็นปัญญา และไตรสิกขานี้ กล่าวโดยย่อลงอีกทีก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลาง เท่ากับว่า อริยมรรคแห่งการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ก็คือทางสายกลางนั่นเอง

คำสำคัญ : การสอนสังคมศึกษา, ผู้ปฏิบัติธรรม, สติปัฏฐาน 4

Abstract

The practice of living in accordance with Buddhist principles places the greatest importance on following the Noble Eightfold Path, which is the noble path leading to liberation. It is the most essential guideline for conduct in Buddhism. The eight components are as follows: (1) **Right View (Sammā-diṭṭhi):** Having correct understanding and perspective;

seeing reality as it truly is in accordance with the Three Characteristics (impermanence, suffering, and non-self); regarding Nibbāna as the ultimate goal; understanding causality and conditionality according to the principle of Dependent Origination; recognizing that good deeds are to be cultivated and evil deeds are to be abandoned. (2) **Right Intention (Sammā-saṅkappa)**: Having wholesome and virtuous thoughts; intentions that are skillful and free from unwholesome mental states. (3) **Right Speech (Sammā-vācā)**: Speaking rightly through verbal purity; refraining from slander, harsh speech, divisive speech, and idle or meaningless talk. (4) **Right Action (Sammā-kammanta)**: Acting rightly by engaging only in good conduct; being firmly established in moral discipline and abstaining from unwholesome actions. (5) **Right Livelihood (Sammā-ājīva)**: Earning a living in a righteous and honest way; refraining from cheating, deception, and exploitation. (6) **Right Effort (Sammā-vāyāma)**: Making proper effort by cultivating diligence in wholesome deeds. (7) **Right Mindfulness (Sammā-sati)**: Maintaining proper awareness; being mindful of one's thoughts, speech, and actions, and preventing the mind from falling into unwholesome states. (8) **Right Concentration (Sammā-samādhi)**: Maintaining proper mental concentration; firmly establishing the mind on a single object, free from distraction, and withdrawn from unwholesome states.

This Noble Path can be summarized as the **Threefold Training (Ti-sikkhā)**, which consists of morality (sīla), concentration (samādhi), and wisdom (paññā), as follows: **Right Speech, Right Action, and Right Livelihood** are classified as morality (sīla). **Right Effort, Right Mindfulness, and Right Concentration** are classified as concentration (samādhi). **Right View and Right Intention** are classified as wisdom (paññā). The Threefold Training can be further summarized as the **Middle Way (Majjhimā Paṭipadā)**. Thus, the Noble Path leading to liberation from all suffering is, in essence, the Middle Way itself.

Keywords: Teaching Social studies, Dharma practitioners, Four Foundations of Mindfulness.

1. บทนำ

สังคมโลกแห่งมนุษยชาติตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาล้วนแต่ก่อกำเนิดมาจากสังคมเล็ก ๆ หรือสังคมปฐมภูมิ ซึ่งประกอบไปด้วยพ่อแม่ลูก จากครอบครัวเดี่ยวมาเป็นครอบครัวขยาย และกลับกลายเป็นสังคมทุติยภูมิซึ่งประกอบด้วยเพื่อนบ้าน ชุมชน สังคมในชั้นเรียน สังคมที่ทำงาน จากรุ่นสู่รุ่นต่างก็ถือกำเนิดเกิดมาตามเหตุและปัจจัยที่พึงมีพึงเป็นตามหลักพุทธธรรม มีภาษิตชวนคิดว่า “พรหมาติ มาตาปิตโร มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร” บิดา คือผู้ให้กำเนิด มารดา คือผู้รักษา ทั้งสองท่านล้วนแต่มีพลังกายและพลังจิตเป็นปฐมฤกษ์ และนี่คือจุดเริ่มต้นแห่งการดำเนินชีวิต ที่ประกอบด้วยรูปและนามที่มีพลังในการขับเคลื่อนภาระหน้าที่ในการดำเนินชีวิตจากอดีตถึงปัจจุบันและก็จะจกขยายไปถึงอนาคตทุกกาลสมัย และต้องสำรวมเรื่องกาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติ สุขอยู่เสมอ มีสมาธิอยู่สิ่งที่กำลังดูแล้วรับผิดชอบ และมีปัญญาเป็นเครื่องตรวจสอบอยู่เสมอ ๆ

ปัจจุบันนี้มนุษย์ตกเป็นเหยื่อของการผิดหวังด้านความรัก การมีหนี้สิน หรือปัญหาด้านการเงิน ทั้งหมด เกิดจากมนุษย์ออกคำสั่งผิดประเภทให้จิตที่อยู่ในตัวเราออกไปทำงานกับคนส่วนใหญ่ เกือบจะทุกคน ล้วนตกเป็นเหยื่อเหตุการณ์ในวัยเด็กตั้งแต่ ปัญหาการขาดความรัก ความเจ็บปวด หรือภาพที่แสนจะโหดร้าย ยังประทับอยู่ในส่วนลึกของจิต ภาพนั้นจะกัดกร่อนความรู้สึกแบบซึมลึกลงไป ในจิตวิญญาณ แล้วส่งผลให้ ร่างกายเจ็บป่วย อารมณ์แปรปรวน การตัดสินใจผิดพลาด แล้วในที่สุดก็นำพาชีวิตของแต่ละคนไปสู่ทิศทางที่ ขาดเงินเป็นนิจ มีปัญหาหนี้สินรุมเร้า มีโรคประจำตัว ความสัมพันธ์แย่หรือไม่ก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ทั้งหมดนี้เป็นเพราะคนส่วนใหญ่ไม่รู้สาเหตุของปัญหาและไม่ทราบวิธีแก้ไข

ปัญหาการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกรูปนาม มีมานานแค่ไหนแล้วที่มนุษย์ตามหาเคล็ดลับแห่ง ความสำเร็จ เข้าสัมมนาที่ครั้งแล้วเพียง เพื่อต้องการรู้ว่าทำอะไรถึงจะร่ำรวย โชคดี มีความสุข ประสบ ความสำเร็จ เหมือนกับที่งานสัมมนาโฆษณาบอกตอนรับสมัคร บางงานก็ไปเข้าฟรีแล้วเขาก็สอนให้ตื่นตื่น จากนั้นก็ทิ้งช่วงไว้เพื่อขายคอร์สต่อแล้วก็เรียนทุกอย่างตามที่เขาสอนว่าดี ในที่สุดก็กลับบ้านไปใช้ชีวิต แบบเดิม ๆ เพื่อมองหาเคล็ดลับของลัทธิธรรมหรือหลักสูตรสัมมนาต่อไป

มนุษย์รู้หรือไม่ว่าคุณกำลังวนอยู่ที่เดิม มนุษย์กำลังทำตัวเป็นนักสัมมนาเพียงเพื่อจะรู้ว่าสุดท้ายก็ จะไม่ได้อะไรติดมือกลับไป Pam Grout ผู้เชี่ยวชาญเรื่องจิตใต้สำนึก และควอนตัมฟิสิกส์ มีความเห็นว่าคุณจะ ความสำเร็จหรือความสำเร็จในโลกใบนี้มีกฎเดียวเป็น THE ONE สำหรับมนุษย์ทุกคน และทุกสิ่งนั่นคือ เมื่อ มนุษย์มีเป้าหมาย จดจ่ออยู่กับเป้าหมาย สร้างแผนการมีวินัยอุทิศตนเสียสละตัวเองมากพอ เชื่อในกฎแห่ง การดึงดูด เข้าใจพลังจิตแห่งจินตนาการ และมอบความไว้วางใจในพลังงานจิตที่ก่อกำเนิดสรรพสิ่งเมื่อถึงเวลา ที่เหมาะสม หนทางที่ใช้จะปรากฏแก่คนทุกคน ณ สถานที่ที่เหมาะสมท่ามกลางผู้คนที่เหมาะสม มนุษย์จะได้ ทุกอย่างที่ต้องการในตอนที่เหมาะสมของสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยถ้าหากเข้าหากันคือเน้นพลังจิตภายใน ตนเองซึ่งในทางพระพุทธศาสนาคือเรื่องของ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานเป็นเบื้องต้น

ลัทธิธรรมทางพระพุทธศาสนามีมิติมุมมองต่อทรัพยากรมนุษย์หรือคนทำงานที่ว่า คนเราจะเก่งหรือมี ความรู้ ความสามารถเพียงอย่างเดียวไม่ได้ สิ่งที่สำคัญ คือ คนทุกคนจะต้องมีคุณธรรมและความดีอยู่ในคน ๆ นั้นด้วย กล่าวคือ พระพุทธศาสนาจะเป็นหลักวิชาที่จะพัฒนาให้คนเป็นคน (จรรยา) คนเก่ง (วิชา) จึงจะได้ ชื่อว่าเป็นทุนแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (วิชาจรณสัมปโน) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น พระพุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธ แนวคิดทฤษฎีแบบตะวันตก หากแต่หลักการทางพระพุทธศาสนานั้นกลับสอนให้นำเอาหลักวิชามานำมาบูรณาการ ร่วมกัน เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์เพียบพร้อมและสอดคล้องอย่างลงตัวตามหลักและกฎแห่งธรรมชาติ (กรมการศาสนา, 2521:10)

สรุปว่า การพัฒนาและส่งเสริมความสุขทางใจคนไทยในต่างแดนรวมถึงชุมชนและเยาวชนจึงเป็น ภาระหน้าที่อย่างหนึ่งที่พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นเจ้าอาวาสแต่ละวัดและบุคลากรผู้เป็นอุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นส่วน หนึ่งของศูนย์กลางขับเคลื่อนและพัฒนาพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย ชุมชน และมีบทบาทในการเป็นผู้นำ ทางด้านจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวศรัทธาของชาวชุมชนจึงสามารถที่จะนำพาให้ประชาชนคนไทยในชุมชนนั้น ๆ และผู้ที่มาประกอบสัมมาชีพในแดนไกล ร่วมมือกันเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาคนไทยในชุมชนนั้น ๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าและความสุขทางใจของคนไทยชุมชนทั้งด้านความเป็นอยู่ การศึกษา สภาพแวดล้อม ทางกายภาพด้านต่าง ๆ ภายในชุมชนของสังคมไทย รวมถึงการเป็นตัวแทนประชาชนในชุมชนในการติดต่อ

ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำพาสังคมชุมชนให้เจริญในทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะทางจิตซึ่งเป็นความสุขที่ออกมาจากภายในนั่นเอง

2. พระพุทธศาสนากับการสอนสังคมศึกษาเพื่อการปฏิบัติธรรม

หลักการสอนและพัฒนาสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมไทยตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามองสังคมมนุษย์ว่า มนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นทุกข์หรือปัญหา และปัญหานั้นมนุษย์เราสามารถแก้ไขได้ ในทางปฏิบัติและพระพุทธศาสนานั้นมุ่งไปสู่การแก้ไขปัญหา และในแง่ของการสังคมสงเคราะห์เราสามารถที่จะนำหลักการทางสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติได้ และหลักการทางสังคมสงเคราะห์ตามแนวพระพุทธศาสนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559: 19-23) ประมวลได้ 7 ประการ ดังนี้

(1) ต้องคำนึงถึงหลักเหตุผลเป็นสำคัญ พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งต่าง ๆ นั้นล้วนดำเนินไปตามเหตุปัจจัย หรือดำเนินไปอย่างมีเหตุมีผล ปัญหาย่อมเป็นสิ่งที่เกิดแต่เหตุ ดังนั้น การแก้ไขปัญหาตามธรรมชาติของพระพุทธศาสนา จะต้องแก้ไขที่สาเหตุของปัญหานั้น ๆ และเมื่อบุคคลแก้ไขปัญหามีต้นสาเหตุของการก่อให้เกิดปัญหาแล้ว ย่อมจะเกิดผลของการดับปัญหานั้นได้ นี่เป็นกฎธรรมชาติที่เป็นหลักการทางพระพุทธศาสนา

(2) ต้องยึดหลักทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) หลักทางสายกลาง เป็นหลักเกณฑ์แห่งการแก้ไขปัญหาทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญมาก ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธองค์ ได้ตรัสถึง วิธีการแก้ไขปัญหาที่ผิดพลาดที่สุด 2 ประการ คือ กามสุขัลลิกานุโยค (หมายถึง การหมกมุ่นในความสุขทางกาม) กับ อัตตกิลมณานุโยค (หมายถึง การทรมานตนให้ลำบาก) พระองค์ตรัสว่าการกระทำทั้งสองประการนี้ไม่ใช่ทางที่จะทำให้บุคคลบรรลุถึงการดับทุกข์ใด ๆ ได้ และทรงเสนอการปฏิบัติตามหลักที่ถูกต้อง คือ มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง ได้แก่ มรรคมีองค์ 8) ตามแนวพระพุทธศาสนา ทางสายกลางคือการปฏิบัติไม่ตั้งจนเกินไปและไม่หย่อนจนเกินไป เป็นการปฏิบัติที่พอเหมาะพอดีและให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ในแง่ของการพัฒนาผู้ปฏิบัติธรรมทางสายกลาง หมายถึง การไม่สงเคราะห์เน้นหลักทางด้านวัตถุจนเกินไปจนลืมนั่นด้านจิตใจ หรือไม่เน้นทางด้านจิตใจจนลืมนั่นด้านวัตถุ แต่เป็นการสงเคราะห์ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

(3) ต้องยึดหลักการพึ่งตนเอง ทางพระพุทธศาสนาเน้นว่า การสงเคราะห์ผู้ที่มีปัญหาหรือประสบกับปัญหานั้น ต้องให้ความร่วมมือและปฏิบัติด้วยตนเอง พระพุทธองค์เป็นแต่เพียงผู้บอกหนทาง (อกุขาตาโร ตถาคตา) ไปสู่ความดับทุกข์ (ปัญหา) ส่วนการเดินทาง (ลงมือปฏิบัติ) นั้น เป็นหน้าที่ของผู้ที่ต้องการพ้นทุกข์หรือปัญหาจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติเอง ไม่สามารถให้ใครมาลงมือปฏิบัติแทนได้

หากมองในแง่การพัฒนาผู้ปฏิบัติธรรมและการสงเคราะห์ ปัญหาต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผล ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก ดังนั้น การแก้ไขปัญหาจึงเป็นเรื่องของเหตุและผล มนุษย์จะต้องเป็นผู้ลงมือกระทำเหตุปัจจัยที่เป็นการแก้ไขปัญหาย่อย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ช่วยเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้เป็นดีที่สุด การพึ่งตนเองได้ตามธรรมชาติของพระพุทธศาสนาก็คือ การที่บุคคลสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง สมดังพุทธภาษิตที่ว่า อตฺตา หเว ชิตฺติ เสยโย. แปลความว่า การชนะตนเองนั่นแหละเป็นการดี

(4) ต้องเป็นไปอย่างสมดุล พระพุทธศาสนาเน้นทางสายกลาง เป็นหลักปฏิบัติให้พอเหมาะพอดี ไม่เคร่งเกินไป คือ ไม่เน้นในการพัฒนาวัตถุมากเกินไป (กามสุขัลลิกานุโยค) และ ไม่เน้นการพัฒนาจิตใจจนเกินไป (อัตตกิลมณานุโยค) พระพุทธองค์ให้ดำเนินชีวิตด้วยการปฏิบัติแต่พอดี พัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน อีกประการหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ 8 บุคคลต้องปฏิบัติไปพร้อม ๆ กันไม่สามารถจะแยกออกได้ หรือปฏิบัติทั้งศีล สมาธิ และปัญญาไปอย่างสมดุลกัน

(5) ต้องลงมือปฏิบัติแบบค่อยเป็นค่อยไปตามความเหมาะสม หลักทางสายกลาง คือ ต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ต้องมีความพยายามอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ไม่ปฏิบัติตั้งเกินไปและไม่หย่อนจนเกินไป ที่พระองค์ทรงเปรียบไว้เหมือนสายพิณ 3 สาย สายหนึ่งตึงก็ทำให้ไม่เพราะ ถ้าหย่อนเกินไปก็ไม่เพราะ ต้องทำให้สายพอดี ปานกลาง จึงจะไพเราะเหมาะแก่การฟัง

(6) ต้องมีความสอดคล้องกับจุดหมายหลักของชีวิต หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาล้วนแต่มีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะสืบเนื่องมาจากหลักสัจธรรมเดียวกัน เป็นไปเพื่อจุดประสงค์เดียวกัน คือความดับทุกข์หรือขจัดปัญหาอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

เพราะฉะนั้น การพัฒนาผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือที่ตั้งของสติการตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้น ๆ มันเป็นอย่างมันเอง ประกอบด้วย (ที.ม. (ไทย) 10/273-300/325-351)

1) กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ท่านจำแนกปฏิบัติไว้หลายอย่าง คือ อานาปานสติ กำหนดลมหายใจ 1, อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ 1, สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำเคลื่อนไหวทุกอย่าง 1, ปฏิกุลมณสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ 1, ธาตุมนสิการ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่าง ๆ 1, นวสัณทิกา พิจารณาซากศพในสภาพต่าง ๆ อันแปลกกันไปใน 9 ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมดาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น 1,

2) เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาคือ มีสติรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉย ๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และเป็นนิรามิสตามที่เป็นอย่างอยู่ในขณะนั้น ๆ

3) จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ อย่างไร ๆ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ

4) อัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นิรวรรณ 5 ชันธ 5 आयตนะ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้น ๆ

ในทางปฏิบัติ หลักการนี้เป็นหลักการสำหรับตรวจสอบว่า การกระทำนั้น ๆ ถูกต้องหรือไม่ ถ้าหากการสังเคราะห์นั้นเป็นไปเพื่อเพิ่มพูนปัญญา อันเป็นไปเพื่อการดับทุกข์หรือปัญหา ตามหลักอริยสัจสี่แล้ว ถือได้ว่าการปฏิบัตินั้นถูกต้องตามหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างจริงแท้

(7) ต้องไม่ก่อทุกข์ให้แก่ตนเองและผู้อื่น ผลของการกระทำใด ๆ เป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นไปเพื่อการป้องกัน แก้อภัย ส่งเสริม พัฒนา ทั้งบุคคล กลุ่มชน และเป็นไปเพื่อการพัฒนาสังคม ทำให้ปัญหาสังคมลดลงไป ไม่เพิ่มปัญหาให้แก่สังคม ถือว่าเป็นกระทำที่ประเสริฐยิ่ง สมดังพุทธสุภาษิตที่ว่า นิสมม กรณิ เสโยโย. แปลความได้ว่า ใคร่ครวญก่อนลงมือทำเป็นการดี

สรุปว่า หลักการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา เช่น หลักสติปัฏฐาน 4 เป็นหลักในการสงเคราะห์ช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือผู้อื่นให้ดีขึ้นทั้งที่อยู่ในแผ่นดินเกิดและต่างถิ่นแดนไกล ทั้งนี้ถือว่าการบูรณาการหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้เพื่อการพัฒนาสังคมนั้นมีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการพัฒนาตามที่ปรากฏในยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศอย่างสมบูรณ์ อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชน สังคม ประเทศชาติบ้านเมืองให้มีความเจริญเข้มแข็งมั่นคงอย่างแท้จริง

3. ความรู้ตามพุทธวิธีกับการสอนสังคมศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

การสอนสังคมศึกษา ควรมีขอบข่ายของสังคมศึกษา และเป็นการบูรณาการประสบการณ์และความรู้ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี สังคมศาสตร์กับสังคมศึกษา กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยา กลุ่มวิชาทางมนุษยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่มีการจัดระเบียบ และระบบ มีลำดับขั้นตอน แสดงโครงสร้างของวิชา ซึ่งประกอบไปด้วยมโนทัศน์พื้นฐานและกระบวนการวิธีการศึกษาหรือแสวงหาความรู้ในศาสตร์นั้น ๆ

จุดประสงค์ของการศึกษาเพื่อนำไปใช้ศึกษาโดยคิดได้ทั้งแบบคิดวิเคราะห์ คิดเชิงโครงสร้าง คิด รวบรวม และคิดเพื่อสังคม สามารถร่วมกันทำงานเป็นทีม เพราะฉะนั้นรูปแบบการเรียนการสอนจึงควรยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ฝึกฝนกระบวนการคิด กระบวนการประชาธิปไตย รวมทั้งฝึกฝน คุณธรรมและจริยธรรม สร้างความสนใจเรื่องที่จะเรียนในช่วงเวลาโดยใช้สื่อ หรือเกม หรือกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อให้ให้นักเรียนกระตือรือร้นสนใจที่จะเรียนในเรื่องที่จะสอน เพราะถ้านักเรียน มีความสนใจเมื่อเริ่มแล้ว การเรียนย่อมต่อเนื่องไปในทางที่ดี เช่น จะสอนประวัติศาสตร์เรื่องการปฏิวัติของพระเจ้าตากสิน ครูอาจใช้รูปภาพ หรืออัดเสียงจากละครโทรทัศน์มาให้ฟัง เพื่อจะนำเข้าสู่การสอนเรื่องที่จะเรียน

สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอย่างไร ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด นอกจากนี้ยังช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงการพัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจในตนเอง และผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลก

สรุปว่า ครูสอนวิชาสังคม ควรเลือกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง หรือกำลังเกิดกับสังคม มาเป็นตัวอย่างในการสอนวิชาสังคม นักเรียนจะได้เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงเหตุการณ์ของคนทั่วไป มาเกริ่นนำเพื่อโยงสัมพันธ์กับเรื่องที่สอน หรือนำเรื่องที่เกิดขึ้น นำมาอภิปรายร่วมกัน เช่น การอดอาหารประท้วงร่างรัฐธรรมนูญเมื่อ พ.ศ. 2534 ของกลุ่มนักศึกษา ประชาชน ครูจะใช้เรื่องนี้กล่าวนำสนทนา เพื่อสอนเรื่องรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตย หรือใช้ข่าวที่เกิดขึ้นเป็นเนื้อหาแล้วให้นักเรียนอภิปรายร่วมกัน โดยกำหนดหัวข้อให้ครอบคลุมเรื่องที่สอน

4. ความหมายและทฤษฎีเกี่ยวกับพุทธวิธีในการสอนสังคมศึกษา

4.1 ความหมายของการบริหารการสอนสังคมศึกษา คำศัพท์ที่ใช้ในความหมายของการบริหารการสอนสังคมศึกษา มีอยู่สองคำคือ "การบริหาร" (Administration) และ "การจัดการ" (Management) การบริหารการสอนสังคมศึกษา มักจะใช้กับการบริหารกิจการสาธารณะ หรือการบริหารราชการ ส่วนคำว่า การจัดการ ใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน เราจึงเรียกผู้ที่ดำรงตำแหน่งระดับบริหารในหน่วยงานราชการว่า "ผู้บริหาร" ในขณะที่บริษัท ห้างร้าน ใช้เรียกตำแหน่งเป็น "ผู้จัดการ" เนื่องจากการศึกษาเป็นกิจการที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ และจัดเป็นส่วนงานของทางราชการ จึงใช้เรียกชื่อผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวว่า "ผู้บริหารการศึกษา" หากปฏิบัติงานเป็นหัวหน้าในสถานศึกษา เรียกว่า ผู้บริหารสถานศึกษา (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 15) ได้มีผู้ให้คำจำกัดความหมายของ การบริหารการสอนสังคมศึกษา ในฐานะที่เป็นกิจกรรมชนิดหนึ่ง ดังต่อไปนี้

1. Peter F. Drucker: การบริหารการสอนสังคมศึกษา คือ ศิลปะในการทำงานทางสังคมให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น

2. Harold Kountze: การบริหารการสอนสังคมศึกษา คือ การดำเนินงานทางสังคมให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการอาศัยคน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นปัจจัยในการปฏิบัติงาน

3. Herbert A. Simon: การบริหารการสอนสังคมศึกษา คือ กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปในสังคม ร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน

4. ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสะอ้าน และคณะ (2523: 4) ได้สรุปสาระสำคัญของการบริหารการสอนสังคมศึกษาไว้ดังนี้

1) การบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

2) การบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นการร่วมมือกันทำกิจกรรม

3) การบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นประโยชน์เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

4) การบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นไปโดยการใช้กระบวนการ และทรัพยากร ที่เหมาะสม สำหรับการบริหารการสอนสังคมศึกษาในฐานะที่เป็นวิชาการสาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นศาสตร์โดยสมบูรณ์อย่างสมเหตุสมผลในทุกยุคสมัยโดยกาลนั้น ๆ เช่นเดียวกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ กล่าวคือ เป็นสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับทุกศาสตร์และ ทุกแขนงวิชา ที่มีการจัดระเบียบให้เป็นระบบของการสอนสังคมศึกษา มุ่งองค์แห่งความรู้ หลักการและทฤษฎีที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้า เชิงวิทยาศาสตร์ การบริหารการสอนสังคมศึกษาจึงเป็นสิ่งที่นำมาศึกษาเล่าเรียนกันได้โดยนำไปประยุกต์ใช้ สู่การปฏิบัติ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถ ประสบการณ์ และบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้บริหารการสอนสังคมศึกษาแต่ละคน

สรุปว่า การบริหารการสอนสังคมศึกษา หมายถึง การใช้ทั้งศาสตร์ และศิลป์ของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อผู้คนในสังคมร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมหรืองานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน โดยอาศัยกระบวนการ และทรัพยากรทางการบริหารการสอนสังคมศึกษาเป็นปัจจัยอย่างประหยัด และให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้บริหารการสอนสังคมศึกษาจะบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้นั้นต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของทฤษฎีและหลักการบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม เพื่อจะได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน สถานการณ์และสิ่งแวดล้อม จึงพูดได้ว่าผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ คือ ผู้ที่สามารถประยุกต์เอาศาสตร์การบริหารไปใช้ได้อย่างมีศิลปะนั่นเอง

4.2 ความสำคัญของการบริหารการสอนสังคมศึกษา สังคมของมนุษย์ เป็นสังคมที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่ม หมู่ เหล่า เป็นชุมชนขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล เมือง และประเทศ จึงต้องมีการจัดระบบระเบียบของสังคม เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อความอยู่รอดสงบสุข และบังเกิดความก้าวหน้าในชุมชนเหล่านั้น จึงเป็นสาเหตุให้เกิด "สถาบันสังคม" และ "การบริหาร" ขึ้นมา สถาบันสังคมที่จัดตั้งขึ้นไม่ว่าจะเป็นครอบครัว วัด โรงเรียน และองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน จึงต้องอำนวยความสะดวกหรือบริการเพื่อประโยชน์สุขของสมาชิก และความเจริญของสังคม โดยดำเนินการกิจกรรมที่สังคมมอบหมาย ด้วยการจัดตั้ง "องค์การบริหาร" ที่เหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรมนั้น ๆ ดังนั้น สังคมกับองค์การบริหาร จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้ ดังเช่น ศาสตราจารย์ วิลเลียม ชิฟฟิน (William S. Siffin) ได้กล่าวไว้ว่า หากปราศจากองค์การบริหารแล้วสังคมก็จะมี หากปราศจากสังคมแล้วมนุษย์ก็ไม่ว่าจะดำรงชีวิตอยู่ได้

4.3 องค์ประกอบทั่วไปของภาวะผู้นำในการสอนสังคมศึกษา

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง กระบวนการใช้อิทธิพล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคน อันจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในสังคม

ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือได้รับการยกย่องในสังคมให้เป็นหัวหน้างาน ให้เป็นผู้ตัดสินใจ ใช้อำนาจ จูงใจให้บุคคลปฏิบัติตามในสังคม

ผู้บริหารหรือผู้จัดการ (Manager) หมายถึง ผู้ที่แสดงบทบาทในการบริหารที่เด่นชัด 5 ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การจัดคน (Staffing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) ผู้นำในสังคมบางคนอาจไม่ได้เป็นผู้บริหารแต่สามารถสร้างอิทธิพลต่อกลุ่มได้ และผู้บริหารบางคนก็ไม่ได้เป็นผู้นำเพราะเขาไม่สามารถสร้างอิทธิพลต่อกลุ่มให้แสดงพฤติกรรมไปสู่เป้าหมายได้ ภาวะผู้นำในสังคมนั้น มีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลัก 3 ปัจจัย อันได้แก่

1. ผู้นำ (Leader) หมายถึง ตัวบุคคลที่นำกลุ่ม มีบุคลิกอุปนิสัย ในการเป็นผู้นำเพื่อให้ผู้ตามเกิดความไว้วางใจ และสามารถกระตุ้นผู้ตามให้กระทำการต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ

2. ผู้ตาม (Followers) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่รับอิทธิพลจากผู้นำ ที่ต้องการรูปแบบภาวะผู้นำที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับ พื้นฐานความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์

3. สถานการณ์ (Situation) หมายถึง เหตุการณ์และสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน จึงต้องใช้วิธีพิจารณาที่เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ปัจจัยทั้ง 3 ประการข้างต้นนี้ จะมีผลต่อรูปแบบของภาวะผู้นำที่แสดงออกมา เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ภาวะผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลสร้างอิทธิพลอันมีผลการกระทำหรือพฤติกรรม ความคิดจิตใจความรู้สึกทำให้บุคคลเกิดพฤติกรรมไปในทางที่ผู้นำประสงค์ การสร้างอิทธิพลนั้นอาจออกมาได้ในหลายรูปแบบ อาทิ การข่มขู่ การบังคับการจูงใจ การโน้มน้าวจิตใจ เป็นต้น แต่จากการศึกษา พบว่า การให้อิทธิพลในทางลบ เช่น การบังคับนั้น ไม่ก่อให้เกิดผลดีในระยะยาว เพราะการบังคับข่มขู่เป็นการสร้างความกลัว และความกดดันในการทำงานอันจะก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจในการทำงานได้

นอกจากนี้ ผู้นำต้องสามารถจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชากล้าแสดงออก กล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล ไม่กลัวในผลที่จะเกิดขึ้นเพราะหากกลัวหรือคิดแต่เพียงว่าจะเกิดผลเสียจึงไม่กล้าทำการใด ๆ ผลงานก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้เลยผู้นำต้องพยายามเสริมสร้างบรรยากาศแห่งการสร้างสรรค์ การมีความคิดริเริ่มสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพราะ

ปัญหาหนึ่ง ๆ นั้น มิใช่มีทางแก้ไขเพียงทางเดียว หากแต่มีหลายวิธีที่จะแก้ไข ซึ่งต้องอาศัยการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ค้นหาวิธีที่ดีที่สุด

ในส่วนของผู้ตาม (Followers) ต้องแสวงหาความเชื่อไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ผู้นำต้องไว้วางใจผู้ตามโดยการให้อำนาจบางส่วนในการดำเนินงาน ในการตัดสินใจและที่สำคัญคือตัวผู้นำต้องมีความตั้งใจจริงที่จะทำงาน และรู้ให้มากกว่าสมาชิกในกลุ่มหรือผู้ตาม สามารถให้แนวทาง และแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ให้ผู้ตามหรือสมาชิกในกลุ่มได้

สรุปว่า ความสามารถดังกล่าวจะช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ตามในการที่จะปฏิบัติตาม ยกตัวอย่าง เช่น ผู้จัดการท่านหนึ่งเมื่อได้รับตำแหน่งใหม่ ๆ ผู้ใต้บังคับบัญชามีความสงสัยในความสามารถว่าสามารถเข้าใจ และให้คำปรึกษาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้หรือไม่ เพราะผู้จัดการใหม่ท่านนี้มาจากธุรกิจที่แตกต่างกัน และไม่มีความรู้พื้นฐานในงานด้านนี้เลย แต่หลังจากที่ท่านผู้จัดการได้ใช้เวลาศึกษาเรียนรู้งานและสามารถให้คำปรึกษา คำแนะนำที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้ ผู้จัดการท่านนี้ก็เป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อถือความเชื่อมั่นจากผู้ใต้บังคับบัญชา และทำงานร่วมกันได้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี

5. พุทธวิธีการวางแผนเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

ความสืบเนื่อง เมื่อว่าตามคานิยามและหน้าที่ของนักบริหารดังกล่าวมานี้ เราต้องยอมรับว่า หลังจากตรัสรู้ในวันเพ็ญกลางเดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว ในขั้นนี้ ยังไม่มีการบริหารในพระพุทธศาสนา การบริหารเกิดขึ้น เมื่อมีสมาชิกใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 2 เดือน นั่นคือ เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา แก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชา ท่านอัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตา เห็นธรรมแล้วขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะด้วยพุทธดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” เราจะเห็นได้ว่าในพุทธดำรัสนี้ มีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการอุปสมบทไว้ชัดเจนว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” นั้นหมายถึงว่า มีการกำหนดวัตถุประสงค์ส่วนตัวเพื่อให้สมาชิกใหม่ได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายึดเป้าหมายเดียวกัน คือ มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในโอกาสอื่นว่า พรหมจรรย์ (การบวช) นี้ไม่ได้มีไว้สำหรับแสวงหาลาภสักการะและคำสรรเสริญ ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อศีล สมาธิ และปัญญาเท่านั้น แต่มีไว้เพื่อเจโตวิมุตติหรือความหลุดพ้นแห่งจิต

ในพุทธวิธีเกี่ยวกับการวางแผนนี้ สิ่งที่สำคัญมากคือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้บริหารต้องมีจักขุมตา แปลว่า มีสายตาวัดยาวไกล คือมองการณ์ไกล วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสาร ให้สมาชิกภายในองค์กรยอมรับ และดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางนั้นองค์กรทั้งหมด ก็จะถูกขับเคลื่อนไปด้วยวิสัยทัศน์นี้ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทาง ในพระพุทธศาสนาไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดที่จุดเดียวคือวิมุตติ (ความหลุด พ้นทุกข์) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม ฉันท ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือวิมุตติรส ฉันทนั้น”

การถือเอาความหลุดพ้นทุกข์เป็นวัตถุประสงค์ส่วนตัวสำหรับสมาชิกทุกคน ในพระพุทธศาสนานี้ใช้ได้กับผู้ยังไม่บรรลुเป็นพระอรหันต์ แต่เมื่อสมาชิคนั้นเป็น พระอรหันต์ได้เจโตวิมุตติ หลุดพ้นทุกข์แล้ว วัตถุประสงค์ของเขาก็เปลี่ยนไป นั่นคือแทนที่จะดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว พระอรหันต์จะดำเนินชีวิตเพื่อช่วยคนอื่นให้หลุดพ้นทุกข์ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพันพรรษาแรก มีภิกษุผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ 60 รูป พระพุทธเจ้าทรงวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนาแล้วส่งพระสาวกเหล่านั้น ให้แยกย้ายกันไปในทิศทางต่าง ๆ ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกันสองรูป...แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”

เนื่องจากพระสงฆ์มีจำนวนจำกัด พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญชาให้แต่ละรูปไปตามลำพังคนเดียว ส่วนพระองค์เองทรงเลือกไปประกาศธรรมแก่เจ้าลัทธิในแคว้นมคธ คือ ชฎิลสามพี่น้องที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลา 2 เดือน ปราบพยศชฎิลสามพี่น้องและบริวาร จนทำให้พวกเขาหันมาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จากนั้นได้เสด็จไปเทศน์โปรดพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชแห่งแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารและประชาชนชาวมคธพอเห็นว่าชฎิลสามพี่น้องที่พวกตนนับถือได้ยอมเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็คลายทิฐิมานะหันมาตั้งใจฟังธรรม ในที่สุดก็ได้ดวงตาเห็นธรรมและหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาไม่นานนับจากวันตรัสรู้ก็สามารถวางรากฐานพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธ ซึ่งเป็นหนึ่งในแคว้นมหาอำนาจสมัยนั้น นี่เป็นผลจากการวางแผนประกาศพระศาสนาในเบื้องต้นของพระพุทธเจ้า

ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ประสบความสำเร็จในการประกาศพระศาสนา โดยที่หา ผู้บรรลุธรรมตามอย่างพระพุทธองค์ไม่ได้สักคนเดียว พระพุทธเจ้าก็เป็นเพียงพระปัจเจกพุทธะ คือ ผู้ตรัสรู้เฉพาะตนที่ไม่สามารถสอนคนอื่นให้ตรัสรู้ตามได้ จึงไม่ใช่ผู้บริหาร แต่เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสามารถสอนให้คนอื่นตรัสรู้ตามได้ พระองค์จึงเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สามารถจัดตั้งองค์กรพระพุทธศาสนา และเป็นนักบริหารกิจการพระพุทธศาสนา

ในการวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนาดังกล่าวนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวัตถุประสงค์สำหรับให้สมาชิกในองค์กรทุกคนถือปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน นั่นคือให้สมาชิกยึดความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว หรือความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่นเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิต การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว เรียกว่า อตตहितสมบัติ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่น เรียกว่า พรหิตปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงมีทั้งอตตहितสมบัติที่เกิดจากพระปัญญาคุณ และพรหิตปฏิบัติที่เกิดจากพระกรุณาคุณ จึงทรงวางรากฐานในการประกาศพระศาสนาด้วยการแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระอรหันต์ 1,250 รูป ในวันมาฆบูชา หลังจากตรัสรู้ได้ 9 เดือน

โอวาทปาติโมกข์ หมายถึง คำสอนที่เป็นหลักสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอรหันต์เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไป ในโอวาทปาติโมกข์นี้ มีการกำหนดให้ นิพพานหรือความหลุดพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม แนวทางปฏิบัติธรรมให้ยึดหลัก 3 ประการ คือ ไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำดีให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้ผ่องใส นอกจากนี้ยังกำหนดวิธีการประกาศพระพุทธศาสนาว่า ให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยขันติหรือความอดทน ไม่ให้ใช้การว่าร้ายหรือการเข่นฆ่า ประหัตประหาร เพื่อบีบบังคับให้คนหันมานับถือพระพุทธศาสนา

สรุปว่า พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพจะเห็นได้ว่าการวางแผนเพื่อบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้นมีการใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจขององค์กรคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน องค์กรพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตขึ้นมาได้เพราะผลจากวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้า

6. พุทธวิธีการบริหารงานเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวช ที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบบัญญัติ จตุตถกรรม พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธีอุปสมบทเรียกว่าพระอุปัชฌาย์ การรับคนเข้ามาอุปสมบทต้องได้รับความเห็นชอบ เป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่ประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้ว พระบวชใหม่จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์ โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนกว่าจะมีพรรษาครบ 5 พรรษา จึงเรียกว่านีสัมมุตตะกะ คือผู้พ้นจากการพึ่งพา พระอุปัชฌาย์ ดังนั้นกระบวนการฝึกอบรมพระบวชใหม่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งกระบวนการนี้ก่อให้เกิดระบบโรงเรียนในวัด ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาที่สำคัญในอินเดีย เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทาระบบการศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาบุคลากร トラบใดที่บุคลากรนั้นยังไม่บรรลุนั้นพระอรหันต์เขาผู้นั้นต้องได้รับการศึกษาอบรมตลอดไป เรียกว่าเป็นเสขะ คือ ผู้ยังต้องศึกษา ต่อเมื่อสำเร็จการศึกษาเป็นพระอรหันต์แล้วจึงเรียกว่าเป็นอเสขะ คือผู้ไม่ต้องศึกษา

กระบวนการจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกอบรม (Training) ที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการเรียนการสอนในทางทฤษฎี (Teaching) เมื่อกล่าวในเชิงบริหารเราต้องยอมรับว่าพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษา

การศึกษอบรมในพระพุทธศาสนายึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังจะเห็นได้ จากการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสี่เหล่า และทรงจำแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษอบรมไปตามจรีต 6 และที่สำคัญมากก็คือ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเองดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตุมเหติ กิจจํ อาตปปี อุกขาตาโร ตถาคตา เธอทั้งหลายต้องทำความเพียรเพิกกิเลสเอง พระตถาคตเจ้าเป็นแต่ผู้บอกทาง”

สรุปว่า บุคลากรที่ได้รับการพัฒนาแล้วก็จะได้รับการจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานภายในองค์กรตามความรู้ความสามารถ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะ ในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนามีระบบการให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งเทียบได้กับการใช้พระเดชพระคุณในสมัยปัจจุบันนั่นคือ ใครทำดีก็ควรได้รับการ ยกย่อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษดังพระบาลีที่ว่า “นิคคณเห นิคคหารหํ ปคคณเห ปคคหารหํ ชมคณที่ควรชม ยกย่องคนที่ดีควรยกย่อง” เราจะเข้าใจระบบการให้รางวัล และการลงโทษ

7. พุทธวิธีการอำนวยการเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยอรรถกถาสมบัติ และปริทศสมบัติจึงสามารถใช้ภาวะผู้นำบริหารกิจการพระพุทธศาสนาให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อรรถกถาสมบัติที่สำคัญในการบริหารของพระพุทธเจ้าก็คือความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป ในการสื่อสารเพื่อการบริหารแต่ละครั้งพระพุทธเจ้าทรงใช้หลัก 4 ส. ซึ่งคำอธิบายเชิงประยุกต์เข้ากับการบริหารดังต่อไปนี้

1. สันทสนา (แจ่มแจ้ง) หมายถึง อธิบายขั้นตอนของการดำเนินงานได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งช่วยให้สมาชิกปฏิบัติตามได้ง่าย

2. สมาทปนา (จงใจ) หมายถึง อธิบายให้เข้าใจและเห็นชอบกับวิสัยทัศน์จนเกิดศรัทธาและความรู้สึกว่าจะต้องฝ่าฟันให้ไกลและไปให้ถึง

3. สมุตเตชนา (แก้กลัวกลัว) หมายถึง ปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองและมีความกระตือรือร้นในการดำเนินการไปสู่เป้าหมาย

4. สัมปหังสนา (ร่าเริง) หมายถึง สร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบกัลยาณมิตรซึ่งจะส่งเสริมให้สมาชิกมีความสุขในการทำงาน

ความสามารถในการจูงใจคนของพระพุทธเจ้า ตรงกับพระสมัญญาว่า ตถาคต หมายถึง คนที่พูดอย่างไรแล้วทำอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีภาวะผู้นำสูงมาก เพราะทรงสอนให้รู้ (ยถาวาที) ทำให้ดู (ตถาการี) และอยู่ให้เห็น (ยถาวาที ตถาการี) ยิ่งไปกว่านั้น การสั่งการแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยอมรับได้ง่าย เพราะไม่ทรงใช้วิธีเผด็จการ แต่ทรงใช้วิธีการแบบธรรมาธิปไตย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแรงจูงใจในการทำ ความดี ซึ่งเรียกว่า อธิปไตย 3 ประการ (ที.ปา. (ไทย) 11/228/231: อัง.ติกก (ไทย) 20/479/186)

1. อัตตธิปไตย การทำความดีเพราะยึดผลประโยชน์หรือความพอใจของตนเป็นที่ตั้ง

2. โลกาธิปไตย การทำความดีเพราะต้องการให้ชาวโลกยกย่อง นั่นคือยึดทัศนคติหรือคะแนนนิยมจากคนอื่นเป็นที่ตั้ง

3. ธรรมาธิปไตย การทำความดีเพื่อความดี ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นั่นคือยึดธรรมคือหน้าที่เป็นสำคัญแม้พระพุทธเจ้าจะประกาศว่า พระองค์เป็นธรรมราชา แต่ก็ไม่ทรงใช้อำนาจเบ็ดเสร็จโดยลำพังพระองค์เองตามแบบราชาธิปไตย ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าทรงกระจายอำนาจในการบริหารให้กับคณะสงฆ์ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะแรงจูงใจในการบริหารของพระพุทธเจ้าผู้หมดกิเลสแล้ว ย่อมไม่ใช่เพื่อความยิ่งใหญ่ส่วนพระองค์ การบริหารของพระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่อัตตธิปไตย นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงบริหารกิจการพระพุทธศาสนาไปตามคำนิทา และสรรเสริญของชาวโลก การบริหารของพระองค์จึงไม่ใช่โลกาธิปไตย พุทธวิธีบริหารเป็นธรรมาธิปไตย เพราะพระพุทธเจ้า ทรงยึดธรรม คือ หลักการสร้างประโยชน์สุขเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักการบริหารของพระองค์ไว้ว่า

“พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมสักการธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา เป็นธรรมาธิปไตย ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองที่เป็นธรรม” เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงยึดหลักธรรมาธิปไตยนี้เอง จึงไม่มีการตั้งใคร เป็นศาสดาสืบต่อจากพระพุทธองค์ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ทูลถามว่า จะทรงตั้งใครเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า จะไม่ทรงตั้งใครเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์ ทั้งนี้

เพราะทรงประสงค์ จะให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองตามที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วจะเป็นศาสดาของพวกเธอเมื่อเราล่วงลับไป”

สรุปว่า ภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วไม่นาน พระมหากัสสปะได้ปฏิบัติ ตามพุทธพจน์นี้ โดยเรียกประชุมพระอรหันต์ 500 รูป เพื่อสังคายนาพระธรรมวินัย ให้เป็นหมวดหมู่สำหรับใช้เป็นหลักอ้างอิงในการบริหารกิจการพระศาสนา นับแต่นั้นมาการบริหารกิจการพระศาสนาก็ยึดพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเป็นหลัก โดยมีคณะสงฆ์เป็นองค์กรบริหารสูงสุดสืบต่อมาจนทุกวันนี้

8. พุทธวิธีการกำกับดูแลเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม

การกำกับดูแลเป็นการควบคุมสมาชิกภายในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลในการบัญญัติ พระวินัยไว้ 10 ประการ เช่น เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้เริ่ดงายอายุ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

การบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องช่วยให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองและมีเกณท์ ในการประเมิตนเอง เมื่อเห็นว่าตนทำผิดพลาดไปจากมาตรฐานความประพฤติ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และความผิดพลาดนั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดต้องถูกขับออกจากหมู่คณะ หรือขาดจากความเป็นภิกษุ พระสงฆ์แต่ละรูปจะสารภาพความผิดพลาดต่อเพื่อนพระสงฆ์ด้วยกัน พิธีสารภาพ เรียกว่า การแสดงอาบัติซึ่งลงท้ายด้วยคำมั่นสัญญาว่า จะไม่ทำผิดอย่างนั้นอีกต่อไป (น ปุณฺณว กสิสสามิ)

เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระภิกษุนำศีลสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เหล่านั้นมาสวด ให้กันและกันฟังทุกกึ่งเดือนในวันพระ 15 ค่ำ ประเพณีปฏิบัตินี้เรียกว่าการสวดปาฏิโมกข์ ในตอนจบของศีลสิกขาบทแต่ละข้อ ผู้สวดก็จะถามที่ประชุมสงฆ์ว่า “กจฺจิตถ ปริสสุธา ทานํทํหยาบรสิสุทฺธํในศีลสิกขาบทนี้แล้วหรือ” ยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธเจ้ายังได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุทำการปวารณาต่อ คณะสงฆ์ในวันออกพรรษา การปวารณา หมายถึง การอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันด้วยคำว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอปวารณาต่อสงฆ์ เพราะเห็นก็ดี เพราะได้ยิน ก็ดี เพราะสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลายจงอาศัยความกรุณาว่ากล่าวข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าเห็นว่าผิดพลาด ก็จักแก้ไขปรับปรุงตัวเอง”

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีการในการกำกับดูแลเพื่อให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเอง มีการประเมิตนเอง และมีการกระจายอำนาจให้ คณะสงฆ์กำกับดูแลกันเอง ในกรณีที่เกิดข้อพิพาทขัดแย้ง ซึ่งเรียกว่าอธิกรณ์ขึ้นในองค์กรสงฆ์ อันเนื่องมาจากพระสงฆ์บางรูปไม่ยอมรับการกำกับดูแลนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิธีระงับอธิกรณ์ซึ่งเรียกว่า อธิกรณ์สมณะ

สัมมุขาวินัย คือ วิธีระงับข้อพิพาทด้วยการที่คณะสงฆ์ประชุมพร้อมกันพิจารณาข้อกล่าวหาของฝ่ายโจทก์และคำแก้ต่างของฝ่ายจำเลยแล้วตัดสินโดยยึดหลักพระธรรมวินัย

เยภยยสิกา คือ วิธีระงับข้อพิพาทโดยให้ที่ประชุมสงฆ์ออกเสียงชี้ขาดฝ่ายที่ได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากเป็นฝ่ายชนะ

ติณวิธการกะ คือ วิธีระงับข้อพิพาทด้วยการประนีประนอมยอมความ โดยที่คู่กรณีตกลงเลิกกันไป ไม่ต้องการชำระสะสางให้มากเรื่องเหมือนเอาหม้อมากลบทับปัญหาไว้

สรุปว่า กระบวนการกำกับดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้นั้น เป็นหลักประกันความมั่นคงและความบริสุทธิ์ผุดผ่องของคณะสงฆ์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า เปรียบเหมือนมหาสมุทร ไม่ร่วมกับซากศพที่ตายแล้ว ซากศพที่ตายแล้วใดมีอยู่ในมหาสมุทร มหาสมุทรย่อมนำซากศพที่ตายแล้วนั้นไปสู่ฝั่ง ชัดขึ้นบกโดยพลัน บุคคลใดเป็นผู้ที่ศีล มีธรรมลามก มีความประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ สงฆ์ย่อมไม่ร่วมกับบุคคลนั้น ย่อมประชุมกันยกเธอออกไปเสียโดยพลัน ถึงแม้เธอนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงอย่างนั้นเธอก็ชื่อว่าไกลจากสงฆ์และสงฆ์ก็ไกลจากเธอ

9. บทสรุป

องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการสอนสังคัมศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้ปฏิบัติธรรม เนื่องด้วยหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา อาทิ เช่น วันมาฆบูชา นอกจากจะเป็นวันที่สำคัญของพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นวันที่มีเหตุการณ์สำคัญยิ่งที่ชาวพุทธควรศึกษาและทำความเข้าใจ ให้กระจ่างชัด นำไปใช้เป็นหลักชัยในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข ในฐานะพุทธบริษัทที่รู้แจ้งและเห็นจริง

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง โอวาทปาฏิโมกข์ ที่ถือเป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งให้แก่พระภิกษุ ที่มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย 1250 รูป ในวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว 9 เดือน ในวันนี้ พระองค์ทรงแสดงธรรมปาฏิโมกข์ ให้ภิกษุได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ ไว้ 3 หลักธรรม อันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักการ 3 อุดมการณ์ 4 และวิธีการ 6 หลักธรรมที่ทรงแสดงได้แก่ (ที.ปา. (ไทย) 11/228/228; ม.ม. (ไทย) 12/498/539)

หลักการ 3 หรือหลักคำสอนที่ควรปฏิบัติ ประกอบด้วย (1) การไม่ทำบาปทั้งปวง คือ ลด ละ เลิก ทำบาปทั้งปวง อันได้แก่ อกุศลกรรมบถ 10 ประกอบด้วย ความชั่วทางกาย คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ในทางวาจา คือการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ และในทางใจ คือ การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาท และความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม (2) การทำกุศลให้ถึงพร้อม คือ การทำความดีทุกอย่างตามกุศลกรรมบถ 10 ทั้งความดีทางกาย ทางวาจา และความดีทางใจ ซึ่งหมายถึงการละเว้นหรือการไม่ทำ อกุศลกรรมบถ ทั้ง 10 ข้อ นั่นเอง (3) ทำจิตใจให้ผ่องใส คือ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดจากกิเลสต้นเหตุที่คอยขัดขวางจิตใจไม่ให้เข้าถึงความสงบ ได้แก่ ความพอใจในกาม ความพยาบาท ความหดหู่ท้อแท้ ความฟุ้งซ่าน และความลังเลสงสัย

อุดมการณ์ 4 ประกอบด้วย (1) ความอดทน อดกลั้น คือ ไม่ทำบาปทั้งกาย วาจา ใจ (2) ความไม่เบียดเบียน คือ งดเว้นจากการทำร้าย หรือเบียดเบียนผู้อื่น (3) ความสงบ ได้แก่ การปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย วาจา ใจ (4) นิพพาน ได้แก่ การดับทุกข์ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

และวิธีการ 6 ได้แก่ (1) ไม่ว่าร้าย ไม่กล่าวให้ร้าย โจมตีใคร (2) ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (3) สำรวมในปาฏิโมกข์ คือ เคารพพระเบญจวินัย กฎกติกา รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคัม (4) รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดีในการบริโภคสิ่งต่าง ๆ (5) อยู่ในสถานที่สงัด คือ การอยู่ในสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และ (6) ผีกลัดจิตใจให้สงบ หัดชำระจิตใจให้เกิดความสงบ มีสมาธิอยู่กับปัจจุบัน

ถ้าเราชาวพุทธสามารถนำธรรมะหรือคำสอนของพระพุทธองค์ ปาฏิโมกข์ ที่แสดงในวันมาฆบูชานี้ ไปใช้เป็นแนวทาง เป็นหลักในการดำเนินชีวิต มันใจได้ว่าจะเป็นหนทาง เป็นหลักชัยที่จะนำพาชีวิตของผู้ที่นำไปปฏิบัติจะพบกับความสุข ความเจริญ หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เข้าถึงซึ่งนิพพานอันคือเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา

10. เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2521). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง*. เล่มที่ 10, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิจิตร ศรีสะอ้าน และคณะ. (2523). *สังคมกับองค์การบริหาร*, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สหธรรมิก.

Volume 6 No 1 (January – April 2026)
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2569)

~ AA 56 ~

Wishing Journal Review.
วารสารภาวนาสารปริทัศน์

การพัฒนาจิตและปัญญาเพื่อการสอนสังคมศึกษา

The development of mind and intellect for teaching social studies

พระอธิการปฏิภาณ รตนปญโญ (ทองจันทร์)

นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Athikarnpatiphan Ratanapanyo (Thongchan)

Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail : phrapatiphanthongchan@gmail.com

บทคัดย่อ

การบริหารจิตและเจริญปัญญา เป็นการส่งเสริมให้มีสุขภาพดีจะต้องประกอบไปด้วยการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ครบทุกหมู่ การพักผ่อนร่างกายอย่างเพียงพอ การออกกำลังกายให้แข็งแรงอยู่เสมอ เรียกว่า การบริหารร่างกาย ร่างกายก็จะแข็งแรงสมบูรณ์ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จิตของเราก็เช่นเดียวกัน ในวันหนึ่ง ๆ เราคิดเรื่องต่าง ๆ มากมาย จิตย่อมจะเหนื่อยล้า หากไม่ได้มีการบำรุงรักษาหรือบริหารจิตของเราให้เข้มแข็งผ่องใสบริสุทธิ์ จิตใจก็จะอ่อนแอ หวั่นไหวต่อเหตุการณ์รอบตัวได้ง่าย เช่น บางคนจะแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมออกมาจนเกินเหตุ เมื่ออยู่ในอาการตกใจ ตีใจ เสียใจ โกรธหรือเกิดความอยากได้ เพราะจิตใจอ่อนแอ ชวนมัว การบำรุงรักษาจิตให้เข้มแข็งผ่องใสบริสุทธิ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การบริหารจิต ซึ่งต่างกับการบริหารกาย เพราะการบริหารกายต้องทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวอยู่เสมอแต่การบริหารจิตจะต้องฝึกฝนให้จิตสงบนิ่งอยู่กับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งการฝึกจิตให้สงบ คือการทำสมาธินั่นเอง การทำจิตให้ผ่องใสหรือการฝึกจิต คือ การฝึกสติควบคุมจิตใจให้จดจ่อกับสิ่งที่ทำโดยระลึกอยู่เสมอว่า ตนกำลังทำอะไรอยู่ ต้องทำอย่างไร พร้อมกับระมัดระวังไม่ให้เกิดความผิดพลาด การทำสมาธิ คือ การฝึกควบคุมจิตใจให้จดจ่อแน่วแน่นอยู่กับสิ่งใด สิ่งหนึ่ง โดยไม่เปลี่ยนแปลงจนกว่าจะหยุดทำสมาธิ

คำสำคัญ : การพัฒนา, จิตและปัญญา, การสอนสังคมศึกษา

Abstract

Mental discipline and the cultivation of wisdom are ways to promote good health. This must be accompanied by eating nutritious food from all food groups, getting adequate rest, and exercising regularly to keep the body strong. This is called physical exercise, which makes the body healthy and free from illness. Our mind is similar. Each day we think about many things, and the mind inevitably becomes fatigued. If we do not maintain or discipline our mind to be strong, clear, and pure, it will become weak and easily shaken by surrounding events. For example, some people may display inappropriate behavior when they are startled, overjoyed, saddened, angry, or overcome by desire, because their mind is weak and clouded. Maintaining the mind so that it is strong, clear, and pure is called mental discipline. This differs

from physical exercise: physical exercise requires the body to move constantly, while mental discipline requires training the mind to remain calm and focused on one particular thing. Training the mind to be calm is essentially meditation. Making the mind clear or training the mind means practicing mindfulness—controlling the mind to stay focused on what one is doing, always being aware of what is happening, how it should be done, and being careful to avoid mistakes. Meditation is the practice of controlling the mind to remain firmly concentrated on one object without distraction, until the meditation session ends.

Keywords: Development, Mind and Intellect, Teaching Social Studies

1. บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมที่ได้รับความอบอุ่นและสันติสุขในร่มธรรมแห่งพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาล้วนแต่ก่อกำเนิดมาจากสังคมเล็ก ๆ หรือสังคมปฐมภูมิ ซึ่งประกอบไปด้วยพ่อแม่ลูก จากครอบครัวเดี่ยวมาเป็นครอบครัวขยาย และกลักลับกลายเป็นสังคมทุติยภูมิ ซึ่งประกอบด้วยเพื่อนบ้าน ชุมชน สังคมในชั้นเรียน สังคมที่ทำงาน จากรุ่นสู่รุ่นต่างก็ถือกำเนิดเกิดมาตามเหตุและปัจจัยที่พึงมีพึงเป็นตามหลักพุทธธรรม มีภาษิตชวนคิดว่า “พรหมาติ มาตาปิโตร มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร” บิดา คือผู้ให้กำเนิด มารดา คือผู้รักษา ทั้งสองท่านล้วนแต่มีพลังกายและพลังจิตเป็นปฐมฤกษ์ และนี่คือจุดเริ่มต้นแห่งการดำเนินชีวิต ที่ประกอบด้วยรูปและนามที่มีพลังในการขับเคลื่อนภาระหน้าที่ในการดำเนินชีวิตจากอดีตถึงปัจจุบันและก็จะจกขยายไปถึงอนาคตทุกกาลสมัย และต้องสำรวมเรื่องกาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติสุขอยู่เสมอ มีสมาธิอยู่เสมอที่กำลังดูแลรับผิดชอบและมีปัญญาเป็นเครื่องตรวจสอบอยู่เสมอ ๆ

ปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุนิยมมากมายหลายด้าน ทำให้เกิดปัญหาในบางคนและบางครอบครัวตกเป็นเหยื่อของการผิดหวังด้านความรักความอบอุ่น การมีหนี้สิน หรือปัญหาด้านการเงิน ทั้งหมดเกิดจากมนุษย์ออกคำสั่งผิดประเภทให้จิตที่อยู่ในตัวเราออกไปทำงานกับคนส่วนใหญ่ เกือบจะทุกคนล้วนตกเป็นเหยื่อเหตุการณ์ในวัยเด็กตั้งแต่สังคมปฐมภูมิ ปัญหาการขาดความรัก ความเจ็บปวด หรือภาพที่แสนจะโหดร้ายยังประทับอยู่ในส่วนลึกของจิต ภาพนั้นจะกัดกร่อนความรู้สึกแบบซึมลึกลงไปในชีวิตวิญญาณ แล้วส่งผลให้ร่างกายเจ็บป่วย อารมณ์แปรปรวน การตัดสินใจผิดพลาด แล้วในที่สุดก็นำพาชีวิตของแต่ละคนไปสู่ทิศทางที่ขาดเงินเป็นนิจ มีปัญหาหนี้สินรุมเร้า มีโรคประจำตัว ความสัมพันธ์แย่แยหรือไม่ก้าวหน้าในหน้าที่การงานทั้งหมดนี้เป็นเพราะคนส่วนใหญ่ไม่รู้สาเหตุของปัญหาและไม่ทราบวิธีแก้ไขเพราะจิตใจเหินของชาวพุทธห่างหลักพุทธธรรมในแนวทางในการดำเนินชีวิตที่สันติสุขหรือไม่

2. หลักธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคม

หลายคนอาจเข้าใจผิดไปว่า คำสอนในพุทธศาสนามีแต่เรื่องทุกข์ เป็นเรื่องของจิตใจที่ไกลตัว ไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และเป็นศาสนาเฉพาะตัวบุคคล ซึ่งใครทำอะไรก็ได้รับผลนั้น จึงไม่จำเป็นต้องใส่ใจกับคนรอบข้างหรือสังคม แต่ในความเป็นจริงแล้ว กลับตรงกันข้าม เพราะโดยธรรมชาติแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น ย่อมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไปหมด

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนเรื่องของธรรมชาติ ความจริงของธรรมชาติ และกฎของธรรมชาติ ที่ทุกสิ่งทุกอย่างมีสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันหมด ดังนั้น การกระทำของบุคคลแต่ละคน ย่อมมีผลกระทบต่อสังคม ในทาง

กลับกัน การเปลี่ยนแปลงของสังคมย่อมมีอิทธิพลต่อบุคคลด้วย นอกจากนี้ พุทธศาสนายังมีจุดหมายอยู่ที่ความสุข ดังคำกล่าวที่ว่า "ทุกข์สอนให้รู้จัก สุขสอนให้เข้าถึง" เพราะความทุกข์เป็นปัญหาสำคัญที่คนเราต้องการกำจัดให้หมดไป พุทธศาสนาจึงเริ่มด้วยการชี้ให้เห็นตัวปัญหาหรือทุกข์เสียก่อน จากนั้นจึงสอนให้รู้ถึงสาเหตุของปัญหาหรือสาเหตุของทุกข์ แสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์เมื่อปัญหาหรือทุกข์หมดไป และเสนอแนวทางปฏิบัติที่จะแก้ไขปัญหาหรือทุกข์ ซึ่งคำสอนชุดนี้คือ อริยสัจ 4 อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคนั่นเอง

สำหรับผลลัพธ์เมื่อทุกข์หมดไปคือ นิพพาน อันเป็นความสุขสูงสุด และเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาด้วย แต่จุดหมายเฉพาะหน้าของพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติตนให้มีความสุขในทุกที่ทุกเวลา ไม่ว่าสถานการณ์รอบตัวจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ความสุขนั้นมีหลายระดับ ถึงแม้การที่เข้าถึงความสุขในแต่ละระดับ จะเป็นเรื่องที่เราต้องทำด้วยตนเองก็ตาม แต่สิ่งแวดล้อมและสังคมก็เป็นทั้งปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยขัดขวางการเข้าถึงความสุขของเราเองด้วย

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีมิติมุมมองต่อทรัพยากรมนุษย์หรือคนทำงานที่ว่า คนเราจะเก่งหรือมีความรู้ ความสามารถเพียงอย่างเดียวไม่ได้ สิ่งที่สำคัญ คือ คนทุกคนจะต้องมีคุณธรรมและความดีอยู่ในคน ๆ นั้นด้วย กล่าวคือ พระพุทธศาสนาจะเป็นหลักวิชาที่จะพัฒนาให้คนเป็นคน (จรรยา) คนเก่ง (วิชา) จึงจะได้ชื่อว่าเป็นทุนแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (วิชาจรณสัมปันโน) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น พระพุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธแนวคิดทฤษฎีแบบตะวันตก หากแต่หลักการทางพระพุทธศาสนานั้นกลับสอนให้นำเอาหลักวิชามานุภาพการร่วมกัน เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์เพียบพร้อมและสอดคล้องอย่างลงตัวตามหลักและกฎแห่งธรรมชาติ

ปัญหาการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกรูปนาม มีมานานแค่ไหนแล้วที่มนุษย์ตามหาเคล็ดลับแห่งความสำเร็จ เข้าสัมมนาที่ครั้งแล้วเพียงเพื่อต้องการรู้ว่าทำอะไรถึงจะร่ำรวยเป็นที่ตั้งหรือไม่ การให้ความสำคัญด้านจิตใจในแนวทางการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาจิตและปัญญาตามแนวอานาปานสติภาวนาเพื่อความฉลาดรู้ทางอารมณ์ทำให้เห็นแจ้งในสังขารธรรมในสังคมตั้งแต่ปัจเจกบุคคลถึงคณะบุคคลกล่าวคือรูปนามและสามัญลักษณ์ 3 คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือในอริยสัจสี่นั้นเป็นแนวตามพุทธประสงค์ เป็นคำสอนของพระบรมศาสดา ผู้ที่ตามหาก็คัดค้านแนวทางปฏิบัติดังกล่าว ย่อมถือว่าผู้นั้นได้คัดค้านพุทธะพจน์ และถือว่าเป็นผู้ทำลายศรัทธาอันดีของผู้อื่นเท่ากับว่าเป็นผู้ทำให้ผู้ปฏิบัติผู้อื่นผิดหวังในการที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานหรือแม้แต่วิปัสสนาญาณ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีมิติมุมมองต่อทรัพยากรมนุษย์หรือคนทำงานที่ว่า คนเราจะเก่งหรือมีความรู้ ความสามารถเพียงอย่างเดียวไม่ได้ สิ่งที่สำคัญ คือ คนทุกคนจะต้องมีคุณธรรมและความดีอยู่ในคน ๆ นั้นด้วย กล่าวคือ พระพุทธศาสนาจะเป็นหลักวิชาที่จะพัฒนาให้คนเป็นคน (จรรยา) คนเก่ง (วิชา) จึงจะได้ชื่อว่าเป็นทุนแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (วิชาจรณสัมปันโน) แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น พระพุทธศาสนาก็มิได้ปฏิเสธแนวคิดทฤษฎีแบบตะวันตก หากแต่หลักการทางพระพุทธศาสนานั้นกลับสอนให้นำเอาหลักวิชามานุภาพการร่วมกัน เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์เพียบพร้อมและสอดคล้องอย่างลงตัวตามหลักและกฎแห่งธรรมชาติ

อนึ่งการพัฒนาและส่งเสริมความสุขทางใจคนไทยในต่างแดนรวมถึงชุมชนและเยาวชนจึงเป็นภาระหน้าที่อย่างหนึ่งที่พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นเจ้าอาวาสแต่ละวัดและบุคลากรผู้เป็นอุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์กลางขับเคลื่อนและพัฒนาพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย ชุมชน และมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวศรัทธาของชาวชุมชนจึงสามารถที่จะนำพาให้ประชาชนคนไทยในชุมชนนั้น ๆ

และผู้ที่มาประกอบสัมมาชีพในแดนไกล ร่วมมือกันเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาคนไทยในชุมชนนั้น ๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าและความสุขทางใจของคนไทยชุมชนทั้งด้านความเป็นอยู่ การศึกษา สภาพแวดล้อม ทางกายภาพด้านต่าง ๆ ภายในชุมชนของสังคมไทย รวมถึงการเป็นตัวแทนประชาชนในชุมชนในการติดต่อ ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำพาสังคมชุมชนให้เจริญในทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะทางจิตซึ่งเป็นความสุข ที่ออกมาจากภายในนั่นเอง

3. ทำไมจึงต้องมีการพัฒนาจิตและปัญญา

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาจิต ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญ และยังถือเป็นหน้าที่ ของพุทธบริษัทที่จะต้องให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีคุณค่าต่อชีวิตเป็นอย่างมากและยังส่งผล ทำตนให้เป็นผู้ ประเสริฐขึ้นในสังคมได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสวิธีพัฒนาจิตที่เรียกว่า “จิตตภาวนา” หรือ “สมาธิ” ไว้ เพื่อให้ เราได้ศึกษาพัฒนาจิต จิตของมนุษย์นั้นเดิมเป็นจิตที่ประภัสสร สะอาดไม่มีมลทิน และความเศร้าหมองใด ๆ เหมือนจิตของเด็กแรกเกิดที่เต็มไปด้วยความบริสุทธิ์ เต็มไปด้วยขั้น 5 อันบริสุทธิ์และมีความสมบูรณ์พร้อม แต่ไม่มีสติรู้ ไม่มีปัญญารักษา พอชีวิตนี้เจริญเติบโตขึ้น สังขาร ล่วงกาลผ่านวัยไป ความพึงพอใจ ความไม่พึงพอใจ ความคิด ความหวัง ความรัก ตลอดถึงความชัง ได้เข้ามาในจิตบ่อยครั้งขึ้น กระทบสัมผัสแล้วจึงก่อให้เกิด ความรู้สึก คือเวทนา ถูกใจก็เป็นสุข มีความรู้สึก ไม่ถูกใจก็เป็นทุกข์หรือเฉย ๆ จะเห็นว่าธรรมชาติเหล่านี้ เมื่อ สัมผัสแล้วรู้สึกได้ด้วยใจในอายตนะนั้น ๆ หรือมีวิญญาณเกิดขึ้น บางครั้งตั้งอยู่ บางครั้งดับไป เกิดขึ้นเพราะมี เหตุปัจจัยให้เกิดแล้ว พอสิ้นเหตุปัจจัย จิตนั้นก็ดับไป แต่ความพอใจและความไม่พอใจ ความไม่แน่ใจก็ยังค้าง คาติดในใจอยู่ตลอดเวลา หากจิต คิดไม่ดีย่อมส่งผลกระทบต่อการฝึกปฏิบัติ ต่อการพัฒนาต่อการกระทำและ คำพูดได้ เมื่อฝึกได้ดีแล้ว ย่อมไม่มีความทุกข์ใด ๆ เกิดขึ้นภายในจิตใจ เพราะเป็นเรื่องของการใช้กำลังสติและ ปัญญาของตน

ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้มีปัญญาควรรักษาจิต ที่เห็นได้ยากยิ่ง ละเอียดยิ่ง ขอบใจหาแต่อารมณ์ที่ปรารภณา เพราะจิตที่คุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/36/36) จิตนั้นถ้าฝึกให้สงบระงับดีแล้ว ย่อมมองเห็นสิ่งทั้งปวงตามสภาพความเป็นจริง ปัจจุบันส่วนมาก ท่านจะให้เราฝึกการกำหนดรู้ คือให้ฝึกสติระลึก รู่อยู่กับปัจจุบันให้ได้ก่อนตามหลักสติปัฏฐาน เพราะทุกส่วนในร่างกายนี้เป็นเพียงอุบายให้สติมาระลึกรู้เท่านั้น เพียงเพื่อรู้เพียงเพื่ออาศัยระลึกอยู่เสมอ การปฏิบัติที่เป็นฐานวิปัสสนา คือให้ฝึกสติระลึกรู้อาการกาย เวทนา จิต และธรรม ให้เป็นเพียงสักแต่ว่ารู้เฉย ๆ อย่าให้เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา รู้แล้ววาง รู้ความจริงที่ว่าสิ่งที่ กระทบนั้น มันเป็นเพียงมายา ให้เห็นการเกิดดับในจิตเท่านั้น จิตนี้ย่อมดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก ผู้มีปัญญาสามารถควบคุมให้ตรงได้ เหมือนช่างศร ดัดลูกศรให้ตรง (ขุ.ธ. (ไทย) 25/34/35) เหมือนปลาที่ยกขึ้น จากน้ำโยนไปบนบก ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจึงต้องฝึกให้มีสติเห็นความ ว่างเปล่า ความไม่มีตัวตนที่ควรแก่การยึดมั่น ถือมั่น การฝึกจิตหรือพัฒนาจิตนั้น เป็นเรื่องที่สำคัญมาก สำหรับชาวพุทธทุกคน องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ เจ้าจึงได้ทรงวางหลักสำหรับการฝึกจิตไว้อย่างเป็นระบบ โดยการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน 4 เริ่มตั้งแต่ กายา นุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึงการฝึกจิต ที่เป็นไปในทางกาย เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึงการฝึกจิต เพื่อรู้และเข้าใจทางเวทนา ซึ่งเป็น พื้นฐานสำหรับการฝึกจิตตามนุปัสสนาและธมมานุปัสสนาแม้โดยความเป็นจริง รูปนามจะมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก แต่จิตถือเป็นกลไกสำคัญแห่งกระแส โลกและชีวิต

4. ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาจิต

การพัฒนาจิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา จัดเป็นหลักจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในมหาสติปัฏฐานสูตร คือการตั้งสติกำหนดพิจารณา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน เราเขา คือมีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว พุ่งชานหรือเป็นสมาธิ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551: 183) หรือเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยการ กำหนดรู้ทางจิตอย่างหนึ่งในบรรดาอาการของจิตที่ปรากฏอยู่ คำว่า “สติปัฏฐาน” แปลว่า ธรรมเป็น ที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน สติเป็นประธานในสัมปยุตตธรรมทั้งหลายแล้วตั้งอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายมีกาย เป็นต้น ชื่อว่า สติปัฏฐาน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์ต่อการฝึกจิต และ สติปัฏฐานเป็นการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์เช่นกัน อารมณ์ที่ตั้งของสติทางฐานกายเป็นรูป ทางฐานเวทนา ฐานจิตเป็นนาม ฐานธรรมเป็นทั้งรูปทั้งนาม เพราะการปฏิบัติฐานกาย เวทนา จิต เท่ากับเป็นการปฏิบัติ ที่ฐานธรรมสติปัฏฐาน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553: หน้า 6)

ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวว่า จิตนี้มันเป็นธาตุชนิดหนึ่ง แต่เป็นธาตุที่ไม่มีรูปร่าง มันเป็นธาตุฝ่ายนามธรรม เด็ก ๆ หรือคนที่เรียนรู้แต่เรื่องของ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ก็ไม่อาจจะเข้าใจว่า แม้จิตก็เป็นธาตุชนิดหนึ่ง คือ เป็นพวกวิญญานธาตุ แม้แต่ความว่างก็เป็นวิญญานธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งมันเป็นธาตุแห่งความว่างเคลื่อนไหวได้เร็ว และรู้สึกได้เร็ว จึงควรพิจารณาเห็นจิตในจิตภายในอยู่ หรือพิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกอยู่ หรือพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในจิตอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในจิตอยู่หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในจิตอยู่ (พุทธทาสภิกขุ, 2545: 315) เพราะว่าจิตนั้นมีความซับซ้อน และมีกระบวนการทำงานที่เหนือความคาดหมายและเป็นปภัสสร แต่ต้องมีสติรู้เท่าทันจิตหรือจิตตสังขาร คือความคิด หรือรู้เท่าทันอาการของจิต คือ เจตสิก รู้เท่าทันขณะ เกิดขึ้นบ้างรู้เท่าทันขณะที่กำลังแปรปรวน (คือกำลังคิดปรุงแต่ง) อยู่บ้าง หรือขณะดับไปแล้วบ้างก็ตามที่ พร้อมทั้งอาการรู้อยู่ในขณะนั้นว่า “จิตมีราคะ จิตไม่มีราคะ, จิตมีโทสะ จิตไม่มีโทสะ, จิตมีโมหะ จิตไม่มีโมหะ, จิตหุดหู่ จิตคิด พุ่งชาน (จิตปรุงแต่ง) จิตเป็นสมาธิ, จิตมีสิ่งอื่นยิ่งกว่า, จิตหลุดพ้น จิตไม่หลุดพ้น” (ที.ม. (ไทย) 10/381/98) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการกำหนดรู้จิต ว่าขณะนี้มีอาการอย่างไร หรือสตรียะลึกรู้เท่าทัน พิจารณาจิต (จิตตสังขารหรือมนสังขาร เช่น ความคิด, ความนึก คือสภาวะทางธรรมารมณ์ต่าง ๆ) รวมทั้งอาการของ จิตหรือริยาของจิต (เจตสิก) เช่น ราคะ, โทสะ, โมหะ, พุ่งชานที่เกิดเศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเป็นอารมณ์ คือมีสติรู้จิตตสังขารตามสภาพเป็นจริงที่เป็นอยู่ในขณะนั้น (เห็นจิตในจิต) เช่น จิตมีราคะ โทสะ โมหะ, จิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ว่าปราศจากราคะ โทสะ โมหะ, จิตหุดหู่ก็รู้ชัดว่าหุดหู่ หรือจิตพุ่งชาน ก็รู้ชัดว่าจิตพุ่งชาน ทั้งของตนเองและของบุคคลอื่น เพื่อเป็นเครื่องรู้ เครื่องระลึกรู้ เครื่องเตือนสติ และเห็น การเกิด ๆ ดับ ๆ ว่าเป็นไปตามธรรม คือสภาวะธรรมหรือธรรมชาติ ล้วนไม่เที่ยงของจิตตสังขารดังกล่าว เห็นจิตในจิต หรือจิตเห็นจิต ถ้าเข้าใจขั้น 5 ก็จักเข้าใจได้ว่า หมายถึงการมีสติเห็นจิตตสังขารที่บังเกิดขึ้น (จิตสังขารหรือมนสังขารหรือความคิดในขั้น 5 ล้วนเป็นสิ่งเดียวกัน) ตามที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร คือ จิตมีราคะเป็นเจตสิก คือ อาการของจิตที่ประกอบด้วยราคะ กล่าวคือกลุ่มของความคิดพุ่งชานหรือ ปรุงแต่งที่ประกอบด้วยความกำหนัด ความปรารถนาในกามทั้ง 5 จิตมีโทสะเป็นเจตสิก คือ อาการของจิตที่ประกอบด้วยโทสะ กล่าวคือกลุ่มของความคิดนึกหรือ พุ่งชานที่ประกอบด้วยความโกรธความขุ่นเคือง

จิตมีโมหะเป็นเจตสิก คือ อาการของจิตที่ประกอบด้วยโมหะความหลง หรือกลุ่มของความคิดนึก หรือ ฟุ้งซ่านที่ประกอบด้วยความรู้จริง จิตหดหู่เป็นเจตสิก ในข้อที่ 25 ในเจตสิก 52 เป็นกลุ่มอาการของความคิดนึกหรือฟุ้งซ่านปรุงแต่ง ที่ทำให้เกิดความหดหู่ใจ แห้งเหี่ยวใจ จิตฟุ้งซ่าน เป็นอาการของจิตอย่างหนึ่ง ที่เรียก อุทธัจจะในข้อที่ 17 ในเจตสิก 52 เป็นอาการของ จิตที่ฟุ้งซ่านหรือปรุงแต่งไปในสิ่งหรือเรื่องต่าง ๆ จิตเป็น ฌานหรือ มหัคคตะ จิตเป็นฌาน, จิตอยู่ในกำลังฌาน, จิตประกอบด้วยกำลังของฌานอยู่ จิตเป็นสมาธิ จิตมีความตั้งมั่นในสิ่งใดอยู่ จิตมีสิ่งอื่นยิ่งกว่า หมายถึง อาการของจิตเป็นเอกหรือเป็นใหญ่อยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่ เช่น จิตเป็นเอก อยู่กับการกล่าวคำบริกรรม “พุทโธ” หรือจิตเป็นเอกอยู่ในกิจหรืองานใด ๆ หรือจิตเป็นเอกในธรรมที่เป็นเครื่องอยู่เครื่องพิจารณา, หรือจิตหมกมุ่นจดจ่อในสิ่งใดอยู่ จิตวิมุตติหรือจิตหลุดพ้น หมายถึง อาการที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสหรือเจตสิกต่าง ๆ กล่าวคือ ล้วนมี สติระลึกรู้เท่าทัน คือมีสติระลึกรู้ซึ่งจิตหรืออาการของจิต คือเจตสิกที่บังเกิดขึ้น ณ ขณะจิตนั้น ๆ (ที.ม. (ไทย) 10/381/314-315) อาการของจิตทั้งหลาย หรือเจตสิกเหล่านั้น ไม่มีอาการเป็นรูปธรรมแท้จริง แต่อาศัยแฝงอยู่กับสังขารชั้นธังกล่าว คือการกระทำต่าง ๆ เช่น ความคิดที่ประกอบด้วยราคะ, การทำร้ายผู้อื่นทางกายที่ประกอบด้วยโทสะ, การคิดกล่าวร้ายผู้อื่น ที่ประกอบด้วยโมหะ คืออาการหลงไปปรุงจนเกิดทุกข์ จิตคิดฟุ้งซ่านหรือคิดวนเวียน ไม่หยุดหย่อนในเรื่องที่ไร้แก่นสาร คิดไปในอดีต อนาคต คือความคิดที่ประกอบด้วยจิตฟุ้งซ่าน เป็นต้น ดังนั้น วิธีมีสติรู้เท่าทันเวทนา และจิตเป็นหลักปฏิบัติประจำ เมื่อปฏิบัติจนชำนาญแล้ว และเห็นเวทนาในเวทนา เข้าใจถึงใจ และเข้าใจ ปฏิจ্ঞาสมุปบาทดีแล้ว จิตจักรู้สภาพจิตสังขารหรืออาการของจิต (เจตสิก) ที่เกิดขึ้น ในทางปฏิบัติของการเห็น จิตในจิต คือสติเห็นจิตสังขาร เช่น ความคิดที่เกิดขึ้นว่า สักแต่ว่าจิตสังขาร ตามที่พิจารณาอยู่เนื่อง ๆ แล้ว อุเบกขาไม่เอนเอียงไปแทรกแซงด้วยถ้อยคำปรุงแต่ง หรือริยาจิตใด ๆ ดังการคิดเรื่อยเปื่อยหรือฟุ้งซ่านจึง ย่อมยังให้เกิดเวทนาอื่น ๆ ที่อาจเป็นปัจจัยจึงมีต้นเหตุเกิดขึ้น จึงทำให้ เกิดทุกข์อุปาทานอันเร่าร้อน (จิตตานุปัสสนานิเทศ แสดงความหมายของจิตภายใน ที่มีได้หมายถึง จิตภายในและจิตภายนอก) จิตนั้นมี กระบวนการทำงานที่เหนือความคาดหมาย กระบวนการทำให้จิต มีคุณภาพ ถือเป็นเพียงจุดหมายเดียวแห่ง การประพฤติธรรมและปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา

4. อานิสงส์การพัฒนาจิตตามหลักจิตตานุปัสสนา

การพัฒนาจิตทางพระพุทธศาสนา ย่อมมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุด คือการเข้าถึงวิมุตติ ความหลุดพ้นจาก กิเลสทั้งปวง เข้าสู่นิพพาน ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารอีกต่อไป การเจริญวิปัสสนาเป็นวิธี การที่พระพุทธองค์ให้การยอมรับว่า เป็นการปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้อง เป็นหนทางที่จะนำไปสู่การหลุด พ้นเข้าสู่ นิพพานได้ ซึ่งตรงตามเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติวิปัสสนาก็เป็นการฝึกจิตเพื่อให้เกิด ปัญญารู้แจ้งในหลักแห่งการปฏิบัติ พิจารณามองเห็นตามสภาวะธรรมตามความเป็นจริงของมัน ตามหลักของ ไตรลักษณ์ ว่าทุกสิ่งอย่างบนโลกใบนี้ล้วนแต่มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับสั่นไป พระอาจารย์อินทะวังสะเถระ (2545: 55) ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของจิตตานุปัสสนาที่ผู้ปฏิบัติจะพึงได้รับว่า 1) รู้ปัจจุบันธรรม 2) รู้นามธรรม 3) รู้พระ ไตรลักษณ์ 4) ได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุผู้มีฐานาจารย์ (2549: 17-19) ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของจิตตานุปัสสนา ไว้ดังนี้

1) อานิสงส์หลัก ทำให้ผู้ปฏิบัติพ้นจากทุกข์เข้าถึงมรรค ผล นิพพาน อันได้แก่ - โสตาปัตติมรรค และ โสตาปัตติผล - สกิทาคามิมรรค และ สกิทาคามิผล - อนาคามิมรรค และ อนาคามิผล - อรหัตตมรรค และ อรหัตตผล เหล่านี้ถือเป็นผลที่สูงสุดของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในทางพระพุทธศาสนา และเป็นผลสูงสุดในการอบรมจิตของมนุษย์ทั้งปวง

2) อานิสงส์รอง - ทำให้เป็นผู้มีสมาธิ มีความอดทน มีความพากเพียร มีปัญญาในการทำงาน สามารถแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้าในชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ - ทำให้สามารถดับทุกข์ทางใจได้ สร้างกำลังใจให้มีความอดทน ทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้ตาม ทำนองคลองธรรม - ทำให้เกิดบุญกุญแจวิญญูในระดับโลกียะ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถรักษาไว้ซึ่งสถานภาพความเป็น มนุษย์ เพราะผู้ปฏิบัติมีสติสามารถรับรู้วิถีจิตของตนก่อนที่จะดับสิ้นชีวิต ทำให้สามารถปิดบทยุภิมิในภพ ต่อไปได้ ส่วนภพถัดไปไม่แน่นอนขึ้นกับกรรมที่ได้ทำไว้ - ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจวิปัสสนากรรมฐานว่าคืออะไร ปฏิบัติอย่างไรและได้ผลแท้จริงหรือไม่

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2553: 236) ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการเจริญจิตตานุปัสสนาสามารถแบ่งออกได้อีกดังนี้

1) **เกิดความบริสุทธิ์** เมื่อสติจับกับจิตสิ่งที่กำหนดรู้อย่างเดียว และสัมผัสปัญญารู้เข้าใจสิ่งนั้น ตามที่มันเป็น ย่อมเป็นการควบคุมกระแสการรับรู้และความคิดให้บริสุทธิ์ ไม่มีช่องที่กิเลสต่าง ๆ จะเกิด ขึ้นได้ และมองเห็นสิ่งเหล่านั้นเพียงแค่ว่ามันเป็น ไม่มีความรู้สึก ไม่สร้างความคิดคำนึงตามความ โน้มเอียงและความใฝ่ใจต่าง ๆ ที่เป็นสกวิสัยลงไป ก็ย่อมไม่มีความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ ไม่มีช่องที่กิเลสทั้งหลาย เช่น ความโกรธจะเกิดขึ้นได้เป็นการกำจัดอาสวะเก่า และป้องกันอาสวะใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น

2) **เกิดความอิสระ** เมื่อสภาพจิตที่บริสุทธิ์เกิดขึ้นไม่มีกิเลสแล้วก็ย่อมมีความเป็นอิสระด้วย โดยจะไม่วุ่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ เพราะอารมณ์เหล่านั้นถูกใช้เป็นวัตถุสำหรับ พิจารณาแบบสภาวะวิสัยไปหมด เมื่อไม่ถูกแปลความหมายตามอำนาจอาสวะที่เป็นสกวิสัย สิ่งเหล่านั้น ก็ไม่มีอิทธิพลตามสกวิสัยแก่บุคคลนั้นและพฤติกรรมต่าง ๆ ของเขา จะหลุดพ้นจากการถูกบังคับด้วยกิเลส ที่เป็นแรงขับหรือแรงจูงใจไร้สำนึกต่าง ๆ เขาจะเป็นอยู่อย่างที่เราเรียกว่า ไม่อิงอาศัย ไม่ยึดมั่นสิ่งใดในโลก

3) **เกิดปัญญา** เมื่ออยู่ในกระบวนการทำงานของจิตเช่นนี้ ปัญญาย่อมทำหน้าที่ได้ผลดีที่สุด เพราะจะไม่ถูกเคลือบหรือหั่นเหไปด้วยความรู้สึก ความเอนเอียง และอคติต่าง ๆ ทำให้รู้เห็นตามที่มันเป็น คือ รู้ตามความจริง

4) **เกิดความหลุดพ้น** กล่าวคือ เมื่อจิตอยู่ในสภาวะตื่นตัว เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ของมัน และคอยรักษาเท่าที่ของจิตอยู่ได้เช่นนี้ ความรู้สึกเอนเอียงในทางบวกหรือทางลบต่อสิ่งนั้น ๆ ที่ไม่ใช่เป็นไปโดยเหตุผลบริสุทธิ์ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ จึงไม่มีความรู้สึกทั้งในด้านติดใจใคร่อยากได้ (อภิชฌา) และด้านขุ่นหมองขัดข้องใจ (โทมนัส) ปราศจากอาการกระวนกระวายต่าง ๆ เป็นภาวะที่จิตเรียกว่า “พ้นทุกข์” มีความปลอดโปร่ง โล่งเบา ผ่องใส ผ่อนคลาย ผลที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ความจริงก็สัมพันธ์เป็นอันเดียวกัน เมื่อสรุปตามแนวปฏิจางสมุปปาตและ ไตรลักษณ์ ก็ได้ความว่า เดิมมนุษย์ไม่รู้ตัวตนที่ยึดถือไว้ ไม่มีจริง เป็นเพียงกระแสของรูปธรรมนามธรรม ส่วนย่อยจำนวนมากมายที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยกันเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อกัน กำลังเกิดขึ้นและเสื่อมสลาย เปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา อานิสงส์หรือประโยชน์ในการพิจารณากำหนดรู้จิตในจิตนั้น นอกจากจะทำให้เกิดปัญญาหรือ วิปัสสนาญาณแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในการช่วยควบคุมและสั่งสอนตนเองได้

ด้วย เมื่อฝึกหัดตั้งสติกำหนดรู้จิตของตนไปเรื่อย ๆ จนชำนาญแล้ว สติก็รู้เท่าทันจิตของตน คือ สามารถกำหนดรู้จิตของตนเองได้ตลอด เวลา เมื่อจิตคิดจะทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่งาม ไม่ถูก ไม่ต้อง สติสามารถรู้เท่าทันจิตของตนเอง

5. ความสำคัญของการสอนสังคมศึกษา

ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างความต้องการของประชาชนกับจำนวนทรัพยากร เป็นผลทำให้เกิดการกระทำที่แต่ละคนต่างแสวงหาผลประโยชน์ เพื่อความสุขสบายโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น และส่วนรวม การมุ่งเน้นทางด้านวัตถุทำให้เกิด ช่องว่างระหว่างวัตถุกับจิตใจ การหันเหออกจากจารีตประเพณีทำให้เกิดปัญหาทางด้านสังคมขึ้นมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้าน เศรษฐกิจ การเมือง ปัญหาสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้าน คุณธรรมและจริยธรรม

ดังนั้น หากจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุขและมีความเจริญก้าวหน้าควบคู่ไปกับ เทคโนโลยีจึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณของคนในสังคม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551: 10) สาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นวิชาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ สิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต รวมถึงศาสนา ศิลธรรม และจริยธรรม วิชาสังคมศึกษาจึงช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอย่างไร และเข้าใจถึงการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ตามกาลเวลา ตาม เหตุปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจในตนเองและเข้าใจผู้อื่น ยอมรับในความแตกต่าง มีคุณธรรม มีความ อดทน อดกลั้น สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต มีคุณภาพชีวิตที่ดีอยู่ในสังคมอย่างเป็นสุข เป็น พลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก อันเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของการเรียนวิชาสังคมศึกษา (ออนไลน์) ความหมายและความสำคัญของวิชาสังคมศึกษา

1.ความหมายของวิชาสังคมศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นกลุ่ม สาระที่จัดการเรียนรู้ เน้นในเรื่อง พฤติกรรมของคนและสิ่งแวดล้อมสาระที่จัดการเรียนรู้ในกลุ่มนี้ประกอบด้วย 5 สาระ คือ

สาระที่ 1 ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ (กรมวิชาการ, 2544: 16-17)

ทั้ง 5 สาระมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิต ในสังคมทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้ถึงปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้น และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในสภาพปัจจุบัน เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงสภาพความเป็นไปที่แท้จริงของสังคม บทบาทของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ที่สำคัญก็คือการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน และหวังว่าผู้เรียนได้เข้าใจถึงสมาชิกและ กำลังที่ดีของสังคมนั้น นักการศึกษาทางสังคมศึกษา พยายามที่จะ พัฒนาระบบการเรียนรู้อุปกรณ์สังคมศึกษา ให้มีประสิทธิภาพและสนองต่อจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

หลักสูตรในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีลักษณะเปิดกว้าง ในหลักสูตร ได้กำหนดมาตรฐานไว้ 12 มาตรฐาน จุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้จักการ ดำรงชีวิตบนพื้นฐานแห่งคุณธรรม ไม่ เบียดเบียนผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม มีระเบียบวินัย มีความ อดทน รู้จักประหยัด มีความรับผิดชอบ

ต่อตนเอง ครอบครัว และประเทศชาติ เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น รู้จักหน้าที่ รู้จักใช้สิทธิเสรีภาพของตนเอง ในทางสร้างสรรค์ บนรากฐานแห่งศาสนาและกฎหมาย

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม หมายถึง การให้การศึกษาสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในโรงเรียนที่ประกอบด้วยเนื้อหาที่มีลักษณะเป็นบูรณาการ (Integrate) คือ มีเนื้อหา ผสมผสานกันโดยคัดเลือกเนื้อหาจากสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น สังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ มนุษยศาสตร์ จริยศาสตร์ ศาสนาและปรัชญา เป็นต้น แล้วจัดเข้ารวมเป็นหลักสูตรสังคมศึกษาในโรงเรียน หรืออาจกล่าวได้ว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นรากฐานของสาระสังคมศึกษา ในโรงเรียน เพราะ สาระสังคมศึกษา (Social Studies) มีลักษณะเป็นสาระแบบ บูรณาการ โดยคัดเลือกสาระส่วนที่ เหมาะสมจากสาระต่าง ๆ ในสาขาสังคมศาสตร์และแขนงวิชา ที่เกี่ยวข้อง มีขอบข่ายครอบคลุมทุกแขนงวิชาในสาขาสังคมศาสตร์ ตลอดไปจนถึงวิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคม แต่ไม่ใช่ สังคมศาสตร์ เช่น ศาสนา ศิลปะดนตรี วรรณกรรมด้วยเพื่อนำมาบูรณาการเข้า โดยมีมีโนทัศน์และหลักการ ที่สำคัญเป็นแกนกลาง สำหรับนักเรียนในโรงเรียนการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจใน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทุกด้าน และฝึกฝนทักษะและพัฒนาเจตคติ อันเหมาะสมเพื่อเป็นพลเมืองที่ดีมีประสิทธิภาพ สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและสร้างสรรค์ อาจกล่าวได้ว่า วัตถุประสงค์เน้นที่การนำเอาความรู้ทางสังคมศึกษาไปใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนและสังคม

6. บทสรุป

การพัฒนาจิตและปัญญาเพื่อการสอนสังคมศึกษา คือการพัฒนาอบรมจิตตามหลักการปฏิบัติจิตตานุสสสนา ซึ่งเป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อพิจารณาจิตในจิตนั้น ก็เพื่อให้ระลึกจิตทั้ง 16 ลักษณะ ได้แก่ จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน จิตตั้งมั่น จิตหลุดพ้น กล่าวคือ เมื่อจิตมีราคะเกิดขึ้น ให้ตั้งสติพิจารณาว่า จิตมีราคะเกิดขึ้น เมื่อราคะจางคลายดับไป ก็พิจารณากำหนดรู้ว่า ราคะจางคลายดับไป เมื่อจิตมีโทสะ ให้ตั้งสติกำหนดรู้ว่าจิตมีโทสะ เกิดขึ้น เมื่อโทสะจางคลายดับไป ให้ตั้งสติกำหนดรู้ว่า โทสะจางคลายไป เมื่อจิตหดหู่เกิดขึ้น ให้ตั้งสติ กำหนดรู้ว่าจิตหดหู่เกิดขึ้น เมื่อจิตหดหู่จางคลายดับไป ก็รู้ว่าจิตหดหู่จางคลายดับไป เมื่อจิตฟุ้งซ่านเกิดขึ้น ให้ตั้งสติกำหนดรู้ว่าจิตฟุ้งซ่านเกิดขึ้น และเมื่อจิตฟุ้งซ่านคลายดับไป ก็รู้ว่าจิตฟุ้งซ่านคลายดับไป เมื่อจิตเกิดเป็นสมาธิเกิดขึ้น ให้ตั้งสติกำหนดรู้ว่าสมาธิเกิดขึ้น เมื่อสมาธิจางคลายดับไป ก็รู้ว่าสมาธิจางคลายดับไป เมื่อจิตหลุดพ้นเกิดขึ้น ก็รู้ว่าจิตหลุดพ้นเกิดขึ้น ให้ตั้งสติกำหนดรู้ว่าจิตหลุดพ้นได้เกิดขึ้น เมื่อจิตไม่หลุดพ้น เกิดขึ้น ก็รู้ว่าจิตไม่หลุดพ้นเกิดขึ้น ประโยชน์ในการพิจารณากำหนดรู้จิตในจิตนั้น ทำให้เกิดปัญญาและ ยังเป็นประโยชน์ในการอบรมสั่งสอนตนเองให้รู้ผิดชอบชั่วดี มีสติรู้เท่าทันจิตของตน คือสามารถรู้จิต ของตนเองได้ตลอดเวลา กล่าวคือ เมื่อจิตคิดสิ่งไม่ดี ไม่งาม ไม่ถูกต้อง จิตเกิดระลึกรู้เท่าทันตลอดเวลา

7. เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา. (2521). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง*. เล่มที่ 10, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
กรมวิชาการ. (2544). *หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. นนทบุรี: บริษัทไทยร่มเกล้าจำกัด.
คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). *ธรรมะภาคปฏิบัติ 4*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์.

- จิโรชิตี สงวนปิยะพันธ์. (2551). *ศึกษาผัสสะเจตสิกกับการปฏิบัติวิปัสสนา เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนา ภาวนา 7 เดือน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2518). *สติปัฏฐานสำหรับทุกคน*. กรุงเทพฯ: ศิวพรการพิมพ์.
- ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโชติกวิทยาลัย. (2539). *วิปัสสนากรรมฐาน*. มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ จัดพิมพ์.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2544). *ปรหมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 3 และปริจเฉทที่ 7*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพยวิสุทธี.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). (2532). *หลักปฏิบัติ สมณะ-วิปัสสนากรรมฐาน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติงกรุป.
- _____. (2548). *วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 1 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2525). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: โอ เอส พรินติงเฮาส์.
- _____. (2552). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2552). *ไตรลักษณ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต). (2532). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอาจารย์อินทะวังสะเถระ. (2545). *ปจฺจวาลัชนา มหาสติปัฏฐานสูตร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด.

แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู
ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3
Guidelines for Developing Servant Leadership to Enhance Teachers'
Understanding and Perceptions in Schools Under the Suphan Buri
Primary Educational Service Area Office 3

พรพิพัฒน์ พินวิโยค¹ ประทุมทอง ไตรรัตน์²

นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาบริหารการศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม¹

อาจารย์ที่ปรึกษา หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต²

สาขาวิชาบริหารการศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม²

Pornpipat Pinwiyok¹ Pratoomtong Tritat²

Master's degree students Department of Educational Administration

Siam Technology College¹

Advisor Master of Education Degree Program²

Department of Educational Administration Siam Technology College²

E-mail : 64008113021@siamtechno.ac.th

Received : 3 February 2026

Revised : 25 February 2026

Accepted : 10 April 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 2) ศึกษาความต้องการจำเป็นของการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 และ 3) เสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 31 คน และ ครู 288 คน รวม 319 คน จากโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าดัชนีความต้องการจำเป็น และวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 โดยรวมอยู่ในระดับมาก 2) ความต้องการจำเป็นของการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 เรียงลำดับจากมากไปน้อยได้ดังนี้ ด้านการให้อำนาจ ด้านการมีความคิดริเริ่ม ด้านการให้บริการ และด้านการมีวิสัยทัศน์ และ 3) แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 ประกอบด้วย 4 ด้านคือ การให้อำนาจ การมีความคิดริเริ่ม การให้บริการ และ

การมีวิสัยทัศน์ โดยผู้นำสถานศึกษาควรมุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ครูมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและพัฒนาตนเอง ส่งเสริมให้ครูกล้าคิด กล้าทำ และสร้างนวัตกรรมทางการสอน แสดงออกถึงความเอื้ออาทรเพื่อสนับสนุนการทำงานของครูและนักเรียนอย่างจริงจัง และกำหนดทิศทางการพัฒนาโรงเรียนอย่างชัดเจนเพื่อเกิดความเป็นเลิศทางการศึกษา

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา, ผู้นำแบบรับใช้, การรับรู้ของครู

Abstract

The objectives were to study 1) study the role of servant leadership in enhancing the understanding and perception of teachers in schools under the Suphan Buri Primary Educational Service Area Office 3. 2) To study the needs for developing servant leadership to enhance understanding and awareness among teachers in schools under the Suphan Buri Primary Educational Service Area Office 3 and 3) Propose guidelines for developing servant leadership to enhance understanding and awareness among teachers in schools under the Suphan Buri Primary Educational Service Area Office, District 3. The sample group consisted of 31 school administrators and 288 teachers, totaling 319 people, from schools under the Suphan Buri Primary Educational Service Area Office 3. The research instrument was a questionnaire. Data was analyzed using descriptive statistics including frequency, percentage, mean, standard deviation, needs assessment, and content analysis.

The research findings revealed that 1) Servant leadership in enhancing the understanding and perception of teachers in schools under the Suphan Buri Primary Educational Service Area Office 3 was at a high level overall. 2) The need for developing servant leadership to enhance understanding and awareness among teachers in schools under the Suphan Buri Primary Educational Service Area Office 3. Ranked from most to least important, the aspects are: empowerment, initiative, service, and vision and 3) Guidelines for developing servant leadership to enhance understanding and awareness among teachers in schools under the Suphan Buri Primary Educational Service Area Office 3. It comprises four aspects: empowerment, initiative, service, and vision. It comprises 4 aspects: empowerment, initiative, service, and vision. School leaders should focus on providing teachers with opportunities to participate in decision-making and self-development, encouraging them to think creatively, take initiative, and create innovative teaching methods. Demonstrate genuine support and generosity in assisting teachers and students, and clearly define the school's development direction to achieve educational excellence.

Keywords: Development guidelines, servant leadership, teacher perception.

1. บทนำ

ภาวะผู้นำของผู้บริหารนับเป็นบทบาทที่มีความสำคัญในการบริหารงานให้สัมฤทธิ์ผลความสำเร็จที่มีประสิทธิภาพในผลงานที่ภาวะผู้นำมีส่วนสัมพันธ์กับความสามารถของผู้บริหารและเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าหน่วยงานนั้น มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพียงใด ผู้นำรู้จักเลือกวิธีการแก้ปัญหาได้อย่างไร มีความถูกต้องและเหมาะสมหรือไม่ เพื่อให้การดำเนินงานต่าง ๆ เกิดประสิทธิผลและประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย (สุวรรณา เทพประสิทธิ์, 2555 : 98) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21 คือ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และนวัตกรรมที่รวดเร็วของยุคโลกาภิวัตน์ จากสภาพแวดล้อมของโลกมีการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลมีการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ การบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลนั้นจะต้องทำงานฝ่ายรุก ตั้งแต่การสร้างกลยุทธ์ในการสรรหาและบริหารทรัพยากรมนุษย์ ไปจนถึงการพัฒนาบุคลากร สำหรับภาวะผู้นำแบบรับใช้ (Servant Leadership) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการให้บริการและสนับสนุนผู้อื่นเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะในบริบทของสถานศึกษา แนวคิดนี้มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรทุกคนให้เติบโตอย่างเต็มศักยภาพ ไม่ใช่เพียงแค่การสั่งการหรือบริหารงานเท่านั้น แต่เพื่อการจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพให้สอดคล้องกับมาตรฐานสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน ประกอบด้วยมาตรฐานที่ 1 คือ การบริหารจัดการองค์การสู่ความเป็นเลิศ มาตรฐานที่ 2 คือ การบริหารและการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและมาตรฐานที่ 3 คือ ผลการบริหารและการจัดการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557) จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคลากรในสถานศึกษาหรือครู ดังนั้น ในการรับรู้เกี่ยวกับนโยบายแผนงานต่าง ๆ ที่กำหนดโดยผู้บริหารหรือองค์การต้นสังกัด ถือได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก และภาวะผู้นำแบบรับใช้ยังสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อเพื่อ เมื่อผู้นำให้ความสำคัญกับการรับใช้และช่วยเหลือผู้อื่น จะส่งผลให้บุคลากรในสถานศึกษาปฏิบัติต่อกันด้วยความเห็นอกเห็นใจและความร่วมมือ รวมถึงเสริมสร้างศักยภาพของบุคลากร ผู้นำจะทำหน้าที่เป็นโค้ชและพี่เลี้ยง คอยสนับสนุนให้ครูและนักเรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเองอย่างเต็มที่ ส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษา เมื่อบุคลากรทุกคนรู้สึกว่าได้รับการดูแลและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จะส่งผลให้พวกเขามีขวัญและกำลังใจในการทำงานและเรียนรู้ที่ดีขึ้น ซึ่งจะสะท้อนออกมาในคุณภาพของการเรียนการสอน และยังสร้างความไว้วางใจ การสื่อสารอย่างเปิดเผยและโปร่งใสของผู้นำจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจจากทุกฝ่าย ทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน และยังส่งเสริมให้ทุกคนในสถานศึกษาได้เรียนรู้และฝึกฝนการเป็นผู้รับใช้ ซึ่งจะช่วยบ่มเพาะในการสร้างการรับรู้ผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาในอนาคต สอดคล้องกับ ฉวีวรรณ ฉัตรวิไล (2560) การบริหารจัดการสถานศึกษาเป็นบทบาทและหน้าที่หลักของผู้บริหารสถานศึกษาที่ต้องใช้ภาวะผู้นำในการดำเนินการกิจการบริหารสถานศึกษาให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

การบริหารงานเพื่อสร้างการรับรู้ให้กับครูจึงมีความสำคัญ เพราะเป็นภารกิจสำคัญที่มุ่งส่งเสริมให้โรงเรียนสามารถปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองภารกิจของโรงเรียน เพื่อดำเนินการด้านการบริหารงานบุคคลให้เกิดความคล่องตัว อิสระภายใต้กฎหมาย ระเบียบ เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนา มีความรู้ ความสามารถ มีขวัญกำลังใจ ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติมีความมั่นคงและก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนั้น จำเป็นต้องใช้กระบวนการที่มีประสิทธิภาพ และการบริหารที่ดีของผู้นำองค์กรรวมทั้งความสามารถในการจัด

องค์กรและการใช้ทรัพยากรที่หามาได้อย่างคุ้มค่า (Steers, 1977) โดยผู้บริหารต้องเป็นผู้นำองค์กรที่แสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ที่ดีผ่านการนำองค์กร ดังนั้นบทบาทของผู้นำสถานศึกษาจะส่งผลต่อการรับรู้ของครูและการรับรู้ของครู มีความสำคัญ เพราะการรับรู้ส่งผลให้เกิดการยอมรับและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ภารดี เทพคาย (2564) พบว่า การรับรู้และความเข้าใจนโยบายสถาบันเรื่องความเป็นเลิศด้านการปฏิบัติงาน มีความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงกับความเป็นเลิศด้านการปฏิบัติงาน เนื่องจากความสำคัญของการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาในการสร้างการรับรู้และส่งเสริมให้ครูปฏิบัติภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ การพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน และความสำคัญของการบริหารงานเพื่อสร้างการรับรู้แก่ครูเพื่อการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานของโรงเรียน โดยมีเป้าหมายในการส่งเสริมภารกิจของโรงเรียน ทำให้โรงเรียนสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้อย่างเป็นรูปธรรม บริหารงานบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความคล่องตัวและความเป็นอิสระภายใต้กฎหมายและหลักธรรมาภิบาล รวมถึงการพัฒนาบุคลากร สนับสนุนให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีความรู้ความสามารถ นับเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ ส่งเสริมให้บุคลากรมีความมั่นคงในวิชาชีพ ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ และมีความก้าวหน้า และยังทำให้มีการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ผลลัพธ์สุดท้ายของการบริหารงานที่ดีคือคุณภาพการศึกษาที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรงต่อผู้เรียน

ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำ การปรับตัวสู่ยุคดิจิทัล ของผู้นำในการเป็นแบบอย่างและสนับสนุนให้บุคลากรได้พัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง (สุภาวดี ศรีมูลผา และ ภูมิพิพัฒน์ รักพรหมงคล, 2567) และในส่วนของหน้าที่ผู้บริหารต้องมีภาวะผู้นำที่สามารถสร้างแรงจูงใจและพัฒนาศักยภาพในการปฏิบัติงานของครูได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือการใช้อำนาจแบบเผด็จการมากกว่าการมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลให้คุณภาพทางการศึกษาอยู่ในระดับต่ำอย่างต่อเนื่อง (นที ศรีเกตุสุข, 2567) จากหลักการและเหตุผลเห็นได้ว่า การสร้างความเข้าใจและการรับรู้ที่สอดคล้องกันระหว่างผู้บริหารและครูจึงเป็นสิ่งสำคัญ จะช่วยให้เกิดการยอมรับ การมีส่วนร่วม และความร่วมมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาสถานศึกษา (ขวัญรัตน์ เปารัมย์, 2560; ภารดี เทพคาย, 2564; ธนกร จิตธำรงสุนทร, 2558) ภาวะผู้นำแบบรับใช้ (Servant Leadership) ซึ่งมุ่งเน้นการเห็นคุณค่าของบุคลากร การให้บริการ และการส่งเสริมศักยภาพของผู้อื่น จึงเป็นแนวทางที่สามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกและบรรยากาศการทำงานร่วมกันได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 เนื่องจากพื้นที่นี้มีความหลากหลายด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคม และบริบทโรงเรียน ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างผู้บริหารและครูอย่างใกล้ชิดเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาให้ได้ตามมาตรฐานที่กำหนดและพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

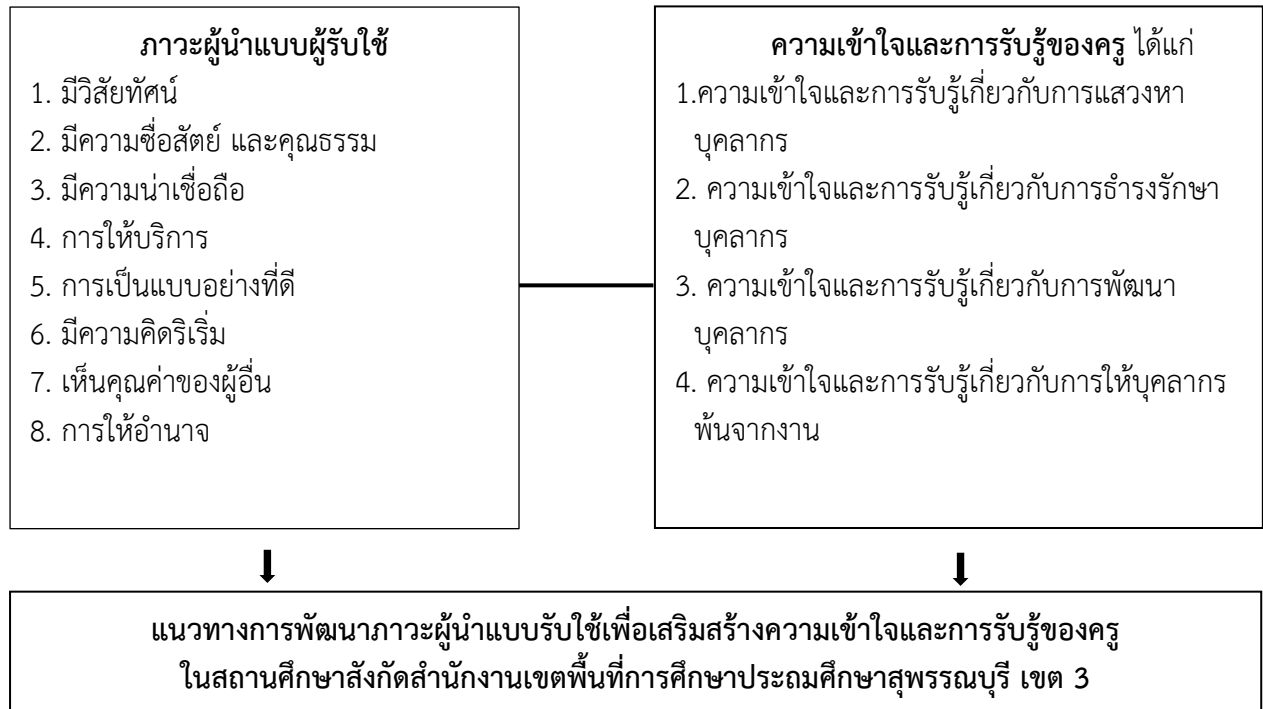
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ ไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาระดับภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3
2. เพื่อวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นของการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู
ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3
เพื่อยกระดับคุณภาพของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี
เขต 3

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

4. ขอบเขตการวิจัย

1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 98 คน และครู จำนวน 1,484 ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 ปีการศึกษา 2568 จำนวนทั้งสิ้น 1,582 คน (ที่มา: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3) กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 31 คน และครู จำนวน 288 คน จำนวนทั้งสิ้น 319 คน กำหนดโดยใช้สูตรคำนวณของ Taro Yamane การสุ่มแบบง่าย

2) เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือวิจัย

แบบสอบถาม (Questionnaires) ประกอบด้วยข้อคำถาม 4 ตอน

ตอนที่ 1 มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List) ประกอบด้วย 1) อายุ 2) ระดับการศึกษา 3) ประสบการณ์การปฏิบัติงาน 4) ตำแหน่ง

ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับระดับภาวะผู้นำแบบรับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

ตอนที่ 3 สภาพปัจจุบัน สภาพที่พึงประสงค์และจุดแข็ง จุดอ่อน และความต้องการจำเป็นการพัฒนาภาวะผู้แบบรับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

ตอนที่ 4 สอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะของภาวะผู้แบบรับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

ในการหาค่าคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยนำแบบสอบถามมาพิจารณาความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) (บุญชม ศรีสะอาด, 2560) โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน พบว่า มีค่า IOC มีค่าตั้งแต่ 0.67-1.00 และค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับ มีค่าเท่ากับ 0.92

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2567 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2568 โดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4) การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์หาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และความต้องการจำเป็น ($PNI_{modified}$)

5. ผลการวิจัย

1. ระดับภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

n=319

ภาวะผู้นำตามแนวคิดการบริหารเชิงกลยุทธ์	$\bar{X}$	S.D.	การแปลความ
1. มีวิสัยทัศน์	3.38	.54	ปานกลาง
2. มีความซื่อสัตย์ และคุณธรรม	4.20	.52	มาก
3. มีความน่าเชื่อถือ	4.18	.48	มาก
4. การให้บริการ	3.40	.50	ปานกลาง
5. การเป็นแบบอย่างที่ดี	4.00	.46	มาก
6. มีความคิดริเริ่ม	3.35	.51	ปานกลาง
7. เห็นคุณค่าของผู้อื่น	4.15	.50	มาก
8. การให้อำนาจ	2.60	.48	ปานกลาง
รวม	3.65	.49	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.65$, S.D. = .49) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านมีความซื่อสัตย์และคุณธรรม อยู่ในระดับมาก

ที่สุด ($\bar{X} = 4.20$, S.D. = .52) รองลงมาได้แก่ ด้านความน่าเชื่อถือ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.18$, S.D. = .48) ด้านเห็นคุณค่าของผู้อื่น อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.15$, S.D. = .50) ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.00$, S.D. = .46) ด้านการให้บริการ อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.40$, S.D. = .50) ด้านมีวิสัยทัศน์ อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.38$, S.D. = .54) และน้อยสุด คือ ด้านมีความคิดริเริ่ม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.35$, S.D. = .51)

2. ผลการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นของการพัฒนาภาวะผู้นำแบบปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

ผลการวิเคราะห์ พบว่า ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำแบบปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 มีจำนวนทั้งสิ้น 4 ด้าน และเมื่อเรียงลำดับตามค่าดัชนี $PNI_{modified} > 0.20$ มีดังนี้

1) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการการให้อำนาจ $PNI_{modified} = .615$

2). ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการมีความคิดริเริ่ม $PNI_{modified} = .283$

3) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการให้บริการ $PNI_{modified} = .264$

4) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการมีวิสัยทัศน์ $PNI_{modified} = .257$

3. แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 มี 4 แนวทาง ดังนี้

การพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการให้อำนาจ

การพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการมีความคิดริเริ่ม

การพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการให้บริการ

การพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการมีวิสัยทัศน์

6. อภิปรายผล

จากผลการวิจัยพบว่าระดับแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 ในภาพรวมของสภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์อยู่ในระดับมากแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ นั้นสถานศึกษาได้มีการพัฒนาและยังมีความต้องการพัฒนาอย่างต่อเนื่องซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ คมกฤษ ประการะสังข์ (2559) วิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำแบบปรับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการบริหารงานของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขต

พื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 1 พบว่า ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาโดยรวมและรายด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย คือ การสร้างสังคมชุมชน การให้อำนาจ ความตระหนักรู้การบริการ และความอ่อนน้อมถ่อมตน และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของทิพสุคนธ์ บุญรอด (2563) วิจัยเรื่องภาวะผู้นำมุ่งบริการของผู้บริหารสถานศึกษากับคุณภาพชีวิตการทำงานของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 พบว่า ภาวะผู้นำมุ่งบริการของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 9 โดยภาพรวมและรายด้าน อาทิการอุทิศตนเพื่อพัฒนาบุคคล การให้บริการอยู่ในระดับมาก และยังสอดคล้องกับ สมศักดิ์ พรหมชาย (2560) พบว่า ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสงขลา เขต 3 ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากสาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจาก การแสดงถึงการเป็นผู้รับใช้หรือการให้บริการทำให้บรรยากาศในการทำงานเป็นไปในเชิงบวก เพราะผู้ปฏิบัติงานจะรู้สึกถึงการรับบริการให้เกียรติจากผู้บังคับบัญชา ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่จึงให้ความสำคัญกับแนวคิดดังกล่าว ผลการวิจัยจึงมีความสอดคล้องกัน

ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 มีจำนวนทั้งสิ้น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ความต้องการจำเป็นในทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู ด้านการการให้อำนาจ 2) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู ด้านการมีความคิดริเริ่ม 3) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู ด้านการให้บริการ และ 4) ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู ด้านการมีวิสัยทัศน์ สอดคล้องกับผลการวิจัยของเนตรนภา สิงขรณ์ (2566) พบว่า ความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคความปกติใหม่ในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิจิตร เขต 3 ความต้องการจำเป็นด้านวิสัยทัศน์และการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากว่า วิสัยทัศน์เปรียบเสมือนเข็มทิศและเป้าหมายขององค์กรเป็นความตั้งใจในการมุ่งไปสู่ความสำเร็จทุกองค์กรจึงให้ความสำคัญกับการกำหนดวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน ผลการวิจัยจึงมีความสอดคล้องกัน

แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3 มี 4 แนวทาง สำหรับแนวทางที่ 1 คือ การพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู ด้านการให้อำนาจ เนื่องจากสภาพที่พึงประสงค์อยู่ในระดับมากและในด้านการให้อำนาจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Robert K. Greenleaf (1977) ได้นำเสนอแนวคิดภาวะผู้นำแบบรับใช้ (Servant Leadership) โดยเน้นย้ำว่าผู้นำต้องเป็น "ผู้รับใช้ก่อน" และการให้อำนาจเป็นส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่นี้ ผู้นำแบบรับใช้จะใช้อำนาจทางศีลธรรมเพื่อส่งเสริมให้ผู้ตามมีความร่วมมือและสามารถบรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ และในแนวทางที่ 2 การพัฒนาภาวะผู้นำแบบรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู ด้านการมีความคิดริเริ่ม เนื่องจากผลการศึกษาที่มีความต้องการจำเป็นอยู่ในอันดับที่ 2 จึงนำมากำหนดแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำที่ให้ความคิดริเริ่ม ซึ่งสอดคล้องกับอนุวัฒน์ วงศ์ษา (2560) งานวิจัยเรื่อง การศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำแบบรับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาในเครื่องมือคุณลักษณะเขตนาคาเบเรียลแห่งประเทศไทย ได้ศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำแบบรับใช้ และ

พบว่าความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เป็นหนึ่งในคุณลักษณะที่สำคัญของภาวะผู้นำแบบปรับใช้ และแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ตามแนวคิดผู้นำแบบปรับใช้ ด้านการให้บริการ ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถพัฒนาด้านการให้บริการในภาระหน้าที่ของผู้บริหารเพื่อสร้างความประทับใจให้กับผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งสอดคล้องกับอมรวดี สินเจริญ (2556) งานวิจัยเรื่อง "รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้ให้บริการของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน" ได้กล่าวถึงคุณลักษณะภาวะผู้นำแบบผู้ให้บริการ 7 ด้าน โดยหนึ่งในนั้นคือ "การบริการ" ซึ่งหมายถึงการที่ผู้บริหารให้ความสำคัญและเอาใจใส่ให้คำปรึกษา แนะนำ อำนวยความสะดวก และพร้อมที่จะสนับสนุนช่วยเหลือบุคลากรในทุก ๆ ด้าน และศิริพร หนานแก้ว (2567) งานวิจัยเรื่อง "การศึกษาภาวะผู้นำผู้ให้บริการ และแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำ ผู้บริหารสถานศึกษากลุ่ม 5 สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ" พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาควรมีคุณลักษณะด้านการบริการ โดยควรใส่ใจ เป็นที่ปรึกษา และอำนวยความสะดวก เพื่อให้บุคลากรทำงานด้วยใจ ไม่ใช่ทำตามคำสั่ง สำหรับแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำแบบปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู ด้านการมีวิสัยทัศน์ ซึ่งในประเด็นของการมีวิสัยทัศน์เป็นด้านที่มีความต้องการจำเป็นสูงที่ต้องมีการพัฒนาให้ผู้นำมีวิสัยทัศน์ในการบริหารสถานศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับ เนตรนภา สิงขรณ์ (2566) พบว่า การพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคความปกติใหม่ในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3 มีจำนวน 5 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการบริหารจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านการคิดเชิงระบบ ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านวิสัยทัศน์ และ ด้านผู้นำการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของ ทิพสุคนธ์ บุญรอด (2560) ที่ชี้ให้เห็นว่าภาวะผู้นำแบบปรับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิผลของโรงเรียน ทั้งในด้านบรรยากาศการทำงาน วัฒนธรรมองค์กร และความพึงพอใจของครูผู้สอน

7. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำแบบปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครูในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3

1. จากผลการวิจัยของสภาพปัจจุบันอยู่ในระดับมากและด้านที่อยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้นควรเปิดโอกาสให้ครูได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่สำคัญของโรงเรียน เช่น การจัดทำหลักสูตร การวางแผนกิจกรรม หรือการกำหนดนโยบายต่าง ๆ การมีส่วนร่วมจะทำให้ครูรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความรับผิดชอบต่อการพัฒนาโรงเรียนมากขึ้น

2. จากผลความต้องการจำเป็นในการพัฒนาภาวะผู้นำแบบปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและการรับรู้ของครู ด้านการการให้อำนาจมีค่าอันดับที่ 1 ดังนั้นควรพัฒนาผู้นำเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับบุคลากรบนพื้นฐานของความไว้วางใจและความเคารพซึ่งกันและกันในการบริหารสถานศึกษาเพื่อพัฒนาให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. สำหรับการนำแนวทางไปใช้ผู้นำควรมีการสร้าง ความเข้าใจในแนวคิดหลักของภาวะผู้นำแบบปรับใช้ ซึ่งมุ่งเน้นการให้ความสำคัญกับ ความต้องการของบุคลากร เป็นอันดับแรก ผู้นำควรเปิดใจรับฟังความคิดเห็นจากครูและบุคลากรในทุกระดับ เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันของการเป็นส่วนหนึ่งของทีม

8. เอกสารอ้างอิง

- ขวัญรัตน์ เป้ารัมย์. (2560). อิทธิพลของการรับรู้และการมีส่วนร่วมที่มีต่อการยอมรับของประชาชนในงานบริการวิชาการแก่สังคมของสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- คมกฤษ ประการะสังข์. (2559). ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการบริหารงานของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชลบุรี เขต 1. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- ฉวีวรรณ ฉัตรวิไล. (2560). สมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อการดำเนินการตามมาตรฐานเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการศึกษาในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 6 จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- ทิพสุคนธ์ บุญรอด. (2563). ภาวะผู้นำมุ่งบริการของผู้บริหารสถานศึกษากับคุณภาพชีวิตการทำงานของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 9. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนากร จิตดำรงสุนทร. (2558). การรับรู้การบริหารเชิงกลยุทธ์ของครูโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 10(3). วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์. 10(3).
- นที ศรีเกตุสุข. (2567). ภาวะผู้นำเชิงดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษากับคุณภาพการศึกษาในศตวรรษที่ 21. วารสารวิจัยและการพัฒนาการศึกษา, 18(1).
- เนตรนภา สิงขรณ์. (2566). ความต้องการจำเป็นและแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคความปกติใหม่ ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษากาฬสินธุ์ เขต 3. วิทยานิพนธ์ ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ภารดี เทพคาย. (2564). การศึกษาระดับการรับรู้และความเข้าใจของบุคลากรสายสนับสนุน สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ต่อนโยบายความเป็นเลิศด้านการปฏิบัติงาน และพฤติกรรมที่สอดคล้องกับนโยบายความเป็นเลิศด้านการปฏิบัติงาน. รายงานการวิจัย. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2560). การวิจัยเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 10, ฉบับปรับปรุงใหม่). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- ศิริพร หนานแก้ว. (2567). การศึกษาภาวะผู้นำฝ่ายบริการและแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษากลุ่ม 5 สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2557). มาตรฐานสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สมศักดิ์ พรหมชาย. (2560). ภาวะผู้นำแบบผู้รับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาตามความคิดเห็นของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสงขลา เขต 3. การประชุมหาตใหญ่วิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 9. มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.

- สุภาวดี ศรีมูลผา และ ภูมิพัฒน์ รักพรหมงคล. (2567). แนวทางพัฒนาภาวะผู้นำยุคดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุพรรณบุรี เขต 3. วารสารสมาคมพัฒนาวิชาชีพการบริหารการศึกษาแห่งประเทศไทย, 6(1).
- สุวรรณ เทพประสิทธิ์. (2555). ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำแบบวิถีทาง-เป้าหมายของผู้บริหารกับประสิทธิผลของโรงเรียนในอำเภอคลองหลวง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต 1. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาเทคโนโลยีบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- อมรวิทย์ สีนเจริญ. (2556). รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำแบบผู้ให้บริการของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- อนุวัฒน์ วงศ์ษา. (2560). การศึกษาคุณลักษณะภาวะผู้นำแบบรับใช้ของผู้บริหารสถานศึกษาในเครือมูลนิธิคณะเซนต์คาเบรียลแห่งประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Greenleaf, R. K. (1977). *Servant leadership: A journey into the nature of legitimate power and greatness*. Paulist Press.
- Steers, R.M. (1977). *Antecedents and Outcomes of Organizational Commitment*. Administrative Science Quarterly, 22(1977).

Volume 6 No 1 (January – April 2026)
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2569)

~ RA 12 ~

Wishing Journal Review.
วารสารภาวนาสารปริทัศน์

คำแนะนำสำหรับผู้นิพนธ์บทความ

1. สถานที่ติดต่อเกี่ยวกับบทความ

ที่อยู่สำนักงาน วัดถ้ำสิงโตทอง ตำบลปากช่อง อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี 70150
โทร 032-206290

2. ประเภทของบทความวารสาร ภาวนาสารปริทัศน์

2.1 บทความวิชาการ (Article) ได้แก่ บทความที่เสนอเนื้อหาความรู้ วิชาการ มีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนิสิต นักศึกษาหรือประชาชนทั่วไป

2.2 บทความวิจัย (Research Article) ได้แก่ รายงานผลงานวิจัยใหม่ที่มีองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ ซึ่งไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดๆ มาก่อน

3. การส่งบทความต้นฉบับ

การส่งบทความต้นฉบับ ต้องแนบไฟล์ (Word) ของบทความต้นฉบับ ผ่านระบบที่

<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR/about/submissions>

กรอกใบขอเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารภาวนาสารปริทัศน์ ส่งมาที่ส่งมาที่ e-Mail : wjr.wishing@gmail.com

หลังจากได้รับการผ่านกระบวนการอ่านบทความ เพียร์รีวิว (Peer Review) แล้ว ดำเนินการชำระค่าลงบทความจำนวน 2,000 บาท (สองพันบาทถ้วน) โดยชำระผ่านบัญชี ธนาคารกรุงเทพ สาขาจอมบึง เลขที่บัญชี 364-0-68246-8 ชื่อบัญชี พระครูภาวนาโชติคุณ (ภาวนาสารปริทัศน์) และส่งหลักฐานการโอนเงินมาที่ e-Mail : wjr.wishing@gmail.com

4. รูปแบบการจัดเตรียมต้นฉบับบทความ

4.1 การจัดพิมพ์บทความ

(1) ความยาวของบทความวิชาการไม่เกิน 15 หน้า และบทความวิจัยไม่เกิน 20 หน้ากระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว (นับรวมรูปภาพตารางอ้างอิงและภาคผนวก)

(2) รูปแบบอักษร ให้จัดพิมพ์ด้วยแบบอักษร TH Sarabun psk เท่านั้น

(3) ชื่อเรื่องบทความภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 20 pt. (ตัวหนา) จัดพิมพ์กึ่งกลางของกระดาษ

(4) ชื่อผู้เขียนทุกคนต้องระบุหน่วยงานต้นสังกัด สำหรับที่อยู่ และอีเมลระบุเฉพาะผู้เขียนหลัก ขนาดตัวอักษร 16 pt. เว้นระยะหนึ่งบรรทัดจากชื่อเรื่อง

(5) ชื่อบทคัดย่อ ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตัวหนา) จัดตรงกลางเว้นระยะบรรทัดหนึ่งบรรทัดจากอีเมล จัดพิมพ์กึ่งกลางของกระดาษ

(6) บทคัดย่อ (Abstract) มีความยาวไม่เกินอย่างละ 200 คำ

~ สอง ~

(7) เนื้อหาบทคัดย่อ ย่อหน้า 1.25 ซม. ให้พิมพ์ชิดขอบขวาซ้าย (กระจายแบบไทย) และคำสำคัญ จัดพิมพ์ต่อจากชื่อคำสำคัญขนาดตัวอักษรภาษาไทย 16 pt. ไม่เว้นระยะไม้บรรทัด

(8) ในกรณีบทความภาษาไทยให้จัดพิมพ์ชื่อเรื่อง ชื่อผู้เขียน หน่วยงานที่สังกัด ที่อยู่ อีเมล บทคัดย่อ และคำสำคัญเป็นภาษาที่ใช้ในการเขียนบทความและต้องมีภาษาอังกฤษด้วย สำหรับบทความภาษาอังกฤษ มีแค่ภาษาเดียวคือภาษาอังกฤษ

(9) ชื่อหัวข้อเรื่องใหญ่ ขนาดอักษร 18 pt. (ตัวหนา) จัดชิดซ้ายไม่ใส่เลขลำดับที่ เว้นระยะบรรทัด 1 บรรทัด จากเนื้อหาก่อนหน้านี้

(10) ชื่อหัวเรื่องรอง ขนาดตัวอักษร 16 pt. ย่อหน้า 1.25 ซม. ไม่เว้นระยะบรรทัด

(11) เนื้อหาบทความย่อหน้า 1.25 ซม. ให้พิมพ์ชิดซ้ายขวา (กระจายแบบไทย) ขนาดตัวอักษร 16 pt. เนื้อหาบทความเดียวกับหัวข้อใหญ่ไม่เว้นระยะบรรทัด

(12) ชื่อและเลขกำกับตาราง ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตัวหนา) ให้ระบุไว้บนตารางจัดให้ตรงกึ่งกลางของตาราง เช่น ตารางที่ 1 ทฤษฎีพฤติกรรมมนุษย์ เว้นระยะบรรทัด 1 บรรทัด จากเนื้อหาก่อนตาราง และได้ตารางให้บอกแหล่งที่มา จัดชิดซ้าย ไม่เว้นระยะบรรทัด

(13) การจัดพิมพ์ตารางตามรูปแบบ APA ไม่มีเส้นแนวดิ่ง เส้นแนวนอน มีแค่หัวตาราง 2 เส้น คือ เนื้อรายละเอียดตาราง 1 เส้น ได้รายละเอียดตาราง 1 เส้น และเส้นปิดท้ายตาราง 1 เส้น ถ้าเป็นตารางต่อเนื่องหน้าถัดไปให้ใส่คำว่า (ต่อ) ที่หัวตาราง

(14) ชื่อและเลขกำกับภาพ แผนภูมิ ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตัวหนา) ให้ระบุไว้ใต้ภาพหรือแผนภูมิ จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษ เช่น ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย ได้ภาพ แผนภาพให้ระบุแหล่งที่มาจัดไว้กึ่งกลางไม่เว้นระยะบรรทัด

(15) ระยะขอบกระดาษ บน 2.54 ซม. ล่าง 2.54 ซม. ซ้าย 2.54 ซม. และขวา 2.54 ซม.

(16) หมายเลขหน้าให้ใส่ไว้ตำแหน่งด้านบนขวาตั้งแต่ต้นจนจบบทความ

(17) ชื่อรายการบรรณานุกรม ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตัวหนา) จัดชิดซ้าย

(18) เนื้อหาบรรณานุกรม ขนาดตัวอักษร 16 pt. (ตามรูปแบบ APA)

(19) การตัดสินใจของกองบรรณาธิการถือเป็นที่สุด

5. ส่วนประกอบของการเขียนบทความ

(1) ชื่อบทความภาษาไทยต้องมีภาษาอังกฤษด้วย แต่บทความภาษาอังกฤษมีแค่ภาษาอังกฤษอย่างเดียว

(2) ชื่อผู้เขียนทุกคนต้องระบุหน่วยงานต้นสังกัด สำหรับที่อยู่ทางไปรษณีย์และอีเมล ระบุเฉพาะผู้เขียนที่สามารถติดต่อได้ 1 คน (ชื่อผู้เขียนภาษาไทยต้องมีภาษาอังกฤษด้วย สำหรับบทความภาษาอังกฤษมีแค่ภาษาอังกฤษ)

(3) บทคัดย่อ (Abstract) ในบทความวิชาการและบทความวิจัยมีความยาวไม่เกิน 200 คำ และคำสำคัญ (Keyword) 3-5 คำ (บทคัดย่อและคำสำคัญภาษาไทยต้องมีภาษาอังกฤษด้วย สำหรับบทความภาษาอังกฤษมีแค่ภาษาอังกฤษ)

~ สาม ~

(4) เนื้อเรื่อง

ก. บทความวิชาการ ประกอบด้วย บทนำ เนื้อหา สรุป และวิเคราะห์

ข. บทความวิจัย ประกอบด้วย บทนำ วัตถุประสงค์การวิจัย วิธีการวิจัย กรอบแนวคิด ผลการวิจัย สรุปผลการวิจัย องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (ถ้ามี) และข้อเสนอแนะ

(5) การอ้างอิง

(6) ถ้ามีรูปแบบภูมิ ตารางประกอบ หรืออื่น ๆ ต้องมีหมายเลขกำกับในบทความ อ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูลให้ถูกต้อง ชัดเจน และไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ของผู้อื่น หากมีรูปภาพควรใช้รูปภาพสีหรือขาวดำที่มีความชัดเจน

6. รูปแบบการเอกสารอ้างอิง (References)

(1) การอ้างอิงในเนื้อหาเพื่อบอกแหล่งที่มาของข้อความนั้น ให้ใช้วิธีการอ้างอิงแบบนาม-ปี โดยระบุชื่อผู้เขียน ปีพิมพ์ และเลขหน้าของเอกสาร ไว้ข้างหน้าหรือข้างหลังของข้อความที่ต้องการอ้างอิง เช่น นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ (2555: 4) หรือ (David Sanford, 1972: 17-18) หรือ (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2546: 217-218)

(2) การอ้างอิงบทความ ให้รวบรวมเอกสารที่ใช้อ้างอิงไว้ท้ายบทความเรียงตามลำดับอักษรชื่อผู้เขียน ให้เรียงรายการเอกสารภาษาไทยไว้ก่อนภาษาอังกฤษ โดยใช้รูปแบบการเขียน อ้างอิงตามระบบ APA (American Psychological Association) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก.วารสาร

รูปแบบ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. ชื่อวารสาร. ปีที่ (ฉบับที่), หน้าแรกถึงหน้าสุดท้าย

Author(s). (Year of publication). *Title of Article*. Title of periodical or Journal Volume (issue), first-last page.

ตัวอย่าง

สุพจน์ วังสินธ์. (2543). การบริหารโรงเรียนตามแนวทางปฏิรูปการศึกษา. วารสารวิชาการ, 43(2), 9-15.
Koulouglioti. C. Cole., R. & Kitzman. H. (2009). *The role of children's routines of daily living, supervision, and maternal fatigue in preschool children's injury risk*. Research in Nursing & Health, (32), 517-529.

ข.หนังสือ

รูปแบบ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อหนังสือ. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ. (2555). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
David Sanford. (1972). *Who Put the Con in Consumer?*. Now York: Liangcai and Liu.

ค.รายงานการประชุมหรือสัมมนาวิชาการ

รูปแบบ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. ชื่อเอกสารรวบรวมเรื่องรายงานการประชุม. วัน เดือน ปี. สถานที่จัด.
เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

ตัวอย่าง

สภาวิชาชีพบัญชี ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2557). เอกสารประกอบการประชุมใหญ่สามัญประจำปี 2557, วันเสาร์ที่ 17 พฤษภาคม 2557 ณ ศูนย์อบรมสัมมนาศาสตราจารย์เกียรติคุณเกษรี ณรงค์เดช ชั้น 6 อาคารสภาวิชาชีพบัญชี

ง.วิทยานิพนธ์

รูปแบบ

ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อวิทยานิพนธ์. ชื่อปริญญา, สถาบันการศึกษา.

ตัวอย่าง

พระชัยสฤต นริสโร (ไตรรัตน์). (2558). การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคนอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ง.สื่ออิเล็กทรอนิกส์

รูปแบบ

ชื่อผู้เขียน. (ปีที่เผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต). ชื่อเรื่อง. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ....., จาก ชื่อเว็บไซต์

ตัวอย่าง

Arty Siriluck. (2564). พระเครื่อง วัดมุงคล. สืบค้นเมื่อ 14 เมษายน 2564, จาก <https://positioningmag.com/>.

จ. การสัมภาษณ์

รูปแบบ

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์/เป็นผู้ให้สัมภาษณ์/ชื่อผู้สัมภาษณ์/เป็นผู้สัมภาษณ์/ที่มา (สถานที่สัมภาษณ์)/เมื่อ.. (วัน เดือน ปีที่ทำการสัมภาษณ์)

ตัวอย่าง

ผศ.ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ดร.ดลนพร วราโพธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564.

7. ส่วนภาพประกอบ (Figure) และส่วนตาราง (Table)

ภาพประกอบและตารางควรมีเท่าที่จำเป็น โดยพิมพ์หน้าละ 1 ภาพ หรือ 1 ตาราง สำหรับ คำบรรยายภาพและตารางให้พิมพ์เหนือภาพหรือตาราง ส่วนคำอธิบายเพิ่มเติมให้ใส่ใต้ภาพหรือตาราง

8. การตรวจสอบบทความและพิสูจน์อักษร

ผู้พิมพ์ควรตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมบทความให้ถูกต้องตามรูปแบบของบทความที่วารสารกำหนด ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้องแน่นอน พร้อมทั้งพิสูจน์อักษรก่อนที่จะส่งบทความนี้ให้กับกองบรรณาธิการ การเตรียมบทความให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของวารสารจะทำให้การพิจารณา ตีพิมพ์มีความรวดเร็วมากยิ่งขึ้น และทางกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่พิจารณาบทความจนกว่าจะได้แก้ไขให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของวารสาร

9. การพิจารณาและคัดเลือกบทความ

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวน 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double – Blind Peer Review)

10. ลิขสิทธิ์

เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายลิขสิทธิ์ ผู้พิมพ์ทุกท่านต้องลงลายมือชื่อในแบบฟอร์มใบมอบลิขสิทธิ์บทความให้แก่วารสารฯ พร้อมกับบทความต้นฉบับที่ได้แก้ไขครั้งสุดท้าย นอกจากนี้ ผู้พิมพ์ทุกท่านต้องยืนยันว่าบทความต้นฉบับที่ส่งมาตีพิมพ์นั้น ได้ส่งมาตีพิมพ์เฉพาะในวารสาร ภาวนาสารปริทัศน์เพียงแห่งเดียวเท่านั้น หากมีการใช้ภาพหรือตารางหรือเนื้อหาอื่นๆ ของผู้พิมพ์อื่นที่ปรากฏในสิ่งตีพิมพ์อื่นมาแล้ว ผู้พิมพ์ต้องขออนุญาตเจ้าของลิขสิทธิ์ก่อน พร้อมทั้งแสดงหนังสือที่ได้รับการยินยอมต่อบรรณาธิการ ก่อนที่บทความจะได้รับการตีพิมพ์ หากไม่เป็นไปตามข้อกำหนดเบื้องต้น ทางวารสารจะถอดบทความของท่านออกโดยไม่มีข้อยกเว้นใดๆ ทั้งสิ้น

11. การเผยแพร่บทความวารสาร ภาวนาสารปริทัศน์

เมื่อบทความได้ผ่านการประเมินแล้วจะนำบทความไปเผยแพร่ ที่

<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR>

สอบถามข้อมูลได้ที่

E-mail : wjr.wishing@gmail.com

ผศ.ดร.นิเวศน์ วงศ์สุวรรณ ผู้ช่วยบรรณาธิการวารสารภาวนาสารปริทัศน์

Line Id : niwes2000 โทร 086-901-9253

ดร.พจนพร วราโพธิ์ ผู้ช่วยบรรณาธิการวารสารภาวนาสารปริทัศน์

Line Id : tu.minny โทร 062-369-6642

Wishing Journal Review

แบบฟอร์มส่งบทความเพื่อพิจารณาลงในวารสาร

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เรียน บรรณาธิการวารสาร

ข้าพเจ้า (ชื่อ/ฉายา/นามสกุล/นาย/นาง/นางสาว).....

☐ นิสิตระดับ.....สาขาวิชา.....คณะ.....

มหาวิทยาลัย.....

☐ อาจารย์ประจำสาขาวิชา/กลุ่มวิชา/ภาควิชา.....คณะ.....

มหาวิทยาลัย.....

ขอส่ง ☐ บทความวิจัย ☐ บทความวิชาการ

☐ บทวิจารณ์หนังสือ (Book review) ☐ บทความปริทัศน์ (Review article)

ชื่อเรื่อง(ภาษาไทย).....

.....

ชื่อเรื่อง (ภาษาอังกฤษ).....

.....

ชื่อผู้เขียนหลัก (ภาษาไทย).....

ชื่อผู้เขียนหลัก (ภาษาอังกฤษ).....

ชื่อผู้เขียนร่วม (ภาษาไทย).....

ชื่อผู้เขียนร่วม (ภาษาอังกฤษ).....

ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก.....หมู่ที่.....ซอย.....ถนน.....

แขวง/ตำบล.....เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์..... E-mail.....

ข้าพเจ้าขอรับรองว่าบทความนี้ ☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว

☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าและผู้ร่วมงานตามชื่อที่ระบุในบทความจริง

☐ ข้าพเจ้าขอรับรองว่าบทความวิชาการ/บทความวิจัยนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้ประพันธ์เอง มิได้คัดลอกหรือสำเนาผลงานของบุคคลอื่นมาใช้ในการเขียนบทความนี้ ในกรณีที่ทางวารสารตรวจพบการคัดลอกหรือสำเนาผลงานของบุคคลอื่น ข้าพเจ้ายินยอมให้ทางวารสารยกเลิกเผยแพร่และถอดถอนบทความของข้าพเจ้าโดยไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ

บทความนี้ไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน และจะไม่นำไปเพื่อพิจารณาลงตีพิมพ์ในวารสารอื่นๆอีก นับจากวันที่ข้าพเจ้าได้ส่งบทความฉบับนี้มายังกองบรรณาธิการวารสาร

ลงนาม.....

(.....)

หมายเหตุ : ชำระค่าลงบทความจำนวน 2,000 บาท โดยชำระผ่านธนาคารกรุงเทพ สาขาจอมบึง

เลขที่บัญชี 364-0-68246-8 ชื่อบัญชี พระครูภาวนาโชติคุณ (ภาวนาสารปริทัศน์)

ส่งไฟล์บทความลงระบบที่ <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR/about/submissions>

และส่งแบบฟอร์มขอลงบทความฉบับนี้ พร้อมหลักฐานการโอนเงินไปที่ ไปที่ e-Mail : wjr.wishing@gmail.com.

Wishing Journal Review

Article Submission Form for Journal Consideration

Date: _____ Month: _____ Year: _____

To: Journal Editor

I, (Name/Nickname/Last Name/Mr./Mrs./Ms.) _____

☐ Student at the level of Major Faculty
University

☐ Lecturer in the Department/Division Faculty University
.....

I hereby submit:

☐ Research Article ☐ Academic Article

☐ Book Review ☐ Review Article

Title (in Thai): _____

Title (in English): _____

Primary Author (in Thai): _____

Primary Author (in English): _____

Co-Author(s) (in Thai): _____

Co-Author(s) (in English): _____

Contact Address: _____

House No. _____ Soi _____ Road _____

Sub-district/District _____ Province _____ Postal Code _____

Phone Number _____ Email _____

I hereby certify that this article:

☐ Is solely my own work.

☐ Is the work of myself and co-authors as specified in the article.

☐ I certify that this academic/research article is my own work and has not been copied or plagiarized from anyone else's work. If the journal discovers any form of plagiarism, I agree to have my article withdrawn without dispute.

This article has not been previously published in any journal, and it will not be submitted for consideration in any other journal from the date I have submitted it to the journal editorial board.

(Signature) _____

(_____)

Note:

A submission fee of 2,000 THB should be paid via Bangkok Bank, Chom Bueng Branch, Account No. 364-0-68246-8, Account Name: Phra Khru Phawana Chotikoon (Phawana Journal).

Submit the article file through the system at <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR/about/submissions>

Please also send this submission form along with the payment proof to the email: wjr.wishing@gmail.com.